

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ-ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

**«Το φαινόμενο των αυτοκτονιών στις σύγχρονες
κοινωνίες, της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής
κρίσης.
Μία κοινωνιολογική προσέγγιση»**

Ιωάννα Μυλωνά

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2014

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Relations
Department of Political Sciences and International Relations

Master Program in
«International Relations and Policies»

**“The phenomenon of suicide in modern
societies of globalization and
economic crisis. A sociological approach”**

Ioanna Mylona

Corinth, September 2014

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου Δρ. Δημήτριο Ροζάκη για την άρτια συνεργασία για την συμβολή του στην παρούσα εργασία και για την διατύπωση του ερευνητικού ερωτήματος.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω και τις καθηγήτριες τις επιτροπής μου Δρ. Β. Λαλαγιάννη και Δρ. Ευγ. Βαθάκου για τη συμβολή τους στην εκπόνηση αυτής της εργασίας.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και ιδιαίτερα το σύζυγο μου που χωρίς την δική του υπομονή και στήριξη δεν θα τα είχα καταφέρει.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	3
Abstract	5
Εισαγωγή	7
Μεθοδολογία	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Η αυτοκτονία ως κοινωνικό φαινόμενο	
1.1 Εισαγωγή	12
1.2 Κοινωνία και κοινωνικά γεγονότα	12
1.3 Νεωτερικότητα και καταμερισμός της εργασίας	15
1.4 Αυτοκτονία και ανομία	18
1.5 Ανακεφαλαίωση	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Μεταλλάξεις του σύγχρονου κόσμου και αυτοκτονίες	
2.1 Εισαγωγή	24
2.2 Διαμορφούμενες κοινωνικές συνθήκες στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες	25
2.3 Οικονομική κρίση, φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός, κοινωνικές ανισότητες και αυτοκτονίες	28
2.4. Μεταβαλλόμενες κοινωνίες και αυτοκτονίες, το παράδειγμα των χωρών του πρώην ανατολικού μπλοκ	32
2.5 Ανακεφαλαίωση	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Οι αυτοκτονίες στον χώρο εργασίας

3.1	Εισαγωγή	36
3.2	Από τις τυπικές μορφές εργασίας στις ατυπικές ανασφαλείς μορφές εργασίας	36
3.3	Χώροι εργασίας και αυτοκτονίες	39
3.4	Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης	42
3.5	Ανακεφαλαίωση	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Οικονομικά γεγονότα και αυτοκτονίες. Η περίπτωση της Ελλάδος

4.1	Εισαγωγή	46
4.2	Οικονομική κρίση, ανεργία και αύξηση των αυτοκτονιών στον ευρωπαϊκό χώρο	46
4.3	Αυτοκτονίες στον Ελλαδικό χώρο	56
4.4	Ανακεφαλαίωση	70

	Συμπεράσματα	71
--	---------------------	----

	ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	73
--	--------------------------	----

	ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ	74
--	-----------------------------	----

	Παράρτημα Ι – Στατιστική Ανάλυση	75
--	---	----

	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	79
--	---------------------	----

«Το φαινόμενο των αυτοκτονιών στις σύγχρονες κοινωνίες, της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής κρίσης. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση»

Σημαντικοί Όροι: κοινωνική επιστήμη, παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός, οικονομική κρίση, φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας, αυτοκτονίες

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Διάγουμε την εποχή του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού με τις μεγάλες προόδους στην τεχνολογία, στην πληροφορική, ανοίγονται παράθυρα στον κόσμο και νέοι δίαυλοι επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων. Οι κοινωνίες χαρακτηρίζονται ως κοινωνίες της αφθονίας, της μαζικής κατανάλωσης, της συμπίεσης του χρόνου-χώρου.

Η απορρύθμιση της αγοράς, το σύγχρονο *laissez-faire* έχουν ως αποτέλεσμα μια κατάσταση ανομίας που αφορά το σύνολο των ηθικών και εθιμικών κανόνων.

Τα κοινωνικά υποκείμενα δεν μπορούν να ενταχθούν μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο, είτε γιατί δεν κατέχουν τους απαραίτητους και αναγκαίους εκείνους πόρους για πρόσβαση στην άνεση και στην μαζική κατανάλωση της «κοινωνίας της αφθονίας», είτε διότι δεν έχουν τα ηθικά αποθέματα για να προσαρμοστούν στη μεταβαλλόμενη κατάστασή τους.

Η οικονομική ύφεση που χαρακτηρίζει όλες τις δυτικές κοινωνίες από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 2000 και μετά, έχει ως αποτέλεσμα να έχουν ενταθεί οι οικονομικές κρίσεις, οι οικονομικές ανισότητες, η φτώχεια, η ανεργία, ο κοινωνικός αποκλεισμός.

Ο οικονομικός εκτροχιασμός σε συνδυασμό με τον κοινωνικό, έχει ως αποτέλεσμα την ένταση του φαινόμενου των αυτοκτονιών. Συναντάμε πλέον αυτοχειρίες που δεν έχουν

να κάνουν με ανθρώπους που πάσχουν από τα σύνδρομα του βερθερισμού, του μιμητισμού, το μύθο του Σίσυφου ή που η πράξη τους είναι απόρροια κάποιας κληρονομικής ψυχολογικής νόσου, αλλά αυτόχειρες που προέρχονται από πληθυσμιακές ομάδες που εξαιτίας των οικονομικών και κοινωνικών αναδιαρθρώσεων παραμένουν ή εκτοπίζονται στο περιθώριο. Μιλάμε πλέον για ένα φαινόμενο που προέρχεται από μια πολύ σοβαρή κοινωνική ρήξη, μεταξύ αυτών που επωφελούνται του συστήματος και αυτών που λόγω των διαμορφωμένων κοινωνικών καταστάσεων, περιθωριοποιούνται. Αυτός είναι μάλιστα ο λόγος που εστιάζουμε το ενδιαφέρον μας στη μελέτη των μηχανισμών και των δομών της κοινωνίας, κάνοντας χρήση του όρου «αυτοκτονίες ένα κοινωνικό φαινόμενο».

"The phenomenon of suicide in modern societies of globalization and economic crisis. A sociological approach "

Keywords:: social science, globalized capitalism, economic crisis, phenomena of social pathology, suicide.

ABSTRACT

We live in the era of globalized capitalism with the great advances in technology, in computer science, new opportunities and new channels of communication between people are created. Societies are characterized as societies of affluence, mass consumption and time-space compressive.

The deregulation of the market and the contemporary laissez-faire have led to anomy which is present in all dimensions of moral and customary rules.

The social subjects cannot be included in this social context either because they do not possess the necessary resources for access to the convenience and mass consumption of the "society of abundance", or because they do not have the moral resources to adapt to the changing situation.

The economic recession that characterizes all Western societies since the mid-2000s, leads in the rise of economic crisis, economic inequality, poverty, unemployment, social exclusion.

The economic derailment in conjunction with the social, results in the intensity of the phenomenon of suicide. We can observe that most suicides have nothing to do with people suffering from syndromes of mimicry, the myth of Sisyphus or have an inherited mental illness, but people who come from population groups that due to the fact of economic and social restructuring, remain in margin. We are talking about a phenomenon that comes from a very serious social contrast between those who benefit from the system and those who remain in margin due to the formed social situations. That is the reason why we focus on the study of the mechanisms and structures of society, making use of the term "suicide as a social phenomenon."

Εισαγωγή

Στην κλασική κοινωνιολογική σκέψη, από τον Τοκβίλ ως τον Ντυρκέμ και τον Βέμπερ, η βιομηχανική επανάσταση του 19^{ου} αιώνα συνδέεται με τη διάρρηξη και την απονομιμοποίηση των παραδοσιακών σχέσεων και αξιών, ολοκληρώνοντας έτσι τη διαδικασία ανατροπής της μεσαιωνικής-φεουδαρχικής κοινωνικής ιεραρχίας, που είχε ξεκινήσει τον 15^ο αιώνα. Στη νεωτερική παθογενή - με την αντιφατική λογική της καπιταλιστικής ανάπτυξης καθώς η πρόοδος και η τεχνολογία δεν έφεραν τελικά την ευτυχία στις κοινωνίες των ανθρώπων - κοινωνία, δεν επιτεύχθηκε ούτε η ανθρώπινη χειραφέτηση αλλά ούτε και η εγκαθίδρυση του βασιλείου της κοινωνικής ελευθερίας, μέσω των εξαρτημένων σχέσεων εργασίας¹.

Κατά την «χρυσή εποχή» του καπιταλισμού», κάποια ποσοστά φτώχειας και ανεργίας εντάσσονται στην ομαλή λειτουργία του συστήματος. Κατά το μετασχηματισμό τους προς το μοντέλο της «μαζικής δημοκρατίας»² οι δυτικές κοινωνίες όμως, κατέστησαν πρωτίστως καταναλωτικές. Η κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη οπισθοχώρησε και αντικαταστάθηκε από τον ατομικισμό, δημιουργώντας έτσι τα ιδιαίτερα αδιέξοδα και τις αντινομίες των σύγχρονων κοινωνιών³.

Η εποχή της ύστερης νεωτερικότητας και της παγκοσμιοποίησης πέρα από την κυρίαρχη μορφή της, την οικονομική, απέκτησε πολυδιάστατο χαρακτήρα. Σήμερα, θεωρείται ως ένα πιο ολοκληρωμένο φαινόμενο, το οποίο διαμορφώνεται από μια πληθώρα παραγόντων και γεγονότων που αναδιαμορφώνουν ταχύτατα την κοινωνία μας. Η επιτάχυνση όμως της παγκοσμιοποίησης οδηγεί σε βαθιές και σύνθετες κοινωνικές μεταβολές στην ίδια την φύση της κοινωνίας, καθώς συμπίπτει με μια χωρίς προηγούμενο

---

¹ Μ. Αντωνοπούλου (1991), *Θεωρία και Ιδεολογία στη Σκέψη των Κλασικών της Κοινωνιολογίας*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα,σελ.10

² Σύμφωνα με την ανάλυση στο βιβλίο του Π. Κονδύλη (1991), *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού, Από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή κι από τον φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία*. εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα

³ Θ. Βακαλιός (2014), *Είναι ο καπιταλισμός συμβατός με την ηθική;*, εκδ. Ινστιτούτο Ν. Πουλιαντζάς και εκδ. Νήσος, Αθήνα, σελ.10-12

ενίσχυση του σχετικισμού των αξιών, των αληθειών και της δύναμης. Γεγονός που προκαλεί πληθώρα κοινωνικών παθογενών φαινομένων⁴.

Παράλληλα, η παγκοσμιοποίηση παρείχε το ιδανικότερο πλαίσιο για την ανάπτυξη του νεοφιλελευθερισμού και των πολιτικών του. Από το 1973 και μετά, υιοθετήθηκαν πολιτικές που δίνουν προτεραιότητα στο ιδιωτικό έναντι του δημόσιου, στην ευελιξία των εργασιακών σχέσεων, στην κατάργηση του κράτους πρόνοιας, στην ιδιωτικοποίηση των συλλογικών αναγκών και της ασφάλισης. Αποτέλεσμα αυτών των πολιτικών ήταν η δημιουργία κοινωνικών ανισοτήτων. Το επιστέγασμα όλων όμως, υπήρξε η οικονομική ύφεση, η οποία συμβάλει καθοριστικά στην ένταση διαφόρων κοινωνικών φαινομένων⁵. Κοινωνικά φαινόμενα, όπως αυτό της αυτοκτονίας.

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο τη διερεύνηση των αιτιών του φαινομένου της αυτοκτονίας στις σύγχρονες κοινωνίες της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής κρίσης. Η διερεύνηση αυτή θα γίνει με εργαλείο έρευνας την συλλογιστική και τον προβληματισμό του Emile Durkheim, προκειμένου να διερευνηθούν πολιτικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες που ενδεχομένως έχουν αιτιακή σχέση με τις αυτοκτονίες. Θα μελετήσουμε λοιπόν τις αυτοκτονίες ως κοινωνικό, συνεχώς σταθερά επανεμφανιζόμενο φαινόμενο στις σύγχρονες κοινωνίες. Φαινόμενο που δεν έχει να κάνει με την ψυχολογική προδιάθεση, αλλά με το κοινωνικό υπόστρωμα. Στα κοινωνικά φαινόμενα σαφώς ενέχονται και οι ατομικές καταστάσεις (όπως π.χ. βιολογικές ή ψυχολογικές διαστάσεις ή προδιαθέσεις) τις οποίες περιλαμβάνουν. Σύμφωνα όμως με τη σκέψη του Ντυρκέμ, το φαινόμενο των αυτοκτονιών δεν μπορεί να αναχθεί μόνο σε αυτές, καθώς συνδέεται με κοινωνικά γεγονότα που υπάρχουν έξω από τις ατομικές συνειδήσεις ή περιστάσεις και έχουν άμεση σχέση με επαναλαμβανόμενες κοινωνικές πρακτικές που ενέχουν τη σχεσιακή διάσταση⁶. Θα προσπαθήσουμε αφ' ενός να αναδείξουμε όλες εκείνες τις παραμέτρους όπως π.χ. οικονομική κρίση, κοινωνικός αποκλεισμός, κρίση ταυτότητας, ανεργία και να αποδείξουμε ότι επηρεάζουν το δείκτη αυτοκτονιών. Αφετέρου θα εξετάσουμε κατά πόσο οι έννοιες που εισηγείται η

---

⁴Ζακί Λαϊντί (1998), *Ο Όρος Παγκοσμιοποίηση*, άρθρο, σελ.1-3 στο http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasi9_auth.gr/diapolis_files/drasi9/.../_Laidi.doc/, 20/07 2014

⁵ R.Sennett (2010), *Η Ηθική Χρεοκοπία του Νέου Καπιταλισμού*, στο A. Hemerijk(2010) *et al*, *Μετά το Σεισμό, Οικονομική Κρίση και Θεσμική Επιλογή*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 301-305

⁶ R. Aron(1984), *Η εξέλιξη της Κοινωνιολογικής Σκέψης*, μτφρ. Μπ. Λυκούδης,, εκδ. Γνώση, Αθήνα. σελ.. 460-462-Σ. Κατσικίδης (2006) (επιμ.) *Κοινωνικά Φαινόμενα Αναλυτικές Προσεγγίσεις*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σελ.11

κοινωνιολογία του Ντυρκέμ- και ιδιαίτερα η έννοια της ανομικής αυτοκτονίας-είναι χρήσιμες για μια επαρκή περιγραφή του φαινόμενου των αυτοκτονιών στις σημερινές συνθήκες.

Εύλογα κάποιος μπορεί να αναρωτηθεί για την επιλογή του Ντυρκέμ και να την χαρακτηρίσει ως παρωχημένη καθώς το έργο του απαριθμεί 126 χρόνια ζωής. Όμως, η εργασία του για την αυτοκτονία παραμένει σύγχρονη και επίκαιρη για το λόγο ότι όλες οι παρατηρήσεις του που διατυπώθηκαν τον 19^ο αιώνα, επιβεβαιώθηκαν στις σύγχρονες κοινωνίες του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα. Ασχολούμαστε ακόμη μαζί του, καθώς η εποχή που διανύουμε στην Ελλάδα, θυμίζει κάτι αντίστοιχο της εποχής του Ντυρκέμ. Οικονομική κρίση, ανέχεια, κοινωνική απαξίωση, άνοδος του αριθμού των αυτοκτονιών. Απόρροια των παραπάνω είναι να έλθει στην επιφάνεια σε όλο το βάθος και την έκτασή του το ηθικό-ανθρωπιστικό πρόβλημα της ελληνικής αλλά και παγκόσμιας κοινωνίας⁷.

---

⁷ Βακαλιός, ό.π. σελ.9- Γεωργία Πετράκη (2009), *Τι γίνεται στους χώρους εργασίας; Η επιδημία αυτοκτονιών στη Γαλλία*, άρθρο στο Κοινωνική συνοχή και Ανάπτυξη, 4 (2), σελ.217

Μεθοδολογία

Η παρούσα εργασία θα χωριστεί σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο θα χρησιμοποιήσουμε τις απόψεις του Ντυρκέμ σχετικά με τη νεωτερικότητα και τις αυτοκτονίες, ως ερμηνευτικό εργαλείο για την προσέγγιση του φαινόμενου των αυτοκτονιών, ως κοινωνικό. Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα εξετάσουμε τι συμβαίνει στις σύγχρονες κοινωνίες που μεταβάλλονται ταχύτατα. Επιπρόσθετα θα παρουσιάσουμε το τι γίνεται στις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού. Επίσης θα εξετάσουμε την σχέση της οικονομίας και των οικονομικών σχέσεων με τον δείκτη αυτοκτονικότητας. Στο τρίτο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε σε παγκόσμιο επίπεδο γεγονότα που συνδέονται με αυτοκτονίες στον εργασιακό χώρο. Στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας θα ασχοληθούμε με τον ελλαδικό χώρο, όπου την εποχή της οικονομικής κρίσης ο δείκτης των αυτοκτονιών παρουσιάζει άνοδο.

Στα συμπεράσματα θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε το γεγονός ότι οι πολιτικές-κοινωνικές επιστήμες μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά με τις θεωρητικές τους έρευνες, στην εξαγωγή πρακτικά εφαρμόσιμων συμπερασμάτων. Ευελπιστούμε ο εννοιολογικός ορισμός «αυτοκτονίες ως κοινωνικό φαινόμενο» να αποτελέσει το απαραίτητο εκείνο όχημα προσέγγισης ενός χρόνιου προβλήματος, εκείνου της θέσης του ατόμου σε κοινωνίες όπου η συλλογική ταυτότητα του πράττειν, του αισθάνεσθαι, του ανήκειν έχει αντικατασταθεί από ένα ατομικισμό και ανταγωνισμό μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων.

Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι αντιμετωπίσαμε μεγάλη δυσκολία στη συγκέντρωση και επεξεργασία στοιχείων, κυρίως στον ελλαδικό χώρο. Η αυτοκτονία παραμένει ταμπού για πολλές κοινωνίες, με αποτέλεσμα να μην αναφέρονται στο σύνολό τους. Έτσι τα στατιστικά στοιχεία, αριθμοί και ποσοστά που παρατίθενται, χρησιμοποιούνται με κάθε επιφύλαξη και η σημαντικότητά τους έγκειται περισσότερο στη τάξη μεγέθους και την τάση, καθώς κατά την έρευνα μας παρατηρήθηκαν σχετικά μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των στοιχείων της Eurostat, του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ-WHO) για τις ευρωπαϊκές και άλλες χώρες, όπως αντίστοιχα μεταξύ Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) και της Ελληνικής Αστυνομίας (ΕΛ.ΑΣ) για τον ελλαδικό χώρο. Επιπρόσθετα, τα στοιχεία για την Ελλάδα σε παγκόσμιο επίπεδο σταματάνε το 2010 και τα τελευταία

στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ φτάνουν μέχρι το 2012. Μία ακόμη επιμέρους δυσκολία στη μελέτη και επεξεργασία των στατιστικών δεδομένων, είναι και αυτής του διαχωρισμού των αυτοχειριών από αυτές των αποπειρών αυτοκτονιών, καθώς τα στοιχεία που δημοσιεύονται, συχνά είναι αθροιστικά.

Σε επίπεδο πολιτικών - κοινωνικών επιστημών, η έρευνα βρίσκεται ακόμη σε εμβρυακό στάδιο και την πρωτοκαθεδρία έχουν η ψυχιατρική και η ψυχολογική επιστήμη. Απόρροια τούτου ήταν η συλλογή στοιχείων να καταστεί ιδιαίτερος δύσκολη. Τέλος, προσέξαμε και ελέγξαμε ιδιαίτερος την αξιοπιστία των πηγών που προέρχονται από το διαδίκτυο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η αυτοκτονία ως κοινωνικό φαινόμενο

1.1 Εισαγωγή

Ο Ντυρκέμ, στη σκέψη του οποίου κεντρικό ρόλο είχε το πρόβλημα της σχέσης του ατόμου με το κοινωνικό σύνολο, παρατήρησε ότι ο άνθρωπος παρά τις όποιες τεχνολογικές ανακαλύψεις, τις μεγαλύτερες απολαύσεις και την ατομική ελευθερία, δεν είναι πιο ευτυχισμένος από ότι στις προηγούμενες κοινωνίες. Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες όπου το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η διατήρηση της συλλογικής συνείδησης, ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος της κοινωνικής αποσύνθεσης - λόγω της έλλειψης της αρχής και πηγής της ηθικότητας που είναι η κοινωνική αλληλεγγύη, η συνοχή και η προτεραιότητα του συλλογικού έναντι του ατομικού - η γένεση της ανομίας και των κοινωνικών παθολογικών φαινομένων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αύξηση των αυτοκτονιών⁸.

Στο βιβλίο του *Αυτοκτονία (1897)* καταδεικνύει την αλληλεξάρτηση που παρατηρείται ανάμεσα στις έντονες οικονομικές κοινωνικές και οικογενειακές αλλαγές και πώς αυτές επηρεάζουν τα ποσοστά αυτοκτονιών.

1.2 Κοινωνία και κοινωνικά γεγονότα

Ο Ντυρκέμ δίνει προτεραιότητα στην κοινωνία έναντι των ατόμων ως εκείνης της πραγματικότητας που καθορίζει όλες τις πλευρές της κοινωνικής και ατομικής ζωής. Για τον Ντυρκέμ η κοινωνία είναι μια ηθική ενότητα ανθρώπων, ένα ηθικό αξίωμα, ένα σύνολο αντιλήψεων και ιδεών, μία μορφή συλλογικής συνείδησης. Ως ένα τέτοιο σύνολο αντιλήψεων έχει και θετικές αλλά και αρνητικές όψεις⁹.

---

⁸ Αρον, ό.π. σελ. 454-459- Μ. Αντωνοπούλου (2008), *Οι κλασικοί της Κοινωνιολογίας, Κοινωνική Θεωρία και Νεότερη Κοινωνία*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σελ.193- Μ. Lallement (2004), *Ιστορία των κοινωνιολογικών ιδεών*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, σελ.179

⁹ Σπ. Γάγγας (2010), *Ο Εμίλ Ντυρκέμ και η Συγκρότηση της Ηθικής στην Νεωτερικότητα*, στο Σ. Κονιόρδος (επιμ.) *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σελ. 101

Η πεποίθησή του είναι ότι το άτομο γεννιέται από την κοινωνία και όχι η κοινωνία από το άτομο. Η κοινωνία είναι μια πραγματικότητα που υπερβαίνει και επιβάλλεται στο άτομο και που στην ουσία δημιουργεί και ταυτόχρονα διαμορφώνει την ηθική συνείδηση, τις συλλογικές αντιλήψεις ή παραστάσεις του¹⁰. Πιστεύει ότι δεν έχει νόημα να διατυπώσουμε την οποιαδήποτε κρίση, ή άποψη για τον άνθρωπο και τις κοινωνικές σχέσεις και συμπεριφορές που αναπτύσσει, χωρίς να αναφερόμαστε σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, στην κοινωνία η οποία μας ενδιαφέρει και την οποία ερευνούμε. Ότι δεν είναι οργανικό στοιχείο στην ατομική ζωή, έχει κοινωνική προέλευση. Γι' αυτό προσδιορίζει το κοινωνικό υπόστρωμα, που ονομάζει και κοινωνική μορφολογία¹¹.

Η αντίληψη της προτεραιότητας της κοινωνίας ως καθοριστικής πραγματικότητας, ονομάστηκε κοινωνικός ρεαλισμός και χαρακτηρίζει το σύνολο του έργου του Ντυρκέμ, καθώς πάντοτε καταλήγει στο να δίνει προτεραιότητα στην κοινωνία, που ενώ παραμένει κατά το πλείστον απροσδιόριστη ως προς τα εγγενή, τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της, προσδιορίζει όλες τις πλευρές της κοινωνικής και ατομικής ζωής των ανθρώπων. Ο Ντυρκέμ εκλαμβάνει ως πρώτη και τελική αιτία των κοινωνικών πραγμάτων και φαινομένων, ότι εννοεί ως κοινωνικά πραγματικό, ότι δηλαδή υπάρχει πριν από το άτομο και επιβάλλεται σε αυτό. Πριν όμως αναζητήσει την οποιαδήποτε μέθοδο μελέτης τους, ο Ντυρκέμ προέβη στον ορισμό του τι χαρακτηρίζεται κοινωνικό γεγονός. Αυτό συνέβη καθώς διαπίστωσε ότι ο χαρακτηρισμός κοινωνικό φαινόμενο αποδίδεται χωρίς μεγάλη ακρίβεια¹².

Απορρίπτει κάθε είδους αναγωγισμό, είτε βιολογικό, είτε ψυχολογικό και προσεγγίζει τα κοινωνικά φαινόμενα αποστασιοποιημένα όπως ακριβώς οι φυσικοί επιστήμονες τα φυσικά φαινόμενα. Προκειμένου να μελετηθούν τα κοινωνικά φαινόμενα, υποστηρίζει ο Ντυρκέμ στο βιβλίο του *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου (1895)*, θα πρέπει να απαλλαγούμε από τις προκαταλήψεις μας, να απελευθερωθούμε από τις ψευδείς

---

¹⁰ Ο Ντυρκέμ αντιτίθεται στους συμβασιοκρατικούς και τους κλασικούς της κλασικής πολιτικής θεωρίας που χαρακτηρίζεται από την αστικο-φιλελεύθερη θεώρηση της ιστορίας της αστικοφιλελεύθερης θεώρησης προτάσσοντας μια θεμελιακά κοινωνιοκεντρική ερμηνεία τόσο της συγκρότησης και της εξέλιξης της κοινωνίας όσο και της έννοιας της ατομικότητας, βλ. Στάθης Μπάλιας (2006), *Κράτος, δημοκρατία και εκπαίδευση στη σκέψη του E. Durkheim*, άρθρο στο <http://www.hepnet.upatras.gr/xfles/articles/Durkheim.pdf>, 10-03-2013

¹¹ Αντωνοπούλου(1991), ό.π.σελ.171

¹² Ε. Ντυρκάιμ (2000), *Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου*, μτφρ. – επιμ. Λ.Μ. Μουσούρου στο Λ. Μ. Μουσούρου, *Ο Εμίλ Ντυρκάιμ και η Κοινωνιολογία του*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σελ. 65-Αντωνοπούλου, (2008), ό.π. σελ.208

προφάνειες που μας προμηθεύει η αισθητή μας εμπειρία και τέλος, να παραμερίσουμε συστηματικά τις *a priori* εικόνες που έχουμε για τα προς μελέτη κοινωνικά φαινόμενα¹³.

Τα κοινωνικά γεγονότα θεωρεί πως είναι ανεξάρτητα από τα άτομα μιας κοινωνίας, δοσμένα και υποχρεωτικά για όλους. Δεν δημιουργήθηκαν από τα άτομα αλλά αυτά τα παρέλαβαν μέσω της παιδείας κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης τους. Τα κοινωνικά γεγονότα μπορούν να ασκήσουν στα άτομα έναν ορατό εξαναγκασμό, με τη μορφή δικαϊκών και ηθικών κανόνων και των οργανωμένων θεσμών της δημόσιας ζωής. Ο Ντυρκέμ επισημαίνει ότι υπάρχει παράλληλα ένα ολόκληρο σύστημα λιγότερο ορατών κανόνων που δημιουργούν κοινωνικά ρεύματα ή συλλογικά φαινόμενα και κατευθύνουν τα άτομα και τις συμπεριφορές τους, όπως π.χ. ο τρόπος που ντύνονται, που σκέφτονται, που αυτοκτονούν¹⁴.

Σύμφωνα με τον Ντυρκέμ, η ερμηνεία των κοινωνικών γεγονότων πρέπει να γίνεται σε συνάρτηση άλλων, παρελθόντων κοινωνικών γεγονότων. Μελέτησε λοιπόν τα κοινωνικά γεγονότα εξελικτικά, αναζητώντας την πορεία και τους συντελεστές της μεταβολής τους. Αποφεύγοντας τις ερμηνείες που υποβιβάζουν την εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων σε ατομικιστικά ή ψυχολογικά μοντέλα, αναζήτησε ποιο ηθικό αίτημα είναι εκείνο που σταθεροποιεί την κοινωνικότητα των ανθρώπινων σχέσεων, πέρα από τις επιμέρους ιδιότητες των δρώντων ατόμων. Μελετώντας για παράδειγμα την έννοια της αδικίας, τον ενδιέφερε το πώς εμφανίζεται το κοινωνικό γεγονός και όχι η καθαυτή αδικία. Γι' αυτό το λόγο πρόσαψε στα κοινωνικά γεγονότα ποιότητες όπως η γενικότητα, η δεσμευτικότητα και η εξωτερικότητα, προκειμένου να υποδείξει ότι δεν υπόκεινται στις τυχαίες βουλήσεις των ατόμων, αλλά έχουν μια ανεξάρτητη υπόσταση και αποτελούν μέρος του αντικειμενικού περιβάλλοντός τους. Υπό αυτή την ιδιότητά τους τα κοινωνικά γεγονότα υπηρετούν την κοινωνία θέτοντας όρια στη συμπεριφορά των ανθρώπων καθώς περιλαμβάνουν νομικούς και ηθικούς κοινωνικούς κανόνες¹⁵.

Ο Ντυρκέμ ανέλυσε τον καταναγκαστικό χαρακτήρα των κοινωνικών γεγονότων και τη δύναμη που ασκούν στη συμπεριφορά μεμονωμένων ατόμων ή και τις επιμέρους κοινωνικές ομάδες. Πίστευε ότι κατά αυτό τον τρόπο, μπορεί να φτάσει σε ορισμένα

---

¹³ Lallement, ό.π. σελ.182

¹⁴ ό.π, σελ.180 – Ντυρκάϊμ (2000), ό.π. σελ.66-69

¹⁵ Γάγγας, ό.π. σελ.93-96/100-101- Μ. Hughes & C. J. Kroehler(2007), *Κοινωνιολογία Οι Βασικές Έννοιες*, μτφρ. Γ.Χρηστίδης, εισ.-επιστ. επιμ. Θ. Ιωσηφίδης, εκδ. ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα, σελ.71

χρήσιμα και εφαρμόσιμα συμπεράσματα. Τα διέκρινε σε φυσιολογικά και παθολογικά. Φυσιολογικά θεωρεί όσα συντείνουν στην ομαλή λειτουργία της κοινωνίας, στην κοινωνική τάξη και ευρυθμία. Παθολογικά θεωρεί τα ανεπιθύμητα κοινωνικά φαινόμενα που διαταράσσουν την κοινωνική συνοχή και παρεκκλίνουν από ότι ορίζει η συλλογική συνείδηση ως δέον και κοινωνικά αποδεκτό. Έτσι χαρακτηρίζει το γεγονός ότι κάποιος αυτοκτόνησε ως φυσιολογικό φαινόμενο επειδή αφυπνίζει τη συλλογική συνείδηση και την κοινωνική αλληλεγγύη, αλλά τη συχνότητα και την αύξηση του αριθμού των αυτοκτονιών, ως παθολογικό φαινόμενο όταν υποδηλώνει ότι οι κοινωνικές δομές και η οργάνωση έχουν υποστεί βαθύτατη αλλοίωση¹⁶.

1.3 Νεωτερικότητα και καταμερισμός της εργασίας

Ο Ντυρκέμ θεωρεί την κοινωνία ως αντικείμενο μελέτης, καθώς, όπως ήδη αναφέραμε, πιστεύει ότι το άτομο γεννιέται από την κοινωνία και όχι η κοινωνία από το άτομο. Γι' αυτόν η κοινωνία είναι μια πραγματικότητα η οποία, επιβαλλόμενη επί των ατόμων, διαμορφώνει τη συνείδηση και τις κοινωνικές τους σχέσεις. Κατά συνέπεια δεν ασπάζεται την άποψη του Spencer και των κλασικών οικονομολόγων, ότι η σύγχρονη κοινωνία είναι θεμελιωμένη πάνω σε «συμβόλαιο» που έχουν συνάψει ανεξάρτητα άτομα, καθώς το θεωρεί παράγωγο της συλλογικής συνείδησης. Επιζητεί με τις θεωρητικές του έρευνες να καταλήξει σε μία πρακτική επιστήμη της οποίας τα συμπεράσματά θα μπορούν να καθοδηγήσουν την κοινωνική πρακτική και την πολιτική δράση, ώστε να υπάρξει διέξοδος στα κοινωνικά προβλήματα των μοντέρνων καπιταλιστικών κοινωνιών, διέξοδος όμως αποδεκτή κοινωνικά και ηθικά¹⁷.

Για τον Ντυρκέμ, η κοινωνία είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μελών της, διότι έχει ένα πολύ ισχυρό συνεκτικό δεσμό, τη συλλογική συνείδηση. Η συλλογική συνείδηση είναι το σύνολο των πεποιθήσεων και των αισθημάτων, που είναι κοινά στο μέσο όρο των μελών μιας κοινωνίας. Αυτό το σύνολο σχηματίζει ένα καθορισμένο σύστημα που έχει τη δική του ζωή. Τα άτομα διαμορφώνονται εξολοκλήρου από την κοινωνία της οποίας αποτελούν μέρος και ενστερνίζονται τις αρχές της. Τα άτομα και οι

---

¹⁶ Lallement, ό.π. σελ. 180- Αντωνοπούλου (2008), ό.π. σελ.198-201/220

¹⁷ Αντωνοπούλου (2008), ό.π. σελ.6/160-Αρον, ό.π.σελ.453

ομάδες που συγκροτούν την κοινωνία, οργανώνονται και συνδέονται μεταξύ τους με αποτέλεσμα αυτή η κοινωνική συνοχή να οδηγεί στην αλληλεξάρτηση των μερών της¹⁸.

Επηρεασμένος από την αριστοτελική φιλοσοφία πιστεύει ότι η ανάπτυξη της νεωτερικότητας με βάση την ελευθερία και την κοινωνική δικαιοσύνη συγκροτείται τελεολογικά, με αναφορά στην εγγενή τάση του καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας. Έτσι, στο έργο του *Κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας (1893)*, μελετάει το πώς διατηρείται η κοινωνική τάξη σε διαφορετικές μορφές κοινωνιών. Εστιάζει την προσοχή του στην κατανομή της εργασίας και ερευνά τον τρόπο με τον οποίο διαφοροποιείται στις παραδοσιακές από τις μοντέρνες κοινωνίες. Θεωρεί ότι στις παραδοσιακές κοινωνίες, στις οποίες επικρατούσε ομοιογένεια, ήταν οι μηχανικές κοινωνίες, ενώ οι σύγχρονες είναι οι οργανικές κοινωνίες.

Διακρίνουμε στο έργο του ότι δέχεται τη διάκριση κοινότητας - κοινωνίας, αλλά της δίνει διαφορετικό περιεχόμενο. Αντικαθιστά τις έννοιες κοινότητα -κοινωνία, με τις έννοιες της μηχανικής και της οργανικής αλληλεγγύης, αντίστοιχα. Η μηχανική αλληλεγγύη είναι η συνοχή που ενώνει τα στοιχεία ενός άψυχου σώματος, είναι η αλληλεγγύη της ομοιομορφίας, εξαιτίας της οποίας η συλλογική προσωπικότητα απορροφά την ατομική. Η οργανική αλληλεγγύη, αντίθετα, πετυχαίνει την ενότητα του συνόλου με την εξατομίκευση των μερών και επιτρέπει στο κάθε όργανο να διατηρήσει τη δική του φυσιολογία¹⁹.

Ο Ντυρκέμ πιστεύει ότι τις παραδοσιακές μηχανικές κοινωνίες τις κρατούσε ενωμένες η ομοιογένεια. Στις κοινωνίες αυτές το συλλογικό πνεύμα κάλυπτε το ατομικό, οι κοινωνικοί κανόνες ήταν ισχυροί και η κοινωνική συμπεριφορά ρυθμιζόταν επαρκώς από αυτούς. Επικρατούσε η μηχανική αλληλεγγύη, δηλαδή η κοινωνική συνοχή που προέρχονταν από τις ομοιότητες των μελών της κοινωνίας και εξαρτώνταν σε μεγάλο βαθμό από τις κοινές τελετές και συνήθειες. Στις οργανικές κοινωνίες διαμορφώνεται ένα νέο είδος αλληλεγγύης, που βασίζεται στην αλληλεξάρτηση των ελεύθερων ατόμων μιας κοινωνίας. Συλλογική αναπαράσταση αυτής της αλληλεξάρτησης αποτελεί ο καταμερισμός της κοινωνικής εργασίας, γεγονός που χαρακτηρίζει τη νεωτερική κοινωνία και αποτελεί ταυτόχρονα κοινή αντίληψη σε όλα τα μέλη της κοινωνίας. Ο καταμερισμός

---

¹⁸ Αντωνοπούλου (1991), ό.π.σελ. 129.

¹⁹ Aron, ό.π. σελ. 446-449

της εργασίας αποτελεί ένα ουσιωδώς κοινωνικό φαινόμενο, που δεν διαταράσσει την κοινωνική τάξη²⁰. Οι διάφορες εξειδικεύσεις στα επαγγέλματα και τους κοινωνικούς ρόλους δημιουργούν εξαρτήσεις που δένουν τα άτομα μεταξύ τους χωρίς να απαιτούν από αυτά ομοιογένεια στις αντιδράσεις και τις συμπεριφορές τους²¹.

Ο Ντυρκέμ έδειξε το πώς η παραπάνω κατανομή επηρεάζει την συνύπαρξη των ατόμων και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους. Όσο η εξειδίκευση μεγαλώνει, τόσο οι άνθρωποι χωρίζονται, οι αξίες και τα ενδιαφέροντα διαφοροποιούνται, οι κανόνες αρχίζουν να ποικίλλουν και οι υποκουλτούρες (τόσο αυτές που αφορούν την εργασία, όσο και εκείνες που αφορούν την κοινωνία) σχηματοποιούνται. Αυτή η κοινωνική διαφοροποίηση, είναι και η θεμελιώδης προϋπόθεση της ατομικής ελευθερίας, γιατί η συλλογική συνείδηση χάνει ένα μέρος της επιτακτικής της αυστηρότητας και έτσι το άτομο μπορεί να απολαύσει μία κάποια αυτονομία κρίσης και δράσης. Η κοινωνιολογία του είναι σχεδόν συνώνυμη με την έννοια της συλλογικής συνείδησης και με την προτεραιότητα του συλλογικού έναντι του ατομικού. Η βασική ιδέα που διατρέχει το έργο του είναι ότι το όλο είναι περισσότερο από τα μέρη ή ότι το κοινωνικό σύνολο δεν μπορεί ν' αναχθεί στο άθροισμα των στοιχείων και ότι τα στοιχεία εξηγούνται με βάση το όλο²².

Όμως η κατανομή της εργασίας δεν διαφοροποίησε απλά τους ανθρώπους, αλλά έστρεψε και τον έναν εναντίον του άλλου. Οι κοινωνίες έγιναν ατομικιστικές και κινδυνεύει να χαθεί κάθε ίχνος συλλογικής συνείδησης. Για να αποφευχθεί αυτό, πιστεύει ότι πρέπει στις οργανικές κοινωνίες να υπάρξει μία δομημένη κοινωνική συναίνεση, μέσω της οποίας θα επιβάλλεται στον καθένα μας η συνύπαρξη της ατομικής συνείδησης με μία συλλογική συνείδηση και ηθική, που θα μας επανασυνδέει στο κοινωνικό όλο. Η ηθική του Ντυρκέμ δεν είναι μία *a priori* ηθική, αλλά μία ηθική που είναι ένα σύνολο κανόνων που διαμορφώθηκαν από την ίδια την εξέλιξη της κοινωνίας και συγκρότησαν την πραγματικότητα πάνω σε δομημένες λειτουργίες και θεσμούς²³.

---

²⁰ Ως κοινωνικό φαινόμενο που είναι, ο Ντυρκέμ αναζήτησε τις «γνήσια κοινωνικές αιτίες» βάση τις οποίες μπορεί να εξηγηθεί. Αυτές είναι ο συνδυασμός του όγκου, της υλικής πυκνότητας και της ηθικής πυκνότητας της κοινωνίας, εκ των οποίων μάλιστα απορρέει και η κοινωνική διαφοροποίηση

²¹ Aron, ό.π. σ. 456-458- Αντωνοπούλου(1991), ό.π. σελ.12-Αντωνοπούλου(2008), ό.π.σελ.203-204

²² Αντωνοπούλου (2008), ό.π. σελ.231-Aron, ό.π.σελ.453

²³ Aron, ό.π. σελ.457- Hughes & Kroehler(2007), ό.π. σελ.71-72

1.4 Αυτοκτονία και ανομία

Στο βιβλίο του *Αυτοκτονία* (1897), ο Ντυρκέμ πραγματεύεται το παθολογικό φαινόμενο της αυτοκτονίας ως κοινωνικό φαινόμενο που παρότι αποτελεί μια ατομική πράξη, εντούτοις δεν μπορεί να εξηγηθεί με εξωκοινωνικές παραμέτρους, παρά μόνο μέσα από το πρίσμα της σχέσης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας και το κατά πόσο τα άτομα καθορίζονται από τη συλλογική πραγματικότητα. Για τον Ντυρκέμ όμως δεν αποτελεί κοινωνικό φαινόμενο ή γεγονός ότι κάποιος προέβη στην αυτοχειρία. Κοινωνικό φαινόμενο αποτελεί η συχνότητα με την οποία εμφανίζεται το ατομικό γεγονός της αυτοκτονίας σε μια κοινωνία. Πιστεύει ότι η δύναμη που καθορίζει την αυτοκτονία δεν είναι ψυχολογική αλλά κοινωνική, καθώς στη συνείδηση του ατόμου που φτάνει στην αυτοχειρία η κοινωνία είναι παρούσα και του επιτάσσει την ατομική πράξη της αυτοκτονίας. Μέσω της κλασικής μεθόδου συμπαρομαρτουσών παραλλαγών ή συνακόλουθων μεταβολών, προβαίνει στη διάκριση ψυχολογικής προδιάθεσης και κοινωνικού καθορισμού²⁴.

Η μέθοδος συμπαρομαρτουσών παραλλαγών ή συνακόλουθων μεταβολών έχει ως εξής: Η δομή της κάθε κοινωνίας είναι ταυτόσημη με τις συνθήκες συλλογικής ζωής, είναι δεδομένη και δεν μπορούμε να την αναγάγουμε αιτιακά, στη δομή μιας άλλης κοινωνίας, αλλά ούτε και να σχεδιάσουμε ή να προβλέψουμε την κοινωνική δομή μιας μελλοντικής κοινωνίας. Μπορούμε όμως να παρακολουθήσουμε τις εσωτερικές διαδικασίες της κοινωνικής δομής για να ανακαλύψουμε αιτιακές σχέσεις. Αν ανακαλύψουμε ότι δύο ή περισσότερα κοινωνικά φαινόμενα ή γεγονότα συνυπάρχουν σε περισσότερες από μία περιπτώσεις ή μεταβάλλονται παράλληλα, τότε βρισκόμαστε ενώπιον ενός κανονικού φαινομένου. Το ένα φαινόμενο είναι η αιτία και το άλλο το αποτέλεσμα ή τα αποτελέσματα. Η συγκεκριμένη μέθοδος διαφέρει από τις σύγχρονες μόνο σε λεπτομέρειες. Με τη χρήση αυτών των στατιστικών, διαπίστωσε ότι όλες οι κοινωνίες εμφανίζουν μια συγκεκριμένη συχνότητα αυτοκτονιών ή εθελούσιων θανάτων. Το συγκεκριμένο ποσοστό εξαρτάται από διάφορους παράγοντες και διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία. Για να αναδείξει την κοινωνική αιτία των αυτοκτονιών, ξεκινά με την

---

²⁴ Αντωνοπούλου (2008), ό.π. σελ.226-229 - Aron, ό.π.σελ. 459-463- A. Giddens (1966), *A Typology of Suicide*, *European Journal of Sociology* 7, pp. 276-295/261-264, E. Durkheim (1951), *Suicide, A study in sociology*, transl. by J. A. Spaulding & G. Simpson, publ. The Free Press, New York, pp.42-52, K. Morrison (2006), *Marx, Durkheim, Weber, Formations of Modern Social Thought*, 2nd edition, publ. SAGE, London, p.200

αναίρεση όλων των εξωκοινωνικών εξηγήσεων που βασίζονται σε ψυχοπαθολογικά αίτια, στην κληρονομικότητα, στο μιμητισμό²⁵ ακόμη και στο κλίμα²⁶. Μπορούν ενδεχομένως κάποιοι ψυχοπαθολογικοί όροι να εξηγούν την μεμονωμένη περίπτωση ενός ατόμου που αυτοκτονεί, δεν είναι όμως σε θέση να εξηγήσουν την σταθερότητα των ποσοστών συνολικά. Ως εκ τούτου συμπεραίνει ότι υπάρχουν εξωτερικοί ως προς το άτομο κοινωνικοί παράγοντες που το ωθούν στην πράξη της αυτοκτονίας²⁷.

Ο Ντυρκέμ προκειμένου να δείξει ότι η αυτοκτονία είναι ακραιφνώς κοινωνικό φαινόμενο χρησιμοποιεί τον παρακάτω πίνακα όπου τα ποσοστά αυτοκτονίας παραμένουν σταθερά από τον ένα χρόνο στον άλλο, σε όλες τις χώρες²⁸.

---

²⁵ Σε αντιπαράθεση ο Durkheim με τον Tarde, ο οποίος θεωρούσε τη μίμηση ως το φαινόμενο κλειδί της κοινωνικής τάξης των πραγμάτων, θεωρεί ότι μέσα στον όρο μίμηση συγχέονται τρία φαινόμενα. Αυτό της συγχώνευσης των συνειδήσεων καθώς πολλοί άνθρωποι δοκιμάζουν τα ίδια πράγματα. Το άλλο είναι η προσαρμογή του ατόμου στην κοινότητα χωρίς όμως να υπάρχει συγχώνευση συνειδήσεων. Τέλος αυτό που έχει να κάνει με τη μίμηση ως αναπαραγόμενη πράξη. Ο Ντυρκέμ καταφέρνει πολύ παραστατικά με το παράδειγμα του κολλητικού βήχα να αποδείξει ότι η μετάδοση είναι ατομικό γεγονός που δεν μπορεί να εξηγήσει ούτε τα ποσοστά των αυτοκτονιών αλλά ούτε και τις διακυμάνσεις τους. Η επιδημία όμως που προκαλείται από τη μετάδοση, είναι συλλογικό φαινόμενο που έχει ως βάση το κοινωνικό υπόστρωμα, βλ. Agon, ό.π. σ. 463-465

²⁶ Ο Ντυρκέμ αποδεικνύει ότι η άμεση αιτιακή σχέση που ανιχνεύουν οι Ιταλοί θετικιστές μεταξύ εποχών και ποσοστού αυτοκτονιών είναι απατηλή. Δεν παίρνουν υπόψη τους την κοινωνική ένταση. Μέσω των πολλαπλών συστοιχιών αποδεικνύει το ποσοστό αυτοκτονιών συνδέεται με τους κοινωνικούς ρυθμούς και την κοινωνική ένταση. Έτσι έχουμε περισσότερες αυτοκτονίες κατά τη διάρκεια της ημέρας ή κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, όσο αυξάνει η ηλικία άλλο τόσο αυξάνει και το ποσοστό των αυτοκτονιών, οι άνδρες αυτόχειρες είναι περισσότεροι, κ.ο.κ., βλ. Lallement, ό.π.σελ.192-193

²⁷ ό.π., σελ.192-193- Αντωνοπούλου (2008), ό.π. σελ.226-227/236- Θ. Τσακίρης (2009), *Η αυτοκτονία σύμφωνα με τον Emil Ντυρκέμ* στο <http://www.ilioupoli.wordpress.com/tag>, 15-02-2014

²⁸ Στις μέρες μας πλέον η εξέλιξη των αυτοκτονιών εγγράφεται σε καμπύλες με παρόμοια σχήματα για όλες τις χώρες. Παρόλα ταύτα, οι αποκλίσεις μεταξύ των χωρών και των περιοχών παραμένουν σταθερές, βλ. Lallement,, ό.π. σελ.192

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1

Ποσοστά των αυτοκτονιών ανά εκατομμύριο κατοίκων στις διάφορες χώρες της Ευρώπης.

	1866-1870	1871-1875	1874-1878	Αρ. τάξης την 1 ^η περίοδο	Αρ. τάξης την 2 ^η περίοδο	Αρ. τάξης την 3 ^η περίοδο
Ιταλία	30	35	38	1	1	1
Βέλγιο	66	69	78	2	2	2
Αγγλία	67	66	69	3	3	3
Νορβηγία	76	73	71	4	4	4
Αυστρία	78	94	130	5	5	5
Σουηδία	85	81	91	6	6	6
Βαυαρία	90	91	100	7	7	7
Γαλλία	135	150	160	8	8	8
Πρωσία	142	134	152	9	9	9
Δανία	277	258	255	10	10	10
Σαξονία	293	267	334	11	11	11

Πηγή: E. Durkheim, *Le Suicide* (1897), Παρίσι 1983, PUF (μτφρ. Ιδία)

Με την χρήση των πολλαπλών συστοιχιών, ανέπτυξε το επιχειρήματά του ότι τα ποσοστά αυτοκτονίας συνδέονται με τους κοινωνικούς ρυθμούς.

Αφού απορρίπτει τις ψυχοπαθολογικές και τις μιμητικές εξηγήσεις του φαινομένου, κατέληξε ότι η αυτοκτονία έχει να κάνει με το εσωτερικό περιβάλλον, τις δομές τις εκάστοτε κοινωνίας. Εξετάζει την συνοχή των κοινωνικών ομάδων ή και ευρύτερων κοινωνικών συνόλων. Προσδιορίζει τη σημασία παραγόντων όπως οι θρησκευτικές δοξασίες, η οικογενειακή κατάσταση, κ.ά και καταλήγει να ορίσει τρεις μείζονες μορφές αυτοκτονίας: την αλτρουιστική, την εγωιστική και την ανομική. Την εγωιστική και την ανομική τις συνδέει με το αυτοκτογόνο ρεύμα των σύγχρονων κοινωνιών, γιατί θεωρεί ότι και οι δύο τύποι προέρχονται από την ελλιπή παρουσία της κοινωνίας στα άτομα. Τέλος ορίζει ακόμη μια μορφή αυτοκτονίας δευτερευούσης όμως σημασίας, τη μοιρολατρική²⁹.

Η αλτρουιστική αυτοκτονία αφορά άτομα που έχουν ενσωματωθεί απόλυτα στο κοινωνικό σύνολο και υποκύπτουν στις κοινωνικές επιταγές, σε σημείο μάλιστα που το άτομο χάνεται τόσο μέσα στην κοινότητα, που δεν προβάλλει ούτε το δικαίωμα του στη

²⁹ ό.π., σελ.192-193-Αντωνοπούλου (1991), ό.π. σελ. 192

ζωή. Ως φαινόμενο συναντάται περισσότερο στις αρχαϊκές κοινωνίες και πολύ σπανιότερα στις σύγχρονες κοινωνίες. Το συναντάμε π.χ. σε κάποιες ινδικές κοινότητες, όπου οι χήρες γυναίκες ανεβαίνουν στην πυρά με τους νεκρούς συζύγους τους. Στις σύγχρονες κοινωνίες το συναντάμε σε πράξεις ανδρείας και τιμής, για παράδειγμα στο περιβάλλον του στρατού³⁰.

Η εγωιστική αυτοκτονία είναι προϊόν της ανεπαρκούς ενσωμάτωσης του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο. Σχετίζεται με τη χαλάρωση της ηθικής και της συλλογικής συνείδησης. Τα άτομα που προβαίνουν σε αυτού του είδους την αυτοκτονία δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στα ατομικά δικαιώματα, στην ατομική ευημερία και στο ατομικό συμφέρον. Κατ' αυτό τον τρόπο απομακρύνονται από το κοινωνικό σύνολο. Παρουσιάζουν σημάδια κατάθλιψης και μελαγχολίας. Ο Ντυρκέμ ανέλυσε αυτό τον τύπο αυτοκτονίας βασιζόμενος στα ποσοστά αυτοκτονιών σε συνάρτηση με τα ποσοστά που δείχνουν την ιδιαίτερη θρησκευτική ένταξη, την οικογενειακή κατάσταση³¹ και τα πολιτικά γεγονότα. Διαπίστωσε ότι οι Προτεστάντες είναι πιο επιρρεπείς στην εγωιστική αυτοκτονία απ' ό,τι οι Καθολικοί λόγω της ιδιαίτερης σημασίας που δίνει ο Προτεσταντισμός στο άτομο, ενώ στους Καθολικούς το άτομο είναι περισσότερο ενσωματωμένο στην κοινότητα. Η ίδια επιρρέπεια προς την εγωιστική αυτονομία ισχύει και για τους εργένηδες, για τους διαζευγμένους και για τους χήρους άνδρες, εν αντιθέσει με τους παντρεμένους. Τέλος, στις περιόδους έντονης πολιτικής και στρατιωτικής κινητοποίησης τα ποσοστά εγωιστικών αυτοκτονιών είναι μειωμένα³². Στις εγωιστικές αυτοκτονίες η κοινωνία εμφανίζεται ως το υπόστρωμα το οποίο παρέχει στα άτομα τους σκοπούς που δίνουν νόημα στην ύπαρξή τους και του οποίου η χαλάρωση τα οδηγεί σε υπαρξιακή κρίση.

Στα έργα του *Περί του καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας* και *Αυτοκτονία* συναντάμε τον όρο ανομία. Πρόκειται για έναν όρο που τον δανείστηκε από το φιλόσοφο Jean-Marie Guyau και αποτελεί την έννοια-κλειδί της κοινωνικής φιλοσοφίας του. Για τον Ντυρκέμ η κοινωνία δεν είναι μόνο κάτι που προσελκύει τα συναισθήματα και τις δραστηριότητες των ατόμων με άνιση δύναμη, αλλά ταυτόχρονα είναι και μια δύναμη που τα ελέγχει. Όμως η ρυθμιστική δύναμη της κοινωνίας ισορροπεί και τις βιοτικές ανάγκες των ανθρώπων, όπως και τα φυσικά πάθη τους που αν παραμείνουν ανεξέλεγκτα

³⁰ Aron, ό.π. σελ. 467-468- Αντωνοπούλου (1991), ό.π. σελ. 195-Durkheim (1951), p.p. 175-200

³¹ Η οικογένεια εδώ εκλαμβάνεται υπό τη διπλή όψη του γάμου και των τέκνων

³² Aron, ό.π. σελ.465-467- Αντωνοπούλου (1991), ό.π. σελ. 192-194

δημιουργούν νοσηρές καταστάσεις. Η κοινωνία λοιπόν, είναι η ηθική εκείνη δύναμη, ανώτερη από τα άτομα, που θέτει τα όρια των απαιτήσεων και των παθών των μελών της. Τα διαπαιδαγωγεί ώστε να αυτοελέγχονται. Στις σύγχρονες κοινωνίες υπάρχει γρήγορη μεταβολή η οποία προκαλεί σύγχυση ή και η κατάργηση των ρυθμιστικών ηθικών κανόνων μιας κοινωνίας. Σε συνθήκες κοινωνικών αναταραχών και οικονομικών κρίσεων, ανατρέπεται η ισορροπία ανάμεσα στους σκοπούς και τις προσδοκίες και στη δυνατότητα της ικανοποίησής τους. Οι οικονομικές κρίσεις έχουν ως συνέπεια την έκπτωση μεγάλου αριθμού ατόμων σε κατώτερες βαθμίδες της κοινωνικής κλίμακας, με αποτέλεσμα τα άτομα αυτά να χάνουν τα προνόμια και το κοινωνικό τους κύρος. Η κοινωνία και η κοινωνική ηθική, δεν προλαβαίνει να ανασυνταχθεί και να τους επανεκπαιδεύσει. Συνέπεια τούτου είναι να επέρχεται ανομία. Διακρίνει διάφορες μορφές ανομίας, όπως την οξεία / χρόνια, την παλινδρομική / προοδευτική. Της δίνει πολλούς ορισμούς που κυμαίνονται ανάμεσα στο κακό του απείρου μέχρι τις φάσεις του οικονομικού κύκλου. Αποτέλεσμα όμως όλων των μορφών ανομίας είναι οι σύγχρονες κοινωνίες να περνούν συστηματική κρίση εξαιτίας της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, του κοινωνικού κατακερματισμού, της αποδυνάμωσης της συλλογικής συνείδησης και των δεσμών εκείνων που συνδέουν το άτομο με την κοινωνία³³.

Η ανομία ως αληθινό παθολογικό σύμπτωμα γεννά ένα παθολογικό φαινόμενο, την άνομη αυτοκτονία. Είναι ο τρίτος τύπος αυτοκτονίας που διέκρινε ο Ντυρκέμ και αυτός που τον ενδιαφέρει περισσότερο, επειδή αποτελεί χαρακτηριστικό των σύγχρονων κοινωνιών και συνδέεται άμεσα με τους οικονομικούς κύκλους. Ο δείκτης αυτοκτονιών αυξάνεται σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Παραδόξως, για τον Ντυρκέμ ο δείκτης αυξάνεται και σε περιόδους οικονομικής ευμάρειας, γιατί σε αυτές τις περιόδους επέρχεται αμετροπέπεια στις ατομικές επιδιώξεις και χάνονται τα όρια μεταξύ δικαίου και αδίκου, δυνατού και αδυνάτου, ενώ σε στατικές κοινωνίες, η σταθερότητα των ταξικών δομών προστατεύει τα άτομα από την ανισορροπία επιδιώξεων και δυνατοτήτων³⁴.

Ο άλλος τύπος αυτοκτονίας που εξετάζει ο Ντυρκέμ είναι αυτός της μοιρολατρικής αυτοκτονίας, όπου η κοινωνική ρύθμιση είναι υπερβολική και καταπιεστική. Τον θεωρεί

---

³³ Aron, ό.π. σελ.458-459/468-469- Lallement., ό.π.σελ.195- Durkheim (1951), p.p.201-215-Morrison, p.p..226-227-Kl. Feldmann (2013), *Selbstmord-Selbsttötung-Suizid-Freitod*, Sozialwissenschaftliche und ideologiekritische Überlegungen, vers. 5, p.4

³⁴ Αντωνοπούλου (1991), ό.π. σελ.196

σπάνια περίπτωση που παρατηρείται σε ανθρώπους που δεν μπορούν να αντέξουν τις συνθήκες της ζωή τους, όπως άτεκνες γυναίκες, πολύ νέοι παντρεμένοι άντρες και ιστορικά στους δούλους³⁵.

Για την αντιμετώπιση του παθολογικού φαινομένου της αυτοκτονίας μελέτησε διαδοχικά την οικογενειακή, τη θρησκευτική και την πολιτική ομάδα (ιδιαίτερα το κράτος) και τελικά πρόκρινε τις συντεχνίες ως το καταλληλότερο κοινωνικό πλαίσιο για την ενσωμάτωση των ατόμων στην κοινωνία, υποτάσσοντας το παράλληλα στις απαιτήσεις της αλληλεγγύης³⁶.

1.5 Ανακεφαλαίωση

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάσαμε συνοπτικά τις θέσεις του Ντυρκέμ για την αυτοκτονία, ως χαρακτηριστικό δείγμα αυτής, ενός φαινομένου κοινωνικής παθογένειας. Το έργο του *Αυτοκτονία* παραμένει ένα κλασικό «διαμάντι» της εμπειρικής κοινωνιολογίας, παρά τις όποιες ενστάσεις που διατυπώθηκαν κατά καιρούς από διάφορους ερευνητές συνολικά ή για κάποιες από τις θέσεις ή τις μεθόδους του για τις θέσεις που εκφράζει ή μη. Η μέθοδος των συμπαραμαρτουσών παραλλαγών και ο προσδιορισμός των εννοιών με μετρικές μεθόδους και στατιστικές συναρτήσεις, αποτελούν τον κύριο κορμό της κοινωνιολογικής έρευνας ως τις μέρες μας³⁷.

---

³⁵ Αντωνοπούλου (2008), ό.π. σελ. 236

³⁶ Aron, ό.π. σελ. 473-474

³⁷ Αντωνοπούλου (2008), ό.π. σελ.237

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Μεταλλάξεις του σύγχρονου κόσμου και αυτοκτονίες

2.1 Εισαγωγή

Οι αυτοκτονίες παρά το γεγονός ότι σε πολλές κοινωνίες αποτελούν σε οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο ταμπού, αρχίζουν τα τελευταία χρόνια σε διεθνές επίπεδο σταδιακά να εισέρχονται στο προσκήνιο του επιστημονικού ενδιαφέροντος, με προεξέχουσα την επιστήμη της ψυχικής υγείας. Μέσω της καταγραφής των αυτοκτονιών, επιστήμονες από διάφορους επιστημονικούς κλάδους προσπαθούν να εντοπίσουν τους γενεσιουργούς παράγοντες που είναι υπεύθυνοι για τις αιτίες των αυτοκτονιών³⁸.

Σύμφωνα με τη συλλογιστική του Ντυρκέμ όταν σε μια κοινωνία λαμβάνουν χώρα γρήγορες και βίαιες μεταβολές ενώ δεν υπάρχει κεντρική ρύθμιση, υφίσταται ένα έλλειμμα προσαρμογής των ατόμων τα οποία εκπίπτουν σε κατηγορία κατώτερη της αρχικής τους. Είναι υποχρεωμένα λοιπόν να περιορίσουν τις ανάγκες τους και τις απαιτήσεις τους. Αλλά αυτό απαιτεί μιαν ηθική επανεκπαίδευση η οποία παίρνει χρόνο. Ορισμένα άτομα δεν έχουν τις ψυχικές αντοχές για την προσαρμογή στις νέες συνθήκες ύπαρξης, με αποτέλεσμα την αποστροφή τους απέναντι στην ύπαρξη εν γένει. Μπορεί να συμβεί και το αντίστροφο. Άτομα μπορούν να υπερπηδήσουν στην ανώτερη κατηγορία. Αλλά και σε αυτή την περίπτωση, τα άτομα χάνουν τουλάχιστον προσωρινά την αίσθηση του τι είναι δυνατό ή θεμιτό για αυτά από τη νέα τους θέση, τι είναι δίκαιο και τι άδικο. Έτσι, δεν υπάρχει ξαφνικά τίποτε που να μην θεωρείται δυνατό για αυτά, που να μην είναι αντικείμενο διεκδίκησης, αλλάζουν κοινωνική κατηγορία. Τα άτομα που εκπίπτουν τότε η όποια ρύθμιση είναι ανεπαρκής τόσο σε κοινωνικό όσο και οικονομικό επίπεδο. Αποτέλεσμα αυτού του ελλείμματος είναι να επέλθει ανομία³⁹. Η διασαλευμένη συλλογική κατάσταση δεν μπορεί να ενσωματώσει ομαλά το σύνολο των ατόμων και συμβάλει στη γέννηση και την αύξηση του κοινωνικού φαινομένου των αυτοκτονιών.

---

³⁸ Χρ. Καρακιουλάφη (2012), «Όταν η δουλειά σκοτώνει- το παράδειγμα των αυτοκτονιών στην France Telecom», άρθρο στο ΟΥΤΟΠΙΑ Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτισμού, Τεύχος 101, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2012, σελ.189

³⁹ Emile Durkheim, *Le suicide*, PUF, σελ.288

Για τον Ντυρκέμ οι ψυχολογικοποιημένες και ατομοκεντρικές ερμηνείες αυτών των φαινομένων δεν είναι αρκετές. Στο έργο του, υποστηρίζει ότι θα πρέπει να τα εκλάβουμε σαν κοινωνικά φαινόμενα και θα πρέπει να προσανατολιστούμε στη μελέτη εκείνων των δομών που τα προκαλούν. Με το εμπειρικό του έργο πρόσφερε πληθώρα παραδειγμάτων όπου τα ποσοστά των αυτοκτονιών συσχετίζονται άμεσα με τις οικονομικές κρίσεις, με την άνοδο της φτώχειας, τις αυξήσεις στις τιμές των τροφίμων, την παραγωγή, το εμπόριο, το δημόσιο πλούτο. Έτσι, με την εμπειρική του έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ταχείες κοινωνικές αλλαγές και αυτοκτονίες συνδέονται άρρηκτα⁴⁰.

2.2 Διαμορφούμενες κοινωνικές συνθήκες στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες

Το να αμφισβητήσει κανείς την ύπαρξη ατομικών ψυχολογικών όρων στις αυτοκτονίες, θα ήταν τουλάχιστον αντιεπιστημονικό, καθώς πρόκειται για ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο. Άλλωστε και ο Ντυρκέμ από την εισαγωγή κιόλας του βιβλίου του *Αυτοκτονία* δηλώνει ότι κάθε κοινωνία έχει την προδιάθεση να προμηθεύσει ένα συγκεκριμένο σώμα εθελούσιων νεκρών⁴¹.

Το ζήτημα για τις κοινωνικές επιστήμες δεν είναι το ιστορικό και η ψυχολογική εικόνα του αυτόχειρα ή των αυτοχείρων. Το ζήτημα είναι η συχνότητα του φαινομένου των αυτοκτονιών και κάτω από ποιους γενικούς κοινωνικούς όρους διαμορφώθηκε και λειτούργησε η ψυχολογία του αυτόχειρα. Θα πρέπει να αναζητηθούν οι συνθήκες διαμόρφωσης της κοινωνίας στην οποία εντάσσεται το άτομο και η θέση του. Οι κοινωνικές επιστήμες θα πρέπει να προσεγγίσουν την αυτοκτονία ως ένα μη τυχαίο αλλά ως επαναλαμβανόμενο κοινωνικό φαινόμενο, προκειμένου να εντοπίσουν, να αναλύσουν και να συγκρίνουν τις βαθιές, κοινωνικού χαρακτήρα αιτίες και συναρτήσεις. Οι βαθιές αιτίες άλλωστε του φαινομένου των αυτοκτονιών αποκαλύπτονται όταν εξετάζονται συνολικά και σε βάθος χρόνου και όχι όταν εξετάζονται ως μεμονωμένες περιπτώσεις⁴².

Το φαινόμενο των αυτοκτονιών δεν είναι νέο αλλά τοποθετείται σε πανάρχαια χρόνια καθώς σε πολλές πρωτόγονες κοινωνίες, υπήρξε στοιχείο της κουλτούρας και της

---

⁴⁰ W. Pope (1976), *Durkheim's Suicide: A Classic Reanalyzed*, Chicago, p.p.245-S. Ruth Cavan (1928), *Suicide*, The University of Chicago Sociology Series, Chicago: University of Chicago Press, p.p.8-9

⁴¹ Durkheim (1951), p.p. xlv-xlviii

⁴² Durkheim, p.p. x-li

θηρσκείας τους. Ωστόσο, με το πέρασμα των ετών το φαινόμενο μεταλλάχθηκε κυρίως στις νεωτερικές βιομηχανικές κοινωνίες, αλλά και στον αιώνα μας, την εποχή του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού.

Η παγκοσμιοποίηση είναι ορατή στην αυξανόμενη έκταση, ένταση, ταχύτητα και στη βαθιά επίδραση της παγκόσμιας διασυνδεσιμότητας. Πρόκειται για ένα πολυσύνθετο φαινόμενο και αποτελεί μια ασαφή και δυσερμήνευτη έννοια. Βασικό της χαρακτηριστικό είναι η δημιουργία «υπερεδαφικών» σχέσεων καθώς ένα δίκτυο αλληλοσυνδετικότητας αδιαφορεί και υπερβαίνει τα παραδοσιακά σύνορα που στηρίζονται σε εθνικούς και κρατικούς περιορισμούς, μειώνοντας την σημαντικότητα της εδαφικής επικράτειας. Σήμερα, η παγκοσμιοποίηση πέρα από τους οικονομικούς τομείς, επεκτείνεται σε όλα τα επίπεδα και τους τομείς της ανθρώπινης ζωής, δίνοντας νέα μορφή στον κοινωνικό χώρο, με θετικές αλλά και αρνητικές επιπτώσεις. Αυτή η επέκταση κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δραστηριοτήτων πέρα από πολιτικά σύνορα έχει ως αποτέλεσμα τα γεγονότα, οι αποφάσεις και οι δραστηριότητες που συμβαίνουν σε μια περιοχή του κόσμου να έχουν σημασία για άτομα και κοινωνίες σε μακρινές περιοχές του κόσμου⁴³.

Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στα υπερεθνικά σχέδια και δίκτυα οικονομικής δραστηριότητας και εμπορίου όπως και στην εμφάνιση, ανάπτυξη και διάδοση νέων μορφών τεχνολογίας της πληροφορίας και της επικοινωνίας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη δημιουργία του φαινομένου του «κυβερνοχώρου». Σε αυτό το περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης, δημιουργούνται ενιαίοι κανόνες στο εμπόριο και, ευρύτερα, στην οικονομική ζωή (φορολογία, κανόνες ανταγωνισμού, μοντέλα λειτουργίας των επιχειρήσεων και του δημόσιου τομέα). Κεφάλαια, εργαζόμενοι και εμπορεύματα κινούνται ελεύθερα, με τον ίδιο τρόπο. Μέχρι τώρα, περισσότερο κινούνται τα κεφάλαια (με τη βοήθεια της τεχνολογίας στα διεθνή χρηματιστήρια) και τα εμπορεύματα (με την Παγκόσμια Οργάνωση Εμπορίου να αίρει συνεχώς τους σχετικούς περιορισμούς). Αυτή βέβαια η αλληλοσυνδετικότητα μεγαλώνει τη ροπή προς τον κίνδυνο, με αντίστοιχη αύξηση της αστάθειας και της επισφάλειας. Η παγκοσμιοποίηση έχει αυξήσει την

---

⁴³Α. McGrew (2005), *Παγκοσμιοποίηση και παγκόσμια πολιτική*, στο St. Smith-J. Baylis, *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, επιμ.-πρόλ. Κ. Υφαντής, εκδ. ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, Αθήνα, σελ. 64/67

παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Οι μεγαλύτερες εταιρείες δεν είναι πλέον οι εθνικές επιχειρήσεις, αλλά οι πολυεθνικές εταιρείες με θυγατρικές σε πολλές χώρες⁴⁴.

Σε αυτό το περιβάλλον έγινε ανασυγκρότηση των εξουσιών του κράτους, έτσι ώστε να δίνεται προτεραιότητα στην ιδιωτική πρωτοβουλία, στη χρηματοοικονομία, στις διαδικασίες και τους κανόνες της αγοράς. Οι κρατικές παρεμβάσεις στην οικονομία ελαχιστοποιούνται. Η παγκοσμιοποιημένη αναδιαρθρωμένη οικονομία οδήγησε σε ένα νέο μοντέλο κεφαλαιακής συσσώρευσης, την ευέλικτη συσσώρευση, η οποία στηρίζεται στην ευελιξία των εργασιακών σχέσεων με το μετασχηματισμό του τρόπου εργασίας και απασχόλησης (αυξήσεις των κατηγοριών των εργαζομένων, προσωρινή απασχόληση, κ.ο.κ.) και αγορών, σε βιομηχανία προσανατολισμένη στην ένταση του σχεδιασμού, του εμπορικού και τεχνολογικού νεωτερισμού, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στο *design*, προάγοντας νέα προϊόντα και πρότυπα κατανάλωσης, νέους τρόπους παροχής χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Αυτό το καινούργιο καθεστώς, επέφερε νέα μοτίβα αλλά ενίοτε και ανισότητες ανάμεσα σε κλάδους όσο και σε γεωγραφικές περιοχές, όπως για παράδειγμα, μεγάλη αύξηση στον «τομέα παροχής υπηρεσιών» αλλά και στην εμφάνιση νέων βιομηχανικών συνόλων σε μέχρι πρότινος υποβαθμισμένες βιομηχανικές περιοχές⁴⁵.

Σε αυτή την παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, η κρίση που ξεκίνησε το 2007 ως χρηματοπιστωτική από την Αμερική με αφορμή την πτώση των τιμών των κατοικιών και τη μη εξυπηρέτηση των ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου, διαδόθηκε υπό τη μορφή ντόμινο σε όλη την παγκόσμια οικονομία. Η παγκόσμια οικονομική κρίση που πλήττει στις μέρες μας και την ελληνική κοινωνία αποτελεί έναν παράγοντα πολλαπλών ανατροπών με σημαντικές επιπτώσεις τόσο στο επίπεδο της συλλογικής όσο και της ατομικής λειτουργίας. Η προβληματική δομή και λειτουργία του ελληνικού κράτους εντείνει μάλιστα τις επιπτώσεις της κρίσης, φέρνοντας στην επιφάνεια τα συσσωρευμένα άλυτα ζητήματα στα οποία η ελληνική κοινωνία αδυνατούσε εδώ και πάρα πολύ καιρό, να αναλάβει το κόστος των προτεινόμενων λύσεων. Τα αποτελέσματα της κρίσης έγιναν ιδιαίτερα εμφανή στην αύξηση της ανεργίας, στη μείωση των συντάξεων, καθώς η πτώση των χρηματαγορών επηρέασε άμεσα την αξία του ενεργητικού των ασφαλιστικών ταμείων.

---

⁴⁴ A. Heywood (2007), *Πολιτικές Ιδεολογίες*, πρόλ.-επιμ. Ν. Μαραντζίδης, μτφρ. Χ. Κουτρής, εκδ. ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, Αθήνα, σελ.67-68/562-563

⁴⁵ D. Harvey (2007), *Η κατάσταση της Μετανεωτερικότητας*, εκδ. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, Αθήνα, σελ.206- Μ. Τσάπρα (2008), *Ανιση Ανάπτυξη και Παγκοσμιοποίηση*, στο *Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός* εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα, σελ.205-209

Πραγματοποιήθηκαν δαπανηρές διασώσεις τραπεζών, με αποτέλεσμα να αδειάσουν τα κρατικά ταμεία και να σημειωθούν αυξήσεις του δημοσίου χρέους ως προς το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ)⁴⁶.

Προκειμένου να αντιμετωπίσει την κρίση, η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) αποφάσισε την στήριξη και ανάκαμψη της οικονομίας, μέσω ενός σχεδίου που κατάρτισε και κατέθεσε το Δεκέμβριο του 2008. Το σχέδιο αποσκοπεί στην τόνωση της αγοράς μέσω λήψης μέτρων για τη στήριξη των επιχειρήσεων και της απασχόλησης. Ταυτόχρονα μέσω του προαναφερθέντος σχεδίου επιδιώκεται η ανάπτυξη κοινών στρατηγικών και η προώθηση των μακροπρόθεσμων στόχων της Ε.Ε. Οι βασικοί άξονες του σχεδίου είναι η εισαγωγή ρευστότητας στην οικονομία ώστε να τονωθεί η ζήτηση και η προώθηση των επενδύσεων για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης, πάντα όμως λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς του Συμφώνου Σταθερότητας, το οποίο δίνει έμφαση στη δημοσιονομική πειθαρχία και τη νομισματική σταθερότητα⁴⁷. Ταυτόχρονα, η Ε.Ε. ευελπιστεί να εισάγει πιο συστημικές και παρεμβατικές ρυθμίσεις για τις ευρωπαϊκές χρηματαγορές συμπεριλαμβανομένου και των οίκων αξιολόγησης⁴⁸.

2.3. Οικονομική κρίση, φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός, κοινωνικές ανισότητες και αυτοκτονίες

Με την επικράτηση του καπιταλισμού, οι γεωγραφικές ανισότητες δεν αποτελούν περιστασιακό αποτέλεσμα της ανάπτυξης, αλλά ενδημικό χαρακτηριστικό της. Παρά το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση και η τεχνολογική επανάσταση είναι πιθανόν να βοηθήσει στη δημιουργία περισσότερου πλούτου στις αναπτυσσόμενες χώρες, αυτό δεν δείχνει να συμβάλει στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των φτωχότερων και πλουσιότερων χωρών του κόσμου. Μέσα στα πλαίσια λοιπόν της παγκοσμιοποίησης, η ανάπτυξη και η υπανάπτυξη μπορούν να συνυπάρχουν δίπλα-δίπλα στην ίδια οικονομική διαδικασία, είτε λόγω χωρικών διαφοροποιήσεων διεθνών θεσμικών πλαισίων και εφοδίων - φυσικών

---

⁴⁶ Hemerijk (2010) *et al*, .ό.π. σελ. 27-31

⁴⁷ OECD (2009), *OECD economic outlook, Greece*, στο <http://www.oecd.org/dataoecd/6/18/20211579>

⁴⁸ Hemerijk (2010) *et al*, .ό.π, σελ..30-32

εφοδίων και συσσωρευμένου ανθρώπινου και φυσικού κεφαλαίου, είτε να οφείλεται στις χωρικές σχέσεις μεταξύ οικονομικών ενοτήτων⁴⁹.

Στον ευρωπαϊκό χώρο το φαινόμενο της άνισης ανάπτυξης εντοπίζεται από την κλασική εποχή μέχρι τις μέρες μας, δημιουργώντας ανισότητες ανά τους αιώνες λόγω της άνισης ανάπτυξης στις μακροσκοπικές γεωγραφικές περιφέρειες της ευρωπαϊκής ηπείρου⁵⁰. Σήμερα τα κράτη αναπτύσσονται με άνισους ρυθμούς είτε για λόγους εσωτερικής λειτουργίας, δεν έχουν δηλαδή τις υποδομές για να εκμεταλλευτούν τις παραγωγικές ικανότητες της οικονομίας και της κοινωνίας τους, είτε για λόγους ιστορικής συγκυρίας. Στον ευρωπαϊκό χώρο σημαντικές διαφορές εντοπίζονται μεταξύ του ανεπτυγμένου τεχνολογικά βορρά και τις χώρες του νότου και της λεκάνης της Μεσογείου, που παρά το γεγονός ότι είναι σχετικά ανεπτυγμένες, υστερούν σε τεχνολογική ανάπτυξη καθώς μεγάλο κομμάτι της οικονομίας τους βασίζεται στη γεωργία⁵¹. Ωστόσο παρά το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση είναι πιθανόν να βοηθήσει στη δημιουργία περισσότερου πλούτου στις αναπτυσσόμενες χώρες, αυτό δεν δείχνει να συμβάλει στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των φτωχότερων και πλουσιότερων χωρών του κόσμου.

Η άνιση ανάπτυξη ευνοεί και την αύξηση της φτώχειας. Η φτώχεια είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο που επηρεάζεται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων και που μπορούν να μελετηθούν από πολλές διαφορετικές προοπτικές και διαφορετικά γνωστικά πεδία. Λόγω αυτού του πολυδυναμικού και πολυδιάστατου χαρακτήρα της, δεν είναι εύκολο να οριστεί. Έτσι στο ερώτημα «τι είναι φτώχεια» σημαντικότερο από ένα ακριβή ενδελεχή ορισμό, είναι η δημιουργία μιας συναίνεσης γύρω από διαφορετικές προσεγγίσεις που μπορεί να λάβει το φαινόμενο⁵².

Την φτώχεια μπορούμε να τη διακρίνουμε σε δύο είδη: την ενσωματωμένη, που υπάρχει διαχρονικά σε όλες τις κοινωνίες και την περιθωριακή, που συναντάται στις

---

⁴⁹ Τσάπρα, ό.π. σελ. 205

⁵⁰ Π. Σκλιας, *Άνιση Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ιστορία*, στο Λ. Λεοντίδου, Κρ. Πετροπούλου et al (2008), *Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός*, εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα, σελ.179

⁵¹ Π. Σκλιας, *Άνιση Ανάπτυξη και Προκλήσεις για την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, στο Λ. Λεοντίδου, Κρ. Πετροπούλου et al (2008), *Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός*, εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα, σελ.196-197

⁵² Δ. Μπαλούρδος (2012), *Νέα Φτώχεια & Κοινωνικός Αποκλεισμός, Πολιτικές Καταπολέμησης & Καθιέρωση ενός Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος*, επιμ. Δ. Μπαλούρδος, Μ. Πετράκη, ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, ΙΙ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΣΥΝΟΔΟΣ Γ΄, Ειδική Συνεδρία Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων, 15 Φεβρουαρίου 2012, ΑΙΘΟΥΣΑ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΒΟΥΛΗΣ, Αθήνα, σελ. 23-25

προηγμένες βιομηχανικές κοινωνίες, όπου όλο και μεγαλύτερος αριθμός εργατών ωθείται στο περιθώριο λόγω της βιομηχανικής και τεχνολογικής ανάπτυξης.

Σύμφωνα με την αγγλοσαξονική παράδοση, ως φτώχεια εκλαμβάνεται η οικονομική κατάσταση και οι συνθήκες διαβίωσης ατόμων και νοικοκυριών σε μια ορισμένη χρονική στιγμή, που βρίσκονταν βάσει εισοδήματος κάτω από ένα ορισμένο επίπεδο, το οποίο θεωρείται ικανοποιητικό από κάθε κοινωνία. Μέσω της ηπειρωτικής-ευρωπαϊκής παράδοσης μετατοπίζεται το ενδιαφέρον από την επικέντρωση στο εισόδημα και την κατανάλωση προς μια ευρύτερη αντίληψη πέρα από την εικόνα της στέρησης με προοπτική τον συνυπολογισμό περισσότερων παραμέτρων. Αργότερα υπήρξε μια προσπάθεια σύνθεσης της αγγλοσαξονικής και της ηπειρωτικής – ευρωπαϊκής παράδοσης. Κατά τη διάρκεια του Συμβουλίου Υπουργών της Ε.Ε. το 1975, αλλά και του Συμβουλίου της Ε.Ε. το 1984, δημιουργήθηκαν αντίστοιχα κοινοτικά προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας. Ορόσημο αποτέλεσε το γεγονός ότι και στα δύο προγράμματα, η Ε.Ε. διατήρησε ως πολιτικό όρο την φτώχεια που ορίζεται από έλλειψη διαθέσιμων πόρων, συμπληρωματικά όμως του πρόσδωσε και μια νέα μορφή, ως εκείνη την ανεπαρκή κατάσταση κοινωνικής συμμετοχής και κοινωνικής ένταξης των φτωχών στην κοινωνία. Διαπιστώνεται μια σαφής, σταδιακή μετατόπιση, της Ε.Ε. από τον όρο φτώχεια στον όρο κοινωνικός αποκλεισμός⁵³.

Το 1995, στη διάσκεψη της Κοπεγχάγης για την κοινωνική ανάπτυξη που διοργανώθηκε από τον ΟΗΕ, υιοθετήθηκε ο ορισμός της φτώχειας ως η κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από οξεία στέρηση βασικών ανθρώπινων αναγκών όπως φαγητό, πόσιμο νερό, βασικές παροχές υγιεινής, υγείας, στέγης, μόρφωσης και πληροφόρησης. Εξαρτάται δε τόσο από το εισόδημα όσο και από την πρόσβαση τις υπηρεσίες⁵⁴.

Η Παγκόσμια Τράπεζα ως φτώχεια εκλαμβάνει την έλλειψη ή την μη-ικανότητα επίτευξης ενός κοινωνικά αποδεκτού επιπέδου διαβίωσης. Το κέντρο έρευνας Innocenti της UNICEF αναφέρει ότι ο ορισμός της φτώχειας θα πρέπει πάντα να συνδέεται με την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας⁵⁵.

---

⁵³ Φερόνας, ό.π. σελ. 112-115

⁵⁴ Μπαλούρδος, ό.π., σελ. 25

⁵⁵ ό.π., σελ. 25

Σε περίοδο οικονομικής κρίσης, ο συνδυασμός της ανεργίας, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελούν έναν συνδυασμό συνθηκών που δυνητικά μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της ανομίας και κατά συνέπεια και των αυτοκτονιών. Μεσοπρόθεσμα, τα φτωχά νοικοκυριά τα οποία διαθέτουν λιγότερα περιουσιακά στοιχεία, περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης, ενδεχομένως να βιώσουν πιο ακραία τη φτώχεια ίσως και την απόλυτη φτώχεια. Βραχυπρόθεσμα εν τούτοις πλήττονται όσοι βρίσκονται «κοντά στη φτώχεια», ενώ πλήττονται και νέες ομάδες που θα είχαν μείνει ανεπηρέαστες κάτω από διαφορετικές συνθήκες⁵⁶. Η περιθωριοποίηση συγκεκριμένων ατόμων και ομάδων, οδηγούν σε σύγκρουση με την κοινωνία και τις κυρίαρχες αξίες που τη διέπουν. Υπό αυτές τις συνθήκες δύναται να καλλιεργηθεί το κατάλληλο εκείνο ανομικό περιβάλλον για την αύξηση των αυτοκτονιών, καθώς τα άτομα βιώνουν αισθήματα απώλειας ρόλου στην οικογένεια και την κοινωνία, απώλεια αξιοπρέπειας, προσωπικής αποτυχίας και ενοχής.

Σε περιόδους κρίσης οι πολιτικές που υιοθετούνται είναι αυστηρά δημοσιονομικές, επέρχονται περικοπές σε παροχές υγείας, στην εκπαίδευση, μείωση εισοδημάτων. Σε συνθήκες κρίσης υπάρχουν ομάδες πληθυσμού ευάλωτες και υπάρχει ένας ιδιαίτερα αυξημένος κίνδυνος ανάπτυξης μιας προσωπικής διαδρομής στη φτώχεια. Παράλληλα, πολλές χώρες με υψηλό δημόσιο χρέος καταφεύγουν σε βοήθεια από Διεθνείς Οργανισμούς, όπως αυτός του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ-IMF), με προϋπόθεση αυστηρά μεταρρυθμιστικά πακέτα, μέσω των οποίων, οι πολίτες αυτών των χωρών καταλήγουν να βρίσκονται σε δυσμενή οικονομική και κοινωνική κατάσταση. Συνέπεια αυτού πολλές φορές, είναι η διασάλευση με απότομο τρόπο της κανονικότητας αυτών των κοινωνιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί αυτό των χωρών της Ν.Α. Ασίας (Ταϊλάνδη, Ινδονησία, Ν. Κορέα). Μετά την ασιατική κρίση του 1997, υποβλήθηκαν από το ΔΝΤ σε αυστηρά προγράμματα λιτότητας, έζησαν μαζική πείνα και ταυτόχρονα είχαν αύξηση στις αυτοκτονίες. Στη Ν. Κορέα συγκεκριμένα, οι μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στα πλαίσια του ΔΝΤ το 1998, άφησαν πίσω τους μια εκρηκτική αύξηση στο ποσοστό των αυτοκτονιών κατά 45%, συγκριτικά με το 1997. Από τότε μάλιστα, καθιερώθηκε και ο διεθνής όρος «Αυτοκτονίες λόγω ΔΝΤ» (IMF SUICIDES). Στη Μαλαισία, η οποία αντιστάθηκε στις επιβολές του ΔΝΤ, οι αυτοκτονίες

---

⁵⁶ σελ.30

κινήθηκαν σε χαμηλά επίπεδα. Το 2012 το ΔΝΤ επισήμως απολογήθηκε για τον τρόπο που χειρίστηκε την κρίση, υπολογίζοντας ότι η ζημιά που προκλήθηκε από τις συστάσεις του μπορεί να είναι μέχρι και τρεις φορές μεγαλύτερη από αυτή που υπέθεταν⁵⁷.

2.4 Μεταβαλλόμενες κοινωνίες και αυτοκτονίες, το παράδειγμα των χωρών του πρώην ανατολικού μπλοκ

Σύμφωνα με τον Ντυρκέμ υπάρχουν δύο συνειδήσεις στον καθένα μας. Η μια περιλαμβάνει όλες τις προσωπικές συνθήκες και η άλλη περιλαμβάνει τις συνθήκες εκείνες που είναι κοινές για όλους μας, χωρίς τις οποίες κανένα άτομο δεν θα υπήρχε⁵⁸. Τι γίνεται όμως όταν αυτές οι κοινές συνθήκες καταρρεύσουν; Τι συμβαίνει στην κοινωνία; Είτε τα άτομα αφήνονται χωρίς σκοπούς, οπότε έχουμε μια αύξηση της πιθανότητας των εγωιστικών αυτοκτονιών, είτε οι σκοποί τους έρχονται σε σύγκρουση με τις δυνατότητές τους, οπότε έχουμε αύξηση των ανομικών αυτοκτονιών.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αύξησης των αυτοκτονιών αποτελούν οι κοινωνίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της Ανατολικής Ευρώπης κατά την μεταβατική περίοδο που ακολούθησε την αλλαγή του οικονομικού τους συστήματος. Μια μεταβατική περίοδος που έφερε σημαντικές αλλαγές σε αυτές τις κοινωνίες τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Οι κοινωνίες αυτές επηρεάστηκαν ποικιλόμορφα, πολυεπίπεδα και πολυπαραγοντικά, τόσο στον οικονομικό τομέα, όσο και στον πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό. Τέτοιες μεταβολές είναι:

- Γεωπολιτικές εξελίξεις καθώς και δυσμενείς οικονομικές μεταβολές που δημιούργησαν μεταναστευτικά ρεύματα. Συνάμα, παρουσιάστηκαν προβλήματα στη διαδικασία της ομαλής ενσωμάτωσης των ανθρώπων αυτών στις χώρες προορισμού.
- Δημιουργήθηκαν νέες εθνικές ταυτότητες, μερικές μάλιστα είναι υβριδικές.
- Δημιουργήθηκαν μεγάλες κοινωνικές ανισότητες, καθώς προέκυψαν νέες τάξεις, όπως αυτή των ολιγαρχών αλλά παράλληλα και η τάξη των νεόπτωχων, που αποτελείται από μισθωτούς, συνταξιούχους, ανθρώπους της περιφέρειας.

---

⁵⁷ Γ. Λινάρδου (2013), *Οι πεσόντες της κρίσης*, άρθρο στην Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Κυριακή 1 Δεκεμβρίου 2013- Stuckler, Basu, *The Body Economic: Why Austerity Kills*

⁵⁸ Καρακιουλάφη (2012), ό.π. σελ.189-190

- Κοινωνικός αποκλεισμός και περιθωροποίηση ατόμων που δεν μπόρεσαν να ενσωματωθούν.
- Μεγάλες ανισότητες στη διανομή του εισοδήματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι η αναλογία του πλουσιότερου 10% του πληθυσμού προς το 10% του φτωχότερου ανατράπηκε, από 4,5% το 1991 σε 8% το 1992 και 13% το 1996. Σε επίπεδο δεκαετίας τώρα το 1990, σύμφωνα με την Ρώσικη Ομοσπονδία, καταγράφηκαν διαφορές εισοδημάτων που έχουν περάσει από το 1 προς 8 ανάμεσα στο 10% των πιο φτωχών και το 10% των πιο ευνοημένων το 1992, σε μια διαφορά 1 προς 30 το 2000.
- Συνεχής και κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας και αναταραχή στο εργασιακό περιβάλλον. Το 1992 η ανεργία είχε φτάσει στο 22-25% του εργατικού δυναμικού. Το 1994 σύμφωνα με επίσημες στατιστικές σε απόλυτους αριθμούς οι άνεργοι έφταναν τα 4,6 εκατομμύρια ανέργους, ενώ υπολογιζόταν ότι ο πραγματικός αριθμός ήταν 9,3 εκατομμύρια, νούμερο που αντιστοιχούσε στο 12% των απασχολήσιμων. Το 2004 ενώ η ανεργία σημείωσε μείωση σε 6 εκατομμύρια περίπου ανέργους, εντούτοις το ποσοστό παρέμενε πολύ υψηλό.
- Μείωση μισθών, άνοδος των τιμών. Αποτέλεσμα ήταν να πέσει σημαντικά το επίπεδο διαβίωσης.
- Περικοπές στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και των συντάξεων. Αποτέλεσμα να σημειωθεί περαιτέρω μείωση των δεικτών κοινωνικής ανάπτυξης.
- Αύξηση της θνησιμότητας και δημογραφική μείωση⁵⁹.

Οι αρνητικές συνέπειες όλων των παραπάνω, αποτέλεσαν την αιτία πολλών κοινωνικών φαινομένων. Οι συνθήκες της ζωής αυτών των ανθρώπων άλλαξαν τόσο ριζικά όσο και βίαια. Η διάλυση του σοβιετικού κοινωνικού κράτους, οι ιδιωτικοποιήσεις, ο ρόλος του χρήματος, η υπαγωγή στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), οι πιέσεις από την παγκοσμιοποίηση και πλήθος άλλων παραγόντων, δημιούργησαν ένα τοπίο όπου τα άτομα των κοινωνιών αυτών έχασαν την ταυτότητα τους και τα σταθερά τους σημεία αναφοράς, καθώς συνθλίφθηκαν από ένα τεράστιο κύμα σαρωτικών αλλαγών σε όλα τα επίπεδα⁶⁰. Ενδεχομένως οι συνέπειες των ανωτέρω να συνέβαλαν και στην αύξηση των

⁵⁹ Θ. Μαλκίδης (2005), *Πολιτική Οικονομία και Κοινωνία στη Σύγχρονη Ρωσία*, εκδ. Γόρδιος, Αθήνα, σελ. 181-191- Φερόνας, ό.π. σελ.109

⁶⁰ Γλαφυρότατο παράδειγμα αποτελεί το άρθρο της Irina Nikitina στην εφημερίδα Iounocheskaia gazeta, το 1998, όπου φιλοξένησε την επιστολή δύο 17χρονων Ρωσίδων της Galia και της Natacha «*Αισθάνομαι χάλια. Θα μου πείτε πως φταίει η αστάθεια που υπάρχει στη χώρα μας και γι' αυτό ίσως σκέφτηκα να σας γράψω. Πράγματι.*

αυτοκτονιών που σε ορισμένες χώρες έφθασαν σε μεγάλα μεγέθη. Χαρακτηριστικά στη Ρωσία οι αυτοκτονίες μεταξύ 1989 και 1994 αυξήθηκαν κατά 62%, στη Λιθουανία σημειώθηκε αύξηση της τάξεως του 69%. Στην Κιργιζία, στη Ρουμανία, στην Πολωνία υπήρξε και εκεί αύξηση των αυτοκτονιών⁶¹.

Σύμφωνα με μελέτες των N. Santorinous, D. Stuckler και S. Basu, φέρονται οι κοινωνικές αλλαγές που προκλήθηκαν στην Ανατολική Ευρώπη να είναι αίτιο για την αύξηση του φαινομένου των αυτοκτονιών. Τα επίπεδα αυτοκτονίας στους άνδρες έχουν αυξηθεί περισσότερο απ' ό τι στις γυναίκες. Γεγονός που καταδεικνύει ότι οι άνδρες τείνουν να αντιδρούν εντονότερα απ' ό τι οι γυναίκες σε καταστάσεις ανομίας. Τα επίπεδα αυξάνονται ακόμη περισσότερο στις ηλιακές ομάδες ανδρών που ανήκουν στο εργατικό δυναμικό, απόρροια της μεγάλης εργασιακής αναταραχής και ανασφάλειας που προκλήθηκε. Σύμφωνα με άλλες έρευνες τα επίπεδα αυτοκτονιών δεν είναι παντού τα ίδια στη πρώην Σοβ. Ένωση και την Ανατ. Ευρώπη. Ο δείκτης αυτοκτονιών βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από τα οικονομικά προγράμματα που ακολουθήθηκαν και το βαθμό έντασής τους. Έτσι, στη Ρωσία, στο Καζακστάν και στα κράτη της Βαλτικής (Εσθονία, Λετονία και Λιθουανία) που υιοθέτησαν οικονομικά προγράμματα «θεραπείας σοκ», τα οποία είχαν την στήριξη οικονομολόγων όπως ο J.D. Sachs και ο L. H. Summers, σημειώθηκαν οι περισσότερες αυτοκτονίες. Σε χώρες όπως η Λευκορωσία, η Πολωνία και η Σλοβενία που επέλεξαν μια σταδιακή προσέγγιση, την οποία υποστήριζαν οικονομολόγοι όπως ο J.E. Stiglitz και ο πρώην σοβιετικός ηγέτης M. Gorbachev, παρουσίασαν χαμηλότερο δείκτη αυτοκτονιών. Σε αυτές τις χώρες ιδιωτικοποίησαν τις ελεγχόμενες από το κράτος οικονομίες τους σε στάδια και είχαν πολύ ηπιότερα

Δεν ξέρω σε τι να πιστέψω. Εμείς ξέρουμε κάποια πράγματα, οι εφημερίδες γράφουν κάποια άλλα, ενώ αυτό που ζούμε είναι εντελώς διαφορετικό. Δεν καταφέρνω να καταλάβω πού βρίσκεται η αλήθεια. Πριν, μας μάθαιναν να πιστεύουμε στο λαμπρό μέλλον του κομμουνισμού, μας μεγάλωναν με το όνειρο να κτίσουμε μια χώρα δυνατή, ανθρώπινη, που θα είναι σεβαστή σε όλο τον κόσμο. Τώρα μας λένε πως όλα αυτά ήταν λάθος. Πού βρίσκεται λοιπόν η αλήθεια; Μήπως έμεινε στο παρελθόν; Μήπως πρέπει να σταματήσει η χώρα μας να πηγαίνει προς τη νέα κατεύθυνση, προς το άγνωστο; Ή μήπως είναι ήδη πολύ αργά; Γράφω το γράμμα και αναρωτιέμαι; Ποιος θα απαντήσει στις ερωτήσεις μου; Άλλωστε δεν πιστεύω πια σ' αυτά που γράφονται στις εφημερίδες. Σας γράφω μαζί με τη φίλη μου, από τη φυλακή. Τώρα είμαστε μέσα για μια υπόθεση κλοπής: κλέψαμε τέσσερα γιαούρτια, δύο ψωμιά και δώδεκα πιρσοκί», βλ. Μαλκίδης, ό.π. σελ. 181

⁶¹ ό.π., σελ.203- I H Makinen (2000), *Eastern European Transition and Suicide Mortality, Social Science & Medicine*, vol. 51, pp. 1405-1420

αποτελέσματα στον τομέα των αυτοκτονιών σε σχέση με τις γειτονικές χώρες τους που προχώρησαν σε μαζικές ιδιωτικοποιήσεις και απολύσεις⁶².

2.5 Ανακεφαλαίωση

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο ασχοληθήκαμε με τις σύγχρονες κοινωνίες, υπό το πρίσμα της προσπάθειας να σκιαγραφήσουμε συνοπτικά τις κοινωνικές μεταβολές που ορίζουν την ύστερη καπιταλιστική εποχή της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Επίσης, προσπαθήσαμε να μελετήσουμε αν τα αποτελέσματα των απότομων και επιβαλλόμενων πολιτικών οικονομικών μεταβολών επιφέρουν τα παραπάνω καταγεγραμμένα αποτελέσματα αποσυντονισμού των κοινωνιών. Διαφαίνεται το ενδεχόμενο, η μεγιστοποίηση της οικονομικής απόδοσης, να μην μπορεί να συμβαδίσει από μόνη της με την κοινωνική σταθερότητα. Ως εκ τούτου μπορούν να προκύψουν και ανομικά φαινόμενα και μια ενδεχόμενη αύξηση στα τα ποσοστά αυτοκτονίας.

---

⁶² N. Santoribus (1995), *Recent Changes in Suicide Rates in Selected Eastern European and Other European Countries*, *International Psychogeriatrics*, vol. 7, p.p. 301-308 –D. Stuckler, S. Basu (2013), *The Body Economic: Why Austerity Kills*, abstract στο [http://www. Theguardian.com/books](http://www.Theguardian.com/books), 30-07-2014

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι αυτοκτονίες στον χώρο εργασίας

3.1 Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια πληροφορούμαστε, συνήθως από τον τύπο, ότι οι αυτοκτονίες στους χώρους εργασίας αυξάνονται. Οι αυτοκτονίες στους χώρους εργασίας είναι ένα πεδίο όπου επικρατεί η επιστήμη της ψυχιατρικής υγείας και της ψυχολογίας. Το εργασιακό άγχος και η επαγγελματική εξουθένωση συνήθως αποδίδονται σε ψυχολογικούς ατομικούς όρους. Ωστόσο σε αυτήν την ψυχολογοκοποιημένη και ατομοκεντρική ερμηνεία, έχουν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στηριζόμενες στην ντυρκαμιανή θεώρηση.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε το φαινόμενο δίνοντας έμφαση στη θέση της κοινωνίας και τον ρόλο της σε σχέση με το χώρο της εργασίας και το πώς έχει διαμορφωθεί αυτός και τι αποτύπωμα αφήνει τελικά πάνω στην κοινωνία, στηριζόμενοι στη ντυρκαμιανή θεώρηση αλλά λαμβάνοντας υπόψη και τις μελέτες των C. Baudelot, και R. Establet. Διαφοροποιημένοι οι προαναφερθέντες από τον Ντυρκέμ στο κομμάτι των κρίσεων ευμάρειας και, της προστασίας που παρέχει η φτώχεια, πιστεύουν ότι το κοινωνικό περιβάλλον μπορεί να προστατεύσει από την αυτοκτονία όταν παρέχει ένα δίκτυο προστασίας που θα παρέχει ευνοϊκούς όρους για την ασφάλεια (welfare), αλλά και τη δυνατότητα σχεδιασμού του μέλλοντος⁶³.

3.2 Από τις τυπικές μορφές εργασίας στις ατυπικές ανασφαλείς μορφές εργασίας

Το κοινωνικό κράτος και το εργασιακό δίκαιο συνέβαλαν στην άμβλυνση της αντίληψης και αντιμετώπισης του εργαζόμενου ως εμπόρευμα και στη διαδικασία της αποεμπορευματοποίησης (decommodification) της εργασιακής σχέσης. Αυτό επετεύχθη από την παρέμβαση του κράτους και τη θέσπιση από πλευράς του ενός προστατευτικού πλέγματος για την εργασία τόσο από ρυθμίσεις της εργατικής νομοθεσίας και των

---

⁶³Πετράκη, ό.π. σελ. 217-218

συλλογικών συμβάσεων όσο και μέσα από κοινωνικοασφαλιστικές ρυθμίσεις. Ο R. Castell στο βιβλίο του *L'insecurite sociale* (2003) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι αυτό το πλέγμα των εργατικών και κοινωνικοασφαλιστικών ρυθμίσεων, αποτελούν ένα είδος «κοινωνικής ιδιοκτησίας» (*propriete sociale*) και «ιδιοκτησία για την ασφάλεια» (*propriete pour la securite*). Μέσω αυτών των ιδιοκτησιών μπορεί να επιτευχθεί ασφάλεια για τον εργαζόμενο και εκτός εργασίας, καθώς μπορούν να διασφαλίσουν και στους μη-έχοντες μια προστασία ανάλογη και αντίστοιχη με αυτή που προσφέρει η ατομική ιδιοκτησία⁶⁴.

Επιπλέον, μέσω της παρέμβασης του κράτους διαμορφώθηκαν οι ικανές εκείνες οικονομικές και νομικές συνθήκες, που ευνοούσαν την πρόοδο της πλήρους ανάπτυξης. Απόρροια αυτών υπήρξε η επικράτηση του μοντέλου-υποδείγματος της τυπικής ή κανονικής εργασιακής σχέσης. Βασικά χαρακτηριστικά της τυπικής ή κανονικής εργασιακής σχέσης υπήρξαν οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας, πλήρες και σταθερό ωράριο, αμοιβή που καθοριζόταν με βάση κάποιους κανόνες ανεξάρτητους από την αγορά, η διασφάλιση ελάχιστων *standard* διαβίωσης μέσω της εξασφάλισης ενός σχετικού εισοδήματος και επιδόματα ανεργίας σε περίπτωση μη - εργασίας, όπως ασθένεια ή ανεργία. Επιπρόσθετα, πραγματοποιούντο επενδύσεις που αφορούσαν την παραγωγικότητα του εργατικού δυναμικού (π.χ. κατάρτιση, ασφάλεια και υγιεινή στην εργασία). Στην ουσία η απο-εμπορευματοποίηση των εργασιακών σχέσεων ήταν μια βασική σχέση ανταλλαγής ανάμεσα στη δημιουργία ενός υψηλού βαθμού εξάρτησης και ελέγχου από τον εργοδότη και αντίστοιχα της παροχής ενός υψηλού επιπέδου σταθερότητας και κοινωνικοασφαλιστικών παροχών και εγγυήσεων προς όφελος του εργαζομένου. Παράλληλα, οι εργαζόμενοι προσχώρησαν σε συλλογικότητες που λειτουργούσαν προστατευτικά και ενίσχυναν τη διαπραγματευτική ισχύ τους, επιτρέποντας τους να προστατεύουν αποτελεσματικά τα συμφέροντά τους. Αυτή η συλλογικότητα λειτούργησε και ως μοχλός άμβλυνσης των ανισοτήτων μεταξύ εργαζομένου και εργοδότη. Οι εργαζόμενοι δεν ήταν απλές μονάδες, αλλά άτομα ενταγμένα σε συλλογικούς θεσμούς που τους παρείχαν μια ορισμένη ασφάλεια και ένα σταθερό σημείο αναφοράς⁶⁵.

---

⁶⁴ Χρ. Καρακιουλάφη (2006), *Μεταμορφώσεις της Εργασίας και της Απασχόλησης: Σύγχρονο εργασιακό τοπίο και οι εκφάνσεις της (επανα) εμπορευματοποίησης της εργασιακής σχέσης*, στο Σ. Κατσικίδης (2006) (επιμ.) *Κοινωνικά Φαινόμενα Αναλυτικές Προσεγγίσεις*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σελ.155-157

⁶⁵ Καρακιουλάφη (2006), ό.π. σελ.158-159

Με την επικράτηση όμως του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος μέσω της μείωσης του εργασιακού κόστους, το διαμορφωμένο εργασιακό τοπίο άλλαξε άρδην. Με την οπισθοχώρηση του Κράτους Πρόνοιας περάσαμε σε μια διαδικασία εξατομικευμένης προσέγγισης των όποιων ζητημάτων και προβλημάτων. Το Κράτος πλέον δεν αναλαμβάνει ευθύνη για τυχόν προβλήματα, αλλά μεταβιβάζει ευθύνες στο άτομο. Αντίληψη που γίνεται αισθητή τόσο σε επίπεδο κοινωνικών υποκειμένων άλλα και σε επίπεδο υιοθετούμενων στρατηγικών και πολιτικών. Ο όρος εργασία και απασχόληση αντικαταστάθηκε από τον όρο απασχολησιμότητα των εργαζομένων και των ανέργων. Οι πολιτικές αποφάσεις και στρατηγικές έχουν ως στόχο την ενεργοποίηση (activation) και την υπευθυνοποίηση. Ο ρόλος της αγοράς κατέστη κυρίαρχος και μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο εργαζόμενος και η εργασία του αντιμετωπίζονται ως εμπόρευμα, με αποτέλεσμα να επέλθει μια επανα-εμπορευματοποίηση (recommodification) της εργασιακής σχέσης. Καταλύεται το μοντέλο της τυπικής κανονικής εργασίας και αναπτύσσονται μορφές ατυπικών και συχνά επισφαλών μορφών απασχόλησης. Γεγονός που συνεπάγεται πολλούς κινδύνους και αβεβαιότητα για τους εργαζόμενους. Ο εργασιακός τομέας αποτελεί πλέον ένα τομέα όπου επικρατεί απορρύθμιση και ανεργία ή απειλή αυτής. Οι παραδοσιακοί κίνδυνοι της εξαρτημένης εργασίας ενισχύονται και ο εργαζόμενος δεν έχει πλέον μέσα άμυνας. Επιπρόσθετα, αναδύεται μια συνεχώς αυξανόμενη πολυδιάστατη ανασφάλεια. Η σταθερότητα και οι κοινωνικοασφαλιστικές παροχές που είχαν καθιερωθεί μέσω του μοντέλου της τυπικής εργασίας ανατρέπονται. Η ισορροπία που είχε αναπτυχθεί μεταξύ εργαζόμενου-εργοδότη ανατρέπεται και αυτή με την σειρά της. Η κυριαρχία των ατομικών συμβάσεων, οι ευέλικτες και ελαστικές μορφές εργασίας παρέχουν υψηλό βαθμό εξάρτησης από τον εργοδότη. Οι εργαζόμενοι καλούνται να γίνουν πιο παραγωγικοί και να εμπλέκονται όλο και περισσότερο στα δρώμενα της επιχείρησης, χωρίς καμία διασφάλιση και αβέβαιο μέλλον. Συνεπικουρούμενου και του φόβου της ανεργίας, οι εργαζόμενοι συχνά αποδέχονται καταστάσεις που κάτω από άλλες συνθήκες θα αρνιόντουσαν. Οι εργαζόμενοι πλέον ζούνε σε ένα καινούργιο κοινωνικό κλίμα, όπου έχουν να αντιμετωπίσουν την ανεργία ως μαζική πραγματικότητα αλλά και απειλή, από το κλείσιμο των εργοστασίων, τις μετεγκαταστάσεις, τις απολύσεις αλλά και την εντατικοποίηση της εργασίας, την προσωρινότητα και την εντεινόμενη ευελιξία⁶⁶.

---

⁶⁶ ό.π. σελ. 160-162, L.Boltanski & E. Chiapello (1999), *Le nouvel Esprit du Capitalisme*, Gallimard, Paris, p.p.563-568

Οι διαρθρωτικές επίσης αλλαγές στην απασχόληση, φαίνεται να δημιουργούν μία ομάδα εργαζομένων «σκληρών πυρήνων», η οποία εμφανίζεται εντελώς διαφορετική από τους «παραδοσιακούς» εργαζόμενους στο μέτρο που αυτή η νέα ομάδα δεν μπορεί να απορροφηθεί και να ενσωματωθεί πλήρως από την αγορά εργασίας, ιδιαίτερα σε περιόδους έντονης οικονομικής ύφεσης. Πρόκειται για άτομα που απασχολούνται σε αβέβαιες και κακής ποιότητας θέσεις της δευτερεύουσας αγοράς εργασίας (εργαζόμενοι φτωχοί). Η ένταξή τους στην αγορά εργασίας είναι συμβιβαστική και υποβαθμισμένη σε θέσεις που πληρώνονται τόσο άσχημα ώστε να μην έχουν ποτέ τη δυνατότητα να ξεφύγουν από το φαύλο κύκλο της φτώχειας⁶⁷.

3.3. Χώροι εργασίας και αυτοκτονίες

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται συχνά το φαινόμενο των αυτοκτονιών στους χώρους εργασίας. Λόγω της υπερεντατικοποίησης της εργασίας, του εκφοβισμού που υπάρχει σχετικά με τις απολύσεις, το φαινόμενο σε πολλές χώρες έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις. Οι άνθρωποι πλέον ζουν για να δουλεύουν και δεν δουλεύουν για να ζουν. Αναγκάζονται και αποδέχονται να δουλεύουν κάτω από ιδιαίτερα στρεσογόνες συνθήκες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα εργοστάσια των υπεργολάβων της πολυεθνικής Apple στην Κίνα. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν δει το φως της δημοσιότητας, οι υπεργολάβοι υποχρεώνουν τους εργαζομένους να εργάζονται υπερωριακά⁶⁸ με πενιχρούς μισθούς σε άθλιες και επικίνδυνες συνθήκες. Συγκεκριμένα στην ταϊβανέζικη Foxconn⁶⁹, τον κυριότερο κατασκευαστή εξαρτημάτων της Apple, σημειώθηκε σημαντικός αριθμός αυτοκτονιών στα εργοστάσιά της στη Νότια Κίνα το 2010 και το 2011⁷⁰.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη γαλλική κοινωνία, οι αυτοκτονίες στον χώρο εργασίας έχουν εξελιχθεί σε ένα επαναλαμβανόμενο φαινόμενο. Τα τελευταία χρόνια πολλές γαλλικές επιχειρήσεις, όπως η Renault, Peugeot, η Επιχείρηση

---

⁶⁷ Μπαλούρδος, ό.π. σελ.31

⁶⁸ Οι υπερωρίες τους φτάνουν τις 100 και 130 ώρες μηνιαίως, μολονότι ο νόμος στην Κίνα ορίζει ότι δεν μπορούν να ξεπεράσουν τις 36 ώρες, βλ. *Άθλιες οι συνθήκες εργασίας*, (2012) άρθρο στο <http://www.Enikos.gr/international>, 15-08-2014

⁶⁹ Μετά το κύμα αυτοκτονιών μεταξύ των εργαζομένων της, η εταιρεία προκειμένου να αποφύγει περισσότερα κρούσματα, όπως αναφέρουν κινεζικά δημοσιεύματα, έχει αναρτήσει γραπτές ανακοινώσεις με κείμενα αποτροπής ακόμη και στις οροφές των εγκαταστάσεων προς αποφυγή αυτοκτονικών πράξεων, βλ. *Suizid am Arbeitsplatz, Foxconn-Arbeiter:Selbstmordverzicht* (2010) άρθρο στο <http://www.Freitod.antville.org/> 19-06-2014

⁷⁰ ό.π. *Άθλιες οι συνθήκες εργασίας*

Ηλεκτρισμού (EDF), τα Ταχυδρομεία (La Poste), η επιχείρηση τηλεπικοινωνιών (France Telecom), αλλά και οι τράπεζες HSBC, BNP, και Paribas αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της αυτοκτονίας ενός ή περισσότερων εργαζόμενων στους χώρους εργασίας τους. Οι αιτίες αποδίδονται κυρίως στις καθημερινές συνθήκες εργασίας, την καταπόνηση και το άγχος που προκαλεί η νέα οργάνωση της αγοράς.

Στην αυτοκινητοβιομηχανία Renault στο Billancourt, ένα είδος γαλλικής Silicon Valley, έλαβαν χώρα αλληπάλληλα περιστατικά αυτοκτονίας τα τελευταία χρόνια. Καταγράφηκαν πέντε αυτοκτονίες υπαλλήλων τον Ιούλιο του 2005, τον Οκτώβριο του 2006 τρεις αυτοκτονίες και τον Ιανουάριο του 2007 άλλες τρεις. Το 2007 επίσης ένας τέταρτος υπάλληλος αυτοκτόνησε σπίτι του, αφήνοντας επιστολές που ως υπαίτιο για το απονενομημένο βήμα του καταδείκνυε την πίεση που δεχόταν στην εργασία του από την επιχείρηση⁷¹. Το τελευταίο καταγεγραμμένο επεισόδιο αυτοκτονίας στην ίδια επιχείρηση έλαβε χώρα στις 12 Μαρτίου 2008. Μετά την τρίτη αυτοκτονία, η Εισαγγελία των Βερσαλλιών παρήγγειλε ποινική έρευνα προκειμένου να διαλευκανθούν οι συνθήκες εργασίας του τελευταίου αυτόχειρα. Είχε προηγηθεί γνωμάτευση της Επιθεώρησης Εργασίας που ζητούσε κοινοποίηση των φακέλων επικαλούμενη θεσμική ηθική καταπόνηση των αυτοχείρων και προκαταρκτική έρευνα.⁷²

Σημαντικό μέρος σχετικών εμπειρικών κοινωνιολογικών μελετών που έγιναν στη Γαλλία, επικεντρώθηκαν σε υπηρεσίες ή επιχειρήσεις του στενού και ευρύτερου δημόσιου τομέα που μπήκαν σε μια διαδικασία εκσυγχρονισμού ή / και ιδιωτικοποίησης ή εφαρμόστηκαν επιλεκτικές πρακτικές διοίκησης, αξιολόγησης και οργάνωσης της εργασίας από τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Οι αλλαγές που έγιναν σε αυτές τις υπηρεσίες ή επιχειρήσεις συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Υποχρεωτικές μετακινήσεις χιλιάδων εργαζομένων προς άλλες υπηρεσίες και άλλες θέσεις εργασίας
- Επαγγελματικός αναπροσανατολισμός των εργαζομένων
- Αναδιάρθρωση των υπηρεσιών με συρρίκνωση των δομών και αντίστοιχη μείωση του προσωπικού

---

⁷¹ Μόλις είχε προβιβασθεί στην ιεραρχία και η αυτοκτονία του ήταν η τρίτη σε διάστημα λίγων μηνών. Η κηδεία του έλαβε χώρα 3 εβδομάδες μετά την σιωπηλή κινητοποίηση των εργαζομένων του Τεχνοκέντρου (Technocentre) στη Billancour προς τιμή των 2 συναδέλφων τους που λίγους μήνες πριν είχαν αυτοκτονήσει στους χώρους εργασίας, ο πρώτος με εκπαραθύρωση και ο δεύτερος με πνιγμό, βλ. Πετράκη, ό.π. σελ.218

⁷² ό.π. σελ. 218-219

- Εισαγωγή πελατοκεντρικών λογικών
- Ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια αξιολόγησης
- Μετατροπή της μορφής εργασίας από δημόσιο λειτούργημα σε απλή παροχή υπηρεσιών⁷³.

Η France Telecom ιδιωτικοποιήθηκε το 1997, με το γαλλικό κράτος να παραμένει μέτοχος με το 27%. Τα 2/3 των περίπου 100.000 υπαλλήλων που απασχολούσε τότε, έχασαν τη μονιμότητά τους. Οι συνθήκες εργασίας για τους υπαλλήλους επιδεινώθηκαν μέσω αύξησης των εργασιακών ωρών, παγώματος και μείωσης μισθών, διαρκούς κινητικότητας και πάνω από όλα, λόγω της οικονομικής κρίσης, να κρέμεται πάνω από τα κεφάλια των εργαζομένων η δαμόκλειος σπάθη της απόλυσης⁷⁴. Απειλή που για πολλούς εργαζομένους έγινε πραγματικότητα. Συνέπεια των παραπάνω βίαιων αναπροσαρμογών ήταν ανομικές καταστάσεις που μεταφράζονται ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1

France Telecom-Ποσοστά Αυτοκτονιών

Έτος	Αυτοκτονίες	Απόπειρες
2008	12	2
2009	19	15
2010	27	16
2011 έως Απρ.	2	

Πηγή: Χρ. Καρακιουλάφη (2012), «Όταν η δουλειά σκοτώνει-το παράδειγμα των αυτοκτονιών στην France Telecom»

Μετά από κυβερνητικές πιέσεις και συνδικαλιστικές διεκδικήσεις των συνδικάτων CFE-CGC και SUD-PTT, η διοίκηση της εταιρείας δημιούργησε δομές ψυχολογικής υποστήριξης σε όλη τη Γαλλία. Παρατηρήθηκε όμως το φαινόμενο, πολλοί γιατροί εργασίας σε αυτές τις δομές να παραιτηθούν γιατί διαφωνούσαν με την όλη εξατομικευμένη λογική της ψυχολογικής υποστήριξης⁷⁵.

Στη Γαλλία ωστόσο καταγράφονται πολλές αυτοκτονίες και στις τάξεις του αγροτικού και κτηνοτροφικού πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με επίσημη έρευνα του

⁷³ Καρακιουλάφη (2012), ό.π. σελ. 191-194

⁷⁴ ό.π., σελ. 192

⁷⁵ σελ. 196

Εθνικού Ιδρύματος Αγροτικής Πρόνοιας της Γαλλίας (INVS), καταγράφηκαν πάνω από 500 αυτοκτονίες την τριετία 2007-2009. Οι αυτοκτονίες έγιναν η τρίτη αιτία θανάτου μεταξύ των αγροτών. Συνολικά 417 άνδρες και 68 γυναίκες αυτοκτόνησαν την περίοδο αυτή, κυρίως πρόσωπα που δραστηριοποιούνταν στον κτηνοτροφικό τομέα μεταξύ 45 και 65 ετών. Σύμφωνα με το INVS, το ποσοστό της αφύσικα αυξημένης θνησιμότητας από τις αυτοκτονίες ήταν 28% το 2008 και 22% το 2009. Ο αγροτικός τομέας εκμεταλλεύεται το 53,2% του εδάφους της μητροπολιτικής Γαλλίας και σε αυτόν εργαζόταν το 2007 το 3,4% του ενεργού πληθυσμού της Γαλλίας. Οι παραπάνω επλήγησαν από οικονομικά προβλήματα λόγω και της κρίσης, αλλά υπέστησαν και σωρεία απότομων αλλαγών στα πλαίσια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της Ε.Ε. Το θέμα έφτασε στο Γαλλικό Κοινοβούλιο⁷⁶.

Αυτοκτονίες στο χώρο εργασίας καταγράφονται και στη Γερμανία. Συγκεκριμένα η εφημερίδα Wiesbadener Kurier φιλοξένησε ένα άρθρο με τίτλο «*Η αυτοκτονία είναι φθηνότερη από την απόλυση*». Το άρθρο πραγματεύεται τον εκφοβισμό (Mobbing) που κυριαρχεί στους εργαζόμενους στους χώρους εργασίας τους από το θεσμικά διαμορφωμένο εργασιακό περιβάλλον. Συνδικαλιστές στη Γερμανία εκτιμούν πως τρία με πέντε τοις εκατό των απασχολούμενων εκφοβίζονται με τον κίνδυνο της απόλυσης. Από τις καταγεγραμμένες αυτοκτονίες στη Γερμανία 15% με 20% περιγράφονται ως περιπτώσεις θυμάτων εκφοβισμού. Στις 11.000 καταγεγραμμένες αυτοκτονίες το χρόνο, μπορεί κανείς να αναγάγει σε 1.600 με 2.000 τις αυτοκτονίες ανά έτος που έλαβαν χώρα μέσω εργασιακού εκφοβισμού. Άλλοι υπολογισμοί ανεβάζουν τον αριθμό των θυμάτων σε περισσότερες των 3.000 περιπτώσεων. Από αυτούς, τα δύο τρίτα είναι άνδρες και το ένα τρίτο γυναίκες. Οι ειδικοί κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για το φαινόμενο, γιατί μπορεί να εκλάβει πολύ μεγάλες διαστάσεις με κοινωνικοπολιτικές επιπτώσεις⁷⁷.

3.4 Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης

Στην ελληνική πραγματικότητα κατά την τελευταία περίοδο μέσα στα πλαίσια της δημοσιονομικής αναπροσαρμογής, σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στην αγορά εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις, με βασικό επιχείρημα την αύξηση της

⁷⁶ Γαλλία- πάνω από 500 αυτοκτονίες αγροτών μέσα σε τρία χρόνια (2013), άρθρο στο <http://www.Left.gr/news>, 20-06-2014

⁷⁷ J. W. Goldfuß, *Selbstmord nach mobbing* (2014), άρθρο στο <http://www.experto.de/mitarbeiterfuehrung>, 25-08-2014

ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μέσω του περιορισμού των δυσκαμιγνιών και περιορισμών στην αγορά εργασίας. Μετά τη λήψη των πρώτων μέτρων το Μάιο του 2010 και την ψήφιση του μεσοπρόθεσμου προγράμματος (πρώτο μνημόνιο) τον Ιούνιο 2011, που περιλάμβανε νέα μέτρα λιτότητας και τη συνεπακόλουθη, μεταξύ άλλων, παρέμβαση στο εργατικό δίκαιο, δημιουργήθηκε νέο θεσμικό πλαίσιο εργασίας που παρέχει πολλές δυνατότητες στην αγορά, καθώς την οδήγησε σε διακριτές αλλαγές ως προς τις μορφές απασχόλησης, μεγέθυνσης της ευελιξίας της, αλλά και χαμηλότερες αποδοχές των μισθωτών⁷⁸.

Το ποσοστό μερικής απασχόλησης, παρά το γεγονός ότι παραμένει από τα χαμηλότερα της ΕΕ-28, εντούτοις αυξήθηκε από 5,5% το δεύτερο τρίμηνο του 2007 σε 8% το δεύτερο τρίμηνο του 2013. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας για το 2012, στη σύναψη νέων συμβάσεων οποιασδήποτε μορφής προέβησαν 5,88% λιγότερες επιχειρήσεις σε σχέση με το 2011 και σημειώθηκε μείωση των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης κατά 18,42%, αύξηση επί των συμβάσεων μερικής απασχόλησης κατά 3,61% και μείωση στην εκ περιτροπής απασχόληση κατά 3,93%. Επιπρόσθετα, σύμφωνα πάντα με τα ίδια στοιχεία, οι συμβάσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης αντιπροσώπευαν το 55% των νέων συμβάσεων (έναντι ποσοστού 56,7% για το 2011 και 66,9% το 2010)⁷⁹.

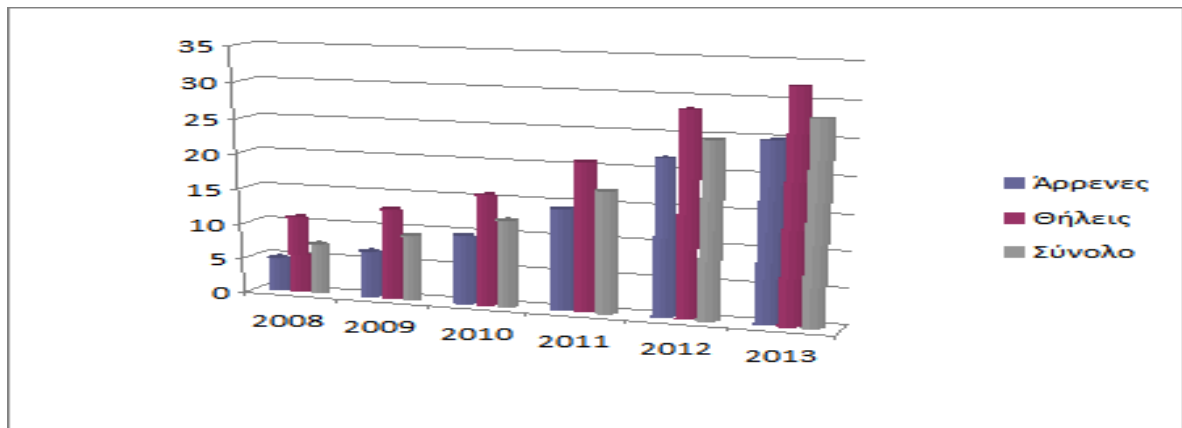
Διάγραμμα 1.3

Ποσοστό ανεργίας κατά φύλο: Ιούνιος 2008-2013

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Άρρενες	4.9	6.7	9.8	14.3	21.9	24.9
Θήλειες	11	12.9	15.7	20.9	28.4	31.9
Σύνολο	7.3	9.3	12.3	17.1	24.6	27.9

⁷⁸ Ευαγ. Παπαπέτρου, Δ. Μπάκας (2012), *Η ελληνική αγορά εργασίας στα χρόνια της κρίσης. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές*, παρουσίαση στην Ημερίδα της Τράπεζας της Ελλάδος: *Η ελληνική αγορά εργασίας στην κρίση*, Τράπεζα της Ελλάδος /Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών – Πανεπιστήμιο Αθηνών/Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, σελ. 354/358

⁷⁹ Παπαπέτρου, Μπάκας, ό.π σελ. 358

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Παράλληλα, με την αποδόμηση των εργασιακών σχέσεων, πολλοί εργαζόμενοι αργούν να πληρωθούν επί μήνες με συνέπεια το άγχος για τα εργασιακά θέματα να κατακλύζει αμφοτέρους, ανέργους και εργαζομένους. Με τον φόβο και την ανασφάλεια για το μέλλον να κυριαρχεί όπως και η έλλειψη προοπτικής για το μέλλον. Έχουν ενταθεί πολλά φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας (π.χ. εγκληματικότητα). Παράλληλα όμως, καταβάλλονται προσπάθειες αναδιαρθρώσεων και διόρθωσης προβληματικών πρακτικών και έχουν ενισχυθεί οι συλλογικές δράσεις για την αντιμετώπιση της δυσμενούς κατάστασης της χώρας⁸⁰.

Αν και κατά καιρούς βλέπουν το φως της δημοσιότητας περιστατικά αυτοκτονιών ή αποπειρών αυτοκτονιών που σχετίζονται με το εργασιακό περιβάλλον, ωστόσο δεν εντοπίσαμε στην ελληνική βιβλιογραφία κάποια σχετική μελέτη.

3.5 Ανακεφαλαίωση

Η εργασία κατέχει σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων, καθώς πέρα από το εισόδημα προσδίδει κοινωνική θέση και ρόλο στον εργαζόμενο. Οι παρατηρούμενες αλλαγές στο επίπεδο των δημοσίων πολιτικών αποσκοπούν αφενός στην υπέρβαση της οικονομικής κρίσης και καταπολέμησης ορισμένων εκ των παθογενειών των προηγούμενων κοινωνικών πολιτικών, αφετέρου όμως με τη μεγάλη ευελιξία τους προκαλούν ένα είδος κοινωνικού *dumbing* στην αγορά εργασίας και μια γενικότερη υποβάθμιση και απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων. Συνέπεια τούτου, είναι να παρουσιάζονται αυτοκτονίες στους χώρους εργασίας, για τις οποίες είναι εύλογο να

⁸⁰ Ολ. Καμινιώτη (2012), *Υγεία και Αγορά Εργασίας, Αλληλεπιδράσεις σε περίοδο οικονομικής κρίσης*, στην Ετήσια Έκθεση 2012, Μέρος Β' του Εθνικού Ινστιτούτου Εργασίας & Ανθρώπινου Δυναμικού (ΕΙΕΑΔ), σελ. 125

υποθέσουμε ότι έχουν ως αιτία το άγχος που δημιουργεί η γενικευμένη εργασιακή ανασφάλεια και πως επομένως εμπίπτουν στην κατηγορία των ανομικών αυτοκτονιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Οικονομικά γεγονότα και αυτοκτονίες. Η περίπτωση της Ελλάδας

4.1 Εισαγωγή

Για τον Ντυρκέμ ο οικονομικός τομέας είναι η πιο ορατή κοινωνική σφαίρα, στην οποία μπορούν να λάβουν μέρος ανομικές καταστάσεις. Ανισορροπίες στον οικονομικό κύκλο, διαταραχές ή αλλαγές στην οικονομία, προκαλούν αυξήσεις στον αυτοκτονικό δείκτη.

Στην χώρα μας λόγω της κρίσης, ακολουθήθηκε πολιτική αυστηρής λιτότητας και συντελέστηκε μια από τις μεγαλύτερες σε έκταση δημοσιονομική προσαρμογή, ενώ κατά την πρόσφατη περίοδο σημειώθηκαν δυσμενείς μεταβολές για τους πολίτες στις εργασιακές σχέσεις, στους μισθούς και τις συντάξεις, στην δωρεάν υγειονομική περίθαλψη, στο ασφαλιστικό σύστημα, στις παροχές προνοιακών επιδομάτων, στη δημόσια εκπαίδευση, στο φορολογικό σύστημα, στην αγορά εργασίας, αύξηση τιμολογίων εταιρειών δημοσίας ωφέλειας (όπως π.χ. ΔΕΗ), κ.ο.κ. Αποτέλεσμα ήταν η ελληνική κοινωνία να υποστεί σοκ από τις βίαιες και έντονες μεταβολές και να επέλθουν ανομικές καταστάσεις. Μπορούμε επομένως να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι με αυτές τις καταστάσεις μπορούμε να συνδέσουμε την αύξηση των αυτοκτονιών που σημειώθηκε και επομένως να τις περιλάβουμε και αυτές στην κατηγορία των ανομικών αυτοκτονιών.

4.2 Οικονομική κρίση, ανεργία και αύξηση των αυτοκτονιών στον ευρωπαϊκό χώρο

Η οικονομική κρίση συρρίκνωσε το βιοτικό επίπεδο της πλειοψηφίας των ανθρώπων. Παράλληλα η οικονομική κρίση αύξησε κατά πολύ τον δείκτη ανεργίας. Σύμφωνα με μετρήσεις του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (Δ.Γ.Ε.), το 2009 ο αριθμός των ανέργων έφτασε τα 212 εκατ., καταγράφοντας αύξηση 34 εκατ. σε σχέση με το 2007. Κατά το 2010 υπολογίστηκε σε παγκόσμιο επίπεδο ότι ο αριθμός των ανέργων από τα επίπεδα του 6,6% του 2009 έφθασε στα επίπεδα του 8,9%. Στα επόμενα χρόνια σημείωσε

παραιτέρω αύξηση, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι το πρόβλημα βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη⁸¹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1

Ποσοστό ανεργίας σε χώρες της

ΕΕ (ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού, 15 ετών και άνω)

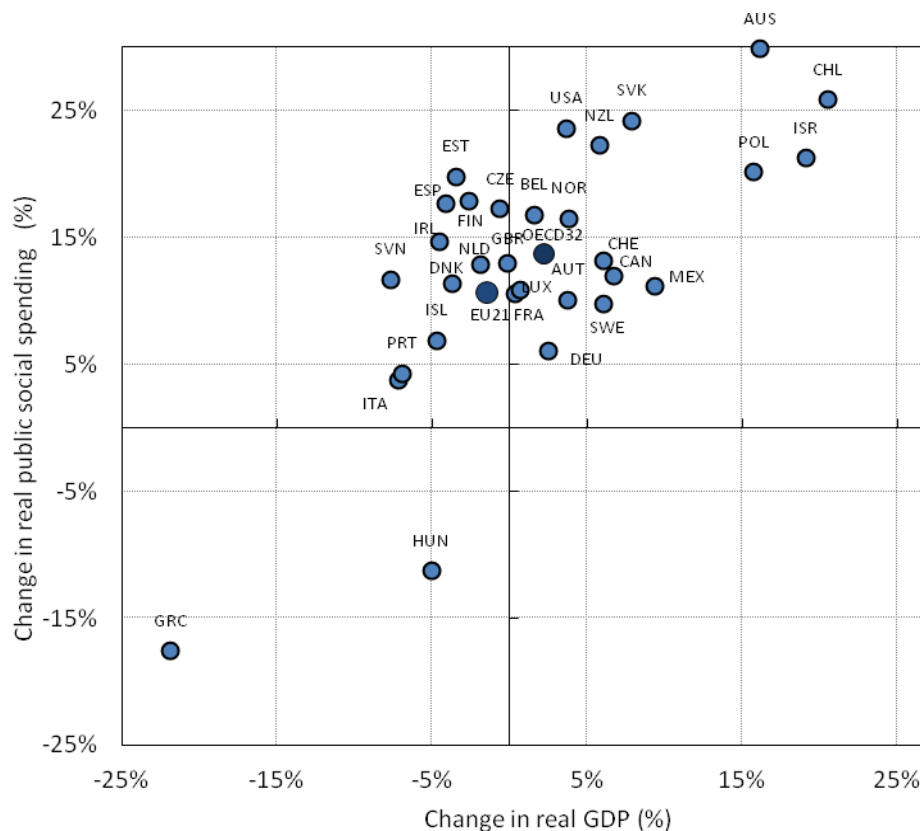
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΕΕ-28	6,9	9,0	9,3	9,5	10,2	10,6
ΕΕ-17	7,4	9,5	9,7	9,8	11,0	11,7
Βέλγιο	7,9	8,3	8,7	8,0	7,8	9,1
Βουλγαρία	5,2	6,7	9,4	10,2	11,5	12,2
Τσεχία	4,2	7,7	7,2	6,4	7,3	7,3
Δανία	3,4	6,2	7,3	7,5	7,4	7,1
Γερμανία	7,3	8,0	6,6	6,0	5,3	5,0
Εσθονία	6,2	14,6	15,5	10,9	9,7	8,0
Ιρλανδία	7,3	13,1	14,3	15,4	15,3	14,1
Ελλάδα	7,2	9,1	12,4	18,7	24,7	26,9
Ισπανία	11,3	17,9	19,8	21,5	25,0	26,0
Γαλλία	7,8	9,6	9,7	9,6	10,2	10,9
Κροατία	6,8	8,7	11,5	12,2	14,4	15,5
Ιταλία	5,7	6,6	6,9	6,7	9,0	10,9
Κύπρος	3,5	5,4	5,9	7,7	11,9	16,4
Λετονία	7,4	18,8	18,5	15,1	13,7	-
Λιθουανία	5,6	13,7	17,9	15,0	12,5	11,9
Λουξεμβούργο	4,8	4,8	4,2	4,8	4,8	5,5
Ουγγαρία	7,7	10,3	10,9	10,7	10,4	9,8
Μάλτα	5,9	6,7	6,7	6,0	6,7	6,9
Ολλανδία	2,7	3,6	4,2	4,0	4,9	6,6
Αυστρία	4,1	4,8	4,5	3,8	4,5	4,7
Πολωνία	6,5	8,0	9,1	9,3	9,9	10,0
Πορτογαλία	-	-	-	12,5	16,1	16,3
Ρουμανία	5,4	6,9	7,1	7,2	6,6	7,3
Σλοβενία	4,1	6,2	7,1	7,8	9,3	10,1
Σλοβακία	8,8	12,4	14,0	13,1	13,6	13,5
Φινλανδία	5,6	7,6	7,3	6,6	7,3	7,1
Σουηδία	5,2	8,0	7,7	7,0	7,5	7,3
Ην. Βασίλειο	6,1	8,0	7,8	8,5	8,0	7,8

Πηγή: Eurostat, Νοέμβριος 2013

⁸¹ Δημ. Κατσορίδας, Γ. Λεχουρίτης (2011), *Οι Κοινωνικές και Ψυχολογικές Επιπτώσεις της Ανεργίας*, άρθρο στο <http://www.aformi.gr/Πολιτική>, 25-08-2014

Με την έναρξη της κρίσης, οι κοινωνικές δαπάνες αυξήθηκαν για την αντιμετώπιση της μεγαλύτερης ανάγκης για κοινωνική στήριξη, όπως η καταπολέμηση της ανεργίας και οφέλη κοινωνικής πρόνοιας, όπως και η αύξηση του ΑΕΠ. Αντίθετα, σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες που επηρεάζονται πολύ περισσότερο από την κρίση, η αύξηση των κοινωνικών δαπανών προς το ΑΕΠ ήταν κάτω του μέσου όρου του ΟΟΣΑ, όπως στην Ουγγαρία, Ισλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία. Από το 2009 η μεγαλύτερη μείωση στις δημόσιες κοινωνικές δαπάνες ήταν στην Ελλάδα⁸²

Διάγραμμα 1.4
Κοινωνικές δαπάνες σε χώρες του ΟΟΣΑ

Πηγή: www.oecd.org/social/expenditure.htm

Το συνολικό εισόδημα των νοικοκυριών στην Ελλάδα μειώθηκε κατά ένα τρίτο μεταξύ 2007 και 2012. Αυτή είναι η μεγαλύτερη μείωση στις χώρες του ΟΟΣΑ και τέσσερις φορές μεγαλύτερη από την απώλεια που καταγράφεται στον μέσο όρο στις χώρες

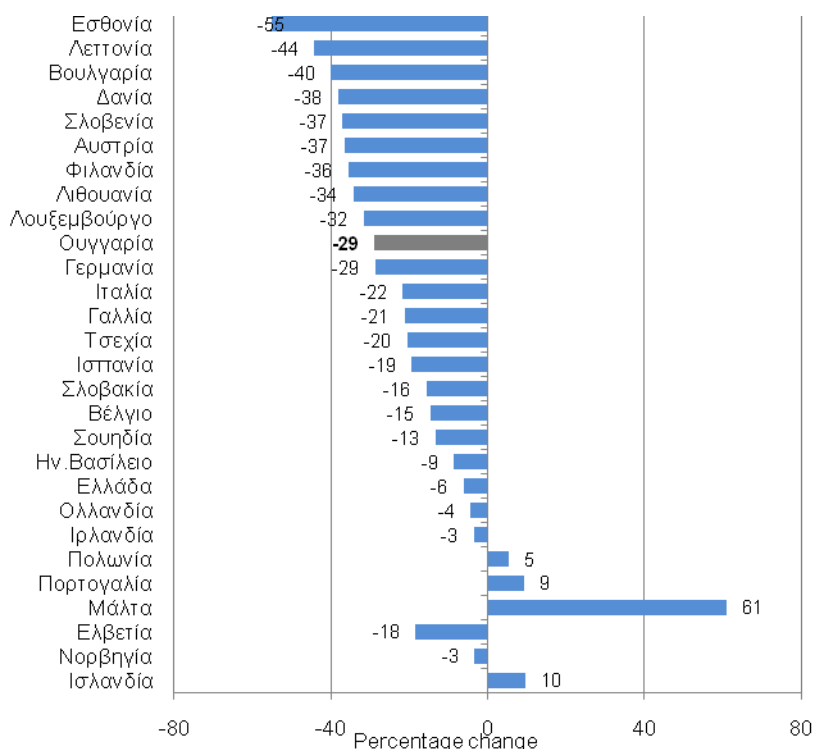
⁸² OECD (2014), *Society at a Glance 2014. Highlights: GREECE, The crisis and its aftermath*, στο <http://www.oecd.org/greece/OECD-SocietyAtaGlance2014-Highlights-Greece>

της Ευρωζώνης. Οι απώλειες εισοδήματος αντικατοπτρίζουν την πρωτοφανή επιδείνωση της αγοράς εργασίας, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων. Μεταξύ 2008 και 2013, η ανεργία διογκώνεται με ρυθμό 3.800 ανά εβδομάδα και το 60% των 1,4 εκατομμυρίων των ατόμων που αναζητούν εργασία είναι μακροχρόνια άνεργοι. Παρά την τεράστια αύξηση της ανάγκης για δημόσια βοήθεια, η στήριξη των φτωχότερων οικογενειών έχει παραμείνει υποτονική, αντανακλώντας τις δυσκολίες εισαγωγής άμεσων αποτελεσματικών κοινωνικών πολιτικών⁸³.

Από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία φαίνεται ότι λόγω της μεγάλης έντασης της οικονομικής κρίσης που αντιμετωπίζει η παγκόσμια και η ευρωπαϊκή κοινότητα, της ανεργίας και της μείωσης του Α.Ε.Π των χωρών, ενδεχομένως υπάρχουν επιπτώσεις στον τομέα των αυτοκτονιών.

Παρακάτω παρατίθεται διάγραμμα μεταβολών στους δείκτες αυτοκτονιών από το 1995 έως και το 2010.

Διάγραμμα 2.4
Μεταβολές στους δείκτες αυτοκτονίας, 1995-2010

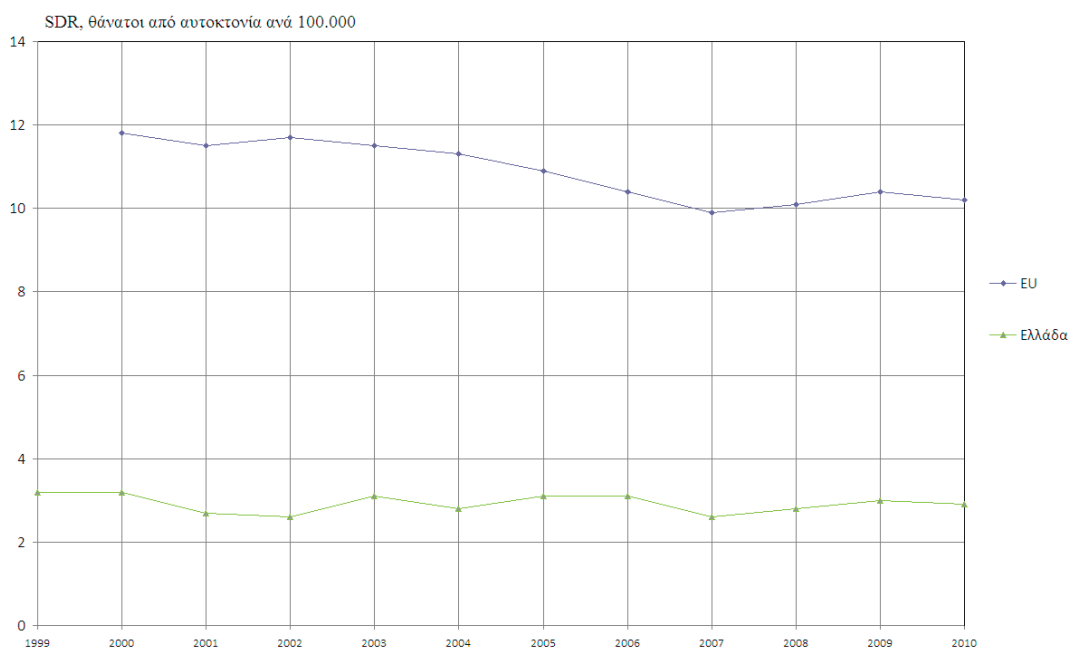
Πηγή: Eurostat Statistics Database. Data are age-standardised to the WHO European standard population

⁸³ ο.π., OECD(2014)

Σύμφωνα με την Eurostat και τα δημοσιευμένα Ευρωπαϊκά στοιχεία για τους δείκτες αυτοκτονιών μέχρι και το 2010, η Ελλάδα φαίνεται να κατέχει μια από τις χαμηλότερες θέσεις σύμφωνα με τους επίσημους θανάτους από αυτοκτονία. Παρά την αύξηση του αριθμού των αυτοκτονιών (αύξηση απολύτου αριθμού) από 377 θανάτους το 2010 σε 477 το 2011, ο δείκτης της Ελλάδας (4.4 SR) εξακολουθεί να είναι χαμηλός συγκριτικά με άλλες χώρες, όμως με το πέρασμα των ετών και την οικονομική κρίση να αφήνει πιο έντονα τα σημάδια της στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, ο δείκτης απέκτησε αυξητική τάση.

Διάγραμμα 3.4

Δείκτης θνησιμότητας από αυτοκτονίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (EU-27) και την Ελλάδα

Πηγή: Περιοδικό Υγιεινή και Ασφάλεια της Εργασίας, Τριμηνιαία Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Υγιεινής και Ασφάλειας της Εργασίας, Τεύχος 51, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2012

Στο Διάγραμμα 3.4 στοιχεία για θανάτους από αυτοκτονία που αναλύονται, αναφέρονται στη δεκαετία 1999-2010. Η θνησιμότητα από αυτοκτονίες στην Ε.Ε. ακολούθησε πτωτική πορεία μέχρι το 2007, ενώ από το 2008 ως το 2010 φαίνεται να αυξήθηκε, χωρίς ωστόσο να έχει φτάσει στα ανώτερα επίπεδα του 1999 ή του 2001. Στην Ελλάδα ο αντίστοιχος δείκτης παραμένει χαμηλός συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό και σχετικά σταθερός. Η γενική εικόνα της θνησιμότητας από αυτοκτονίες στην Ελλάδα

διαμορφώνεται κυρίως από τον ανδρικό πληθυσμό που έχει σημαντικά υψηλότερο δείκτη, συγκριτικά με αυτόν του γυναικείου (Διάγραμμα 4.4).

Διάγραμμα 4.4

Προτυπωμένος δείκτης θνησιμότητας από αυτοκτονίες στην Ελλάδα, ανά φύλο 1999-2010

Πηγή: Περιοδικό Υγιεινή και Ασφάλεια της Εργασίας, Τριμηνιαία Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Υγιεινής και Ασφάλειας της Εργασίας, Τεύχος 51, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2012

Μελετητές του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και της Σχολής Υγιεινής και Τροπικής Ιατρικής, με επικεφαλής τον Aaron Reevs, ανέλυσαν επίσης στοιχεία του ΠΟΥ από 24 χώρες της Ευρώπης, τις ΗΠΑ και τον Καναδά. Οι επιστήμονες εκτιμούν ότι μόνο μεταξύ 2008-2010, η κρίση οδήγησε σε περισσότερες από 10.000 αυτοκτονίες. Όπως επισημαίνεται, ενώ οι αυτοκτονίες εμφάνιζαν διαχρονικά μείωση στην Ευρώπη έως το 2007, στη συνέχεια η τάση αντιστράφηκε. Το 2009 εμφάνισαν αύξηση 6,5% και ανάλογη ήταν η αύξηση έως το 2011. Στις ΗΠΑ, οι αυτοκτονίες εμφάνιζαν αυξητική τάση και πριν την κρίση, αλλά μετά το 2008 σημειώθηκε αύξηση της τάξης του 4,8% ετησίως, αυξάνοντας το νούμερο των αυτοκτονιών κατά 4.750 πρόσθετων θανάτων. Στον ευρωπαϊκό χώρο οι ίδιοι επιστήμονες σημειώνουν ότι υπήρξαν 8.000 παραπάνω

αυτοκτονίες λόγω της κρίσης. Στην Ευρώπη, μέχρι το 2007 οι αυτοκτονίες μειώνονταν σταθερά, από το 2009 όμως και έπειτα καταγράφηκε αύξηση της τάξεως του 6,5%. Ο συγκεκριμένος αριθμός αύξησης διατηρήθηκε έως το 2011. Σε απόλυτους αριθμούς μεταφράζεται σε 7.950 επιπλέον αυτοκτονίες. Ο δείκτης αυτοκτονιών φαίνεται να είναι σχετικά σταθερός προ κρίσης, δηλαδή ως το 2007. Μεταβάλλεται από την στιγμή που έκανε την εμφάνιση της η οικονομική κρίση που επηρέασε δομικά στοιχεία των κοινωνιών αυτών και το εσωτερικό τους περιβάλλον προκαλώντας αύξηση των ποσοστών ανεργίας. Το χάσμα της ανεργίας μεταξύ Αυγούστου 2008 και Αυγούστου 2013 διευρύνθηκε πολύ στις χώρες που βρίσκονται σε προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, όπως στην Ελλάδα, στην Ισπανία και στην Κύπρο κατά 19,7 εκατ. μονάδες, 14,7 εκατ. μονάδες και 12,9 εκατ. μονάδες αντίστοιχα. Επεσήμαναν ότι σε μερικές χώρες, που είτε επλήγησαν λιγότερο από την κρίση, είτε εφάρμοσαν πιο αποτελεσματικές πολιτικές στον εργασιακό ιδίως τομέα (πρόσβαση σε εργασία, προνοιακά επιδόματα) αλλά και στον τομέα της υγείας (δωρεάν υγεία, υγειονομικές υπηρεσίες), αποφεύχθηκε η αύξηση των αυτοκτονιών. Στη Σουηδία και στη Φινλανδία, οι αυτοκτονίες παρέμειναν σταθερές, ενώ στην Αυστρία μειώθηκαν, παρά την αύξηση της ανεργίας⁸⁴.

Η οικονομική κρίση λοιπόν, σε συνδυασμό με τη λιτότητα, την ένταση της ανισότητας, την αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας, την κατακόρυφη αύξηση της ανασφάλειας και της επισφάλειας, την κατάλυση του κράτους πρόνοιας και της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων, προσφέρει δυστυχώς πληθώρα κοινωνικών φαινομένων προς εξέταση.

Η ανεργία είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ευρώπη αυτή την περίοδο.

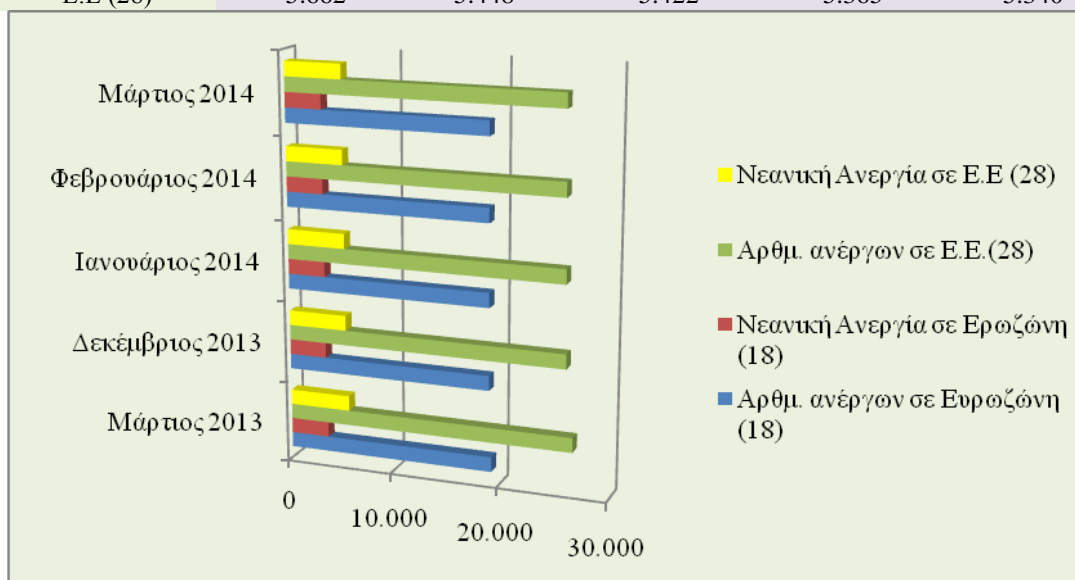
---

⁸⁴ BBC: Περισσότερες από 10.000 αυτοκτονίες λόγω οικονομικής κρίσης (2014), άρθρο στο <http://www.-skai.gr>, 24-08-2014

Διάγραμμα 5.4

Αριθμός ανέργων σε απόλυτους αριθμούς (χιλιάδες) 2013-2014

	Μάρ. 2013	Δεκ. 2013	Ιαν. 2014	Φεβρ. 2014	Μάρ. 2014
Αρθμ. ανέργων σε Ευρωζώνη (18)	19.229	18.966	18.970	18.935	18.913
Νεανική Ανεργία σε Ευρωζώνη (18)	3.592	3.475	3.479	3.436	3.426
Αρθμ. ανέργων σε Ε.Ε.(28)	26.628	25.949	25.848	25.765	25.699
Νεανική Ανεργία σε Ε.Ε (28)	5.662	5.448	5.422	5.365	5.340

Πηγή Eurostat, ίδια επεξεργασία

Όπως βλέπουμε στο γράφημα 6.4 στις αρχές του 2014 αρχίζει να διαφαίνεται μια πτωτική τάση της ανεργίας, ωστόσο συνεχίζει να κυμαίνεται σε υψηλά ποσοστά. Ιδιαίτερα ανησυχητικά παραμένουν και τα στοιχεία που αφορούν τους νέους.

Οι D. Stuccler, S. Basu, M. Suhrcke, A. Coutts, M. Mckee, δημοσίευσαν το 2009 μια μελέτη τους όπου διερεύνησαν τον τρόπο με τον οποίο οι οικονομικές μεταβολές επηρέασαν τα ποσοστά θνησιμότητας σε 26 ευρωπαϊκές χώρες κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Προέκυψε ότι για κάθε αύξηση 1% στην ανεργία, υπήρχε αύξηση 0,8% στις αυτοκτονίες στις ηλικίες κάτω των 65 ετών. Επιπρόσθετα, μια αύξηση μεγαλύτερη του 3%

στο δείκτη ανεργίας επιφέρει αύξηση της τάξης του 4,45% στις αυτοκτονίες μιας χώρας με τον αντίκτυπο να είναι μεγαλύτερος στις καθαρά παραγωγικές ηλικίες (30-44 ετών) του ανδρικού πληθυσμού. Παρατήρησαν επίσης ότι η επίδραση των εργασιακών μεταβολών στη θνησιμότητα εξαρτιόταν από το μέγεθος της κοινωνικής προστασίας σε κάθε χώρα: κάθε 10 δολάρια για προγράμματα ενεργοποίησης των ανέργων, μείωναν την επίδραση της ανεργίας στις αυτοκτονίες κατά 0,038%. Στη μελέτη τους αυτή σύγκριναν τα νούμερα αυτοκτονίας δύο χωρών με διαφορετικά πλαίσια κοινωνικών παροχών της προστασίας της αγοράς εργασίας, της Ισπανίας και της Σουηδίας. Για τη μεν Ισπανία διαπίστωσαν ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του αριθμού των αυτοκτονιών και του ποσοστού ανεργίας για τη δε Σουηδία ο αριθμός των αυτοκτονιών δεν φαίνεται να συσχετίζεται με το ποσοστό ανεργίας. Ο λόγος είναι ότι η Σουηδία παρέχει υψηλή προστασία για τους ανέργους, ενώ στην Ισπανία είναι πολύ μικρή. Συγκεκριμένα, στη Σουηδία οι κοινωνικές παροχές προστασίας της αγοράς εργασίας ανέρχονται στην εξεταζόμενη περίοδο σε 362 δολάρια κατά κεφαλήν, ενώ για την Ισπανία μόλις 88 δολάρια που παρέχεται στη συγκεκριμένη χώρα. Οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι το υψηλό επίπεδο κοινωνικής προστασίας στη Σουηδία λειτουργεί προστατευτικά προς τους ανέργους, αποτρέποντας την αρνητική επίδραση της ανεργίας στις αυτοκτονίες. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώνεται στη σχετική μελέτη ότι κοινωνική δαπάνη μεγαλύτερη από 190 δολάρια αρκεί για να εξαφανίσει την επίδραση της ανεργίας στις αυτοκτονίες. Πρόβλεψαν ακόμη ότι η οικονομική κρίση που άρχισε το 2008 θα είχε αυξητικές συνέπειες στον τομέα των αυτοκτονιών⁸⁵.

Το 2011 παρουσίασαν μια καινούργια μελέτη τους, που εξέταζε την περίοδο 2000-2008. Άντλησαν για τις αυτοκτονίες πηγές από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), για την ανεργία από την EUROSTAT και προχώρησαν στη δημιουργία συγκριτικών πινάκων. Το δείγμα αποτέλεσαν άτομα ηλικίας 0-64 από 6 παλαιά κράτη-μέλη της Ε.Ε (Αυστρία, Φινλανδία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Κάτω Χώρες και το Ηνωμένο Βασίλειο), αλλά και από 4 νέα κράτη-μέλη (Τσέχικη Δημοκρατία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Ρουμανία). Το αποτέλεσμα της μελέτης τους και πάλι, ήταν ότι ο δείκτης ανεργίας και αυτοκτονικότητας είναι σε άμεση εξάρτηση, αποδεικνύοντας έτσι ότι η οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2008 είχε άμεσο αντίκτυπο στα ποσοστά των αυτοκτονιών. Οι ερευνητές

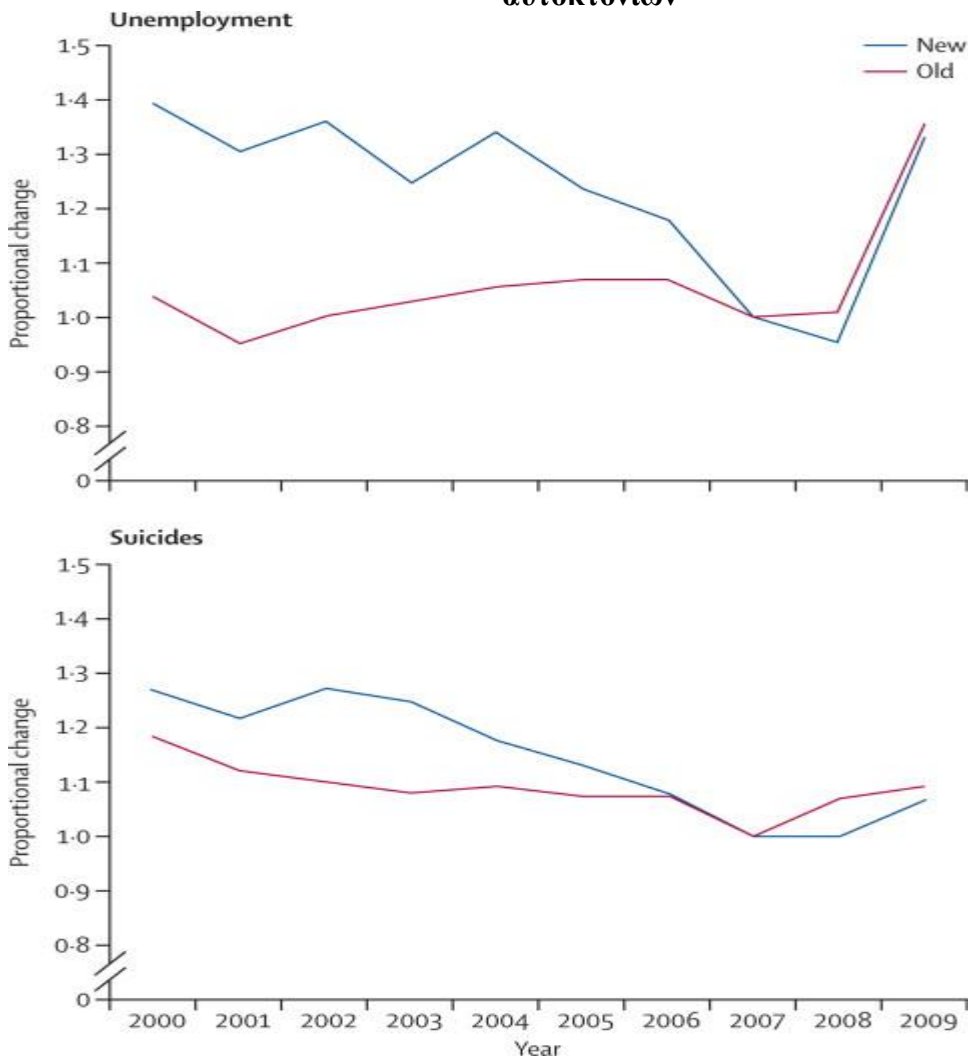
---

⁸⁵ Καμινιώτη, ό.π. σελ.121-122- D. Stucler, S. Basu et al(2011), μελέτη στο ιατρικό περιοδικό *The Lancet*, Τόμος 378, Τεύχος 9786, Ιούλιος 2011 στο <http://www.thelancet.com/journals/lancet/article>, 30-07-2014

πάντως συμπεράναν ότι η επίδραση της οικονομικής κρίσης είναι εντονότερη όταν είναι απότομη, όταν υπάρχει ασθενές σύστημα κοινωνικής προστασίας και χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο. Εκτός των διαφοροποιήσεων μεταξύ των χωρών, υπογραμμίστηκε και η σημασία των ταξικών διαφορών εντός των χωρών που έχουν ως συνέπεια να πλήττονται εντονότερα από την κρίση οι περισσότεροι ευάλωτοι πολίτες.⁸⁶

Διάγραμμα 6.4

Συνάφεια στις αλλαγές στα ποσοστά της ανεργίας των ενηλίκων και του ποσοστού αυτοκτονιών

Πηγή: D. Stuccler, S. Basu et al (2011), *The Lancet*

⁸⁶ό.π., D. Stuccler, S. Basu et al (2011), *The Lancet*

Ο πίνακας στο πάνω μέρος του αποτυπώνει τις διακυμάνσεις στα ποσοστά της ανεργίας και στο κάτω τα ποσοστά των αυτοκτονιών. Όπως παρατηρούμε οι διακυμάνσεις των δεικτών ανεργίας και της αυτοκτονικότητας είναι σε συμμετρία. Αυξάνεται ο δείκτης της ανεργίας, παράλληλα και ο δείκτης των αυτοκτονιών αποκτά ανοδική τάση. Οι ερευνητές υπολογίζοντας τη διαφορά ανάμεσα στον πραγματικό αριθμό των αυτοκτονιών και αυτόν στον οποίο θα μπορούσαν να ανέρχονται αν η πτωτική τάση που είχε επικρατήσει πριν από την κρίση συνεχιζόταν, συμπέραναν ότι θα μπορούσε να συνεχισθεί και, το σημαντικότερο, οι σε περίοδο τριών ετών 846 αυτοκτονίες μεταξύ των ανδρών και 155 μεταξύ των γυναικών θα μπορούσαν να αποφευχθούν αν δεν επερχόταν η οικονομική κρίση. Αναφορικά με το θέμα ανεργία – αυτοκτονίες, συμπέραναν ότι ανάμεσα στο 2000 και 2010, οποιαδήποτε ετήσια αύξηση 10% στον αριθμό των ανέργων συνδεόταν με μια αύξηση 1,4% των αυτοκτονιών μεταξύ των ανδρών⁸⁷.

Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι μπορεί να υπάρξει συστοίχιση μεταξύ των αυτοκτονιών ή των απόπειρων αυτοκτονιών με την ανεργία.

4.3 Αυτοκτονίες στον ελλαδικό χώρο

Η τελευταία οικονομική κρίση του 2007 επηρέασε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες οι οποίες βρέθηκαν σε κατάσταση οικονομικής κρίσης. Στην Ελλάδα όμως, οι επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης, της σκληρής λιτότητας και της δημοσιονομικής προσαρμογής, έγιναν περισσότερο αισθητές στον πληθυσμό, από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα.

Η ελληνική οικονομία μετά το 2007 παρουσίασε υψηλά ελλείμματα του δημοσίου τομέα και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, επιδείνωση των βασικών δεικτών οικονομίας και ταυτόχρονη αύξηση του δημοσίου χρέους. Ο συνδυασμός αυτών, με το δυσμενές διεθνές οικονομικό περιβάλλον και αδυνατώντας να δανειστεί από τις αγορές, αναγκάστηκε να καταφύγει σε μηχανισμό υποστήριξης (Δ.Ν.Τ. - Ε.Ε. - ιδιωτικά κεφάλαια). Η χώρα με την οικονομική βοήθεια που της δόθηκε, ανέλαβε τη δέσμευση να προχωρήσει με ταχείς ρυθμούς τη δημοσιονομική προσαρμογή, τις διαρθρωτικές αλλαγές και της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας της.

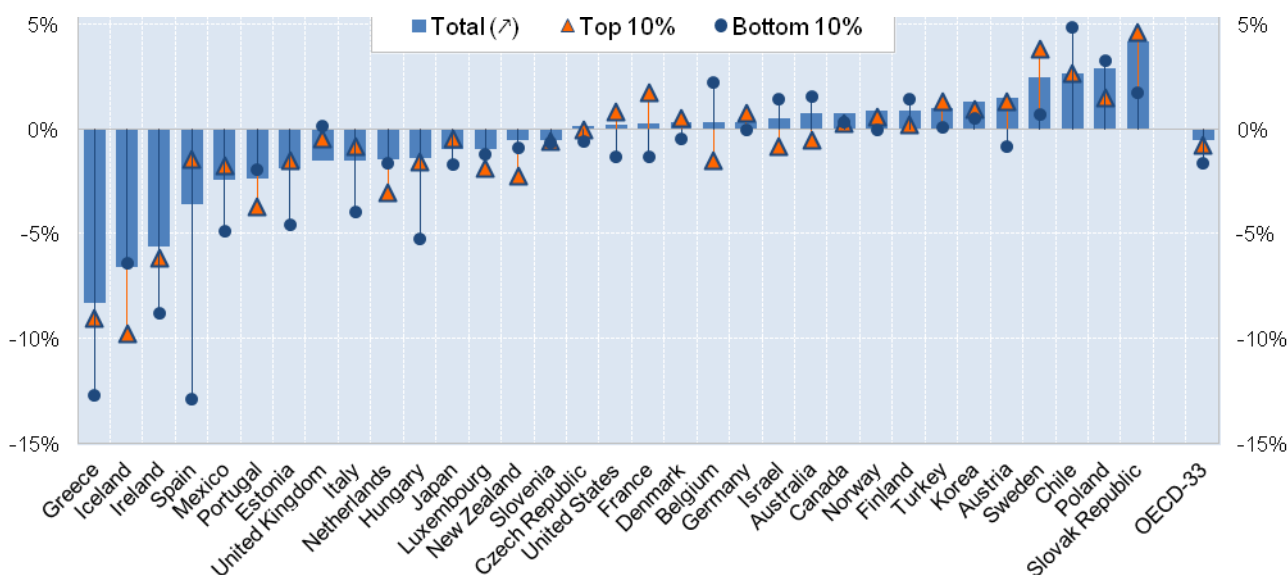
---

⁸⁷ ό.π., *Stucler, Basu et al* (2011), *The Lancet*

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα έχει οδηγήσει σε ραγδαία άνοδο της ανεργίας, σημαντική μείωση του εισοδήματος και σταδιακή μείωση του πλούτου των μεσαίων και χαμηλών κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων, σε βαθμό που επηρεάζει σημαντικά την καθημερινότητα και το επίπεδο ευημερίας τους. Ασφαλώς η κρίση έχει επηρεάσει και τα υψηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, οι επιπτώσεις όμως στην ευημερία των πολιτών θεωρούμε ότι είναι βαρύτερες για τα χαμηλότερα και μεσαία στρώματα που αναγκάζονται σε δραματικές αλλαγές του τρόπου ζωής τους, καθώς τα οριζόντια μέτρα, μειώνουν μεν και τα υψηλά εισοδήματα, οδηγούν όμως τα χαμηλά κάτω από το όριο της φτώχειας. Στο Διάγραμμα 8.4 απεικονίζονται οι ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές στην απώλεια εισοδήματος των πλουσιότερων και φτωχότερων νοικοκυριών, για τα έτη 2007-2011.

Διάγραμμα 7.4

**Ετήσιες απώλειες εισοδήματος των νοικοκυριών μεταξύ του 2007 και του 2011
(φτωχότερων – πλουσιότερων νοικοκυριών)**

Πηγή: OECD Income Distribution Database (via www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm)

Στο παρακάτω Διάγραμμα 9.4 βλέπουμε ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ του 2013 διαμορφώθηκε στα 12.354 ευρώ, επιστρέφοντας στα επίπεδα του 2001 και καταγράφοντας απώλεια 5.020 ευρώ έναντι του αντίστοιχου μεγέθους του 2008 (17.374 ευρώ)- χρονιά που στην ελληνική οικονομία το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είχε βρεθεί στο υψηλότερο σημείο από το 2.000. Προκύπτει ότι το ΑΕΠ του 2013 διαμορφώθηκε σε 182,1 δισ. ευρώ (σε ονομαστικούς όρους) από 193,3 δισ. ευρώ που ήταν το 2012 και 233,3 δισ. ευρώ που ήταν το 2008. Όπως διαπιστώνουμε τα τελευταία έξι χρόνια της ύφεσης χάθηκαν από την ελληνική οικονομία 51,2 δισ. ευρώ⁸⁸.

Διάγραμμα 8.4
Πορεία του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. (σε €)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Σύμφωνα με δημοσίευμα της γερμανικής εφημερίδας Handelsblatt, υπολογίζεται ότι κατά τον έκτο χρόνο της κρίσης, η σκληρή λιτότητα, έχει οδηγήσει από το 2009 τη μείωση του ΑΕΠ κατά 25%, τη συρρίκνωση του πραγματικού εισοδήματος των Ελλήνων κατά 38% και την ανεργία στο 28%. Περίπου 2,5 εκατ. Έλληνες δεν έχουν πλέον ασφάλεια ασθένειας και περίπου 3,8 εκατ. Έλληνες ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας⁸⁹.

Η Ελλάδα είχε υψηλά ποσοστά ανεργίας και μακροχρόνιας ανεργίας και πριν την έναρξη της κρίσης. Γεγονός που αντικατοπτρίζει τις εγγενείς αδυναμίες της ελληνικής

⁸⁸ Σωτ. Νίκας (2014), *Στα Επίπεδα του 2001 υποχώρησε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ*, άρθρο στην Καθημερινή 13 Μαρτίου 2014

⁸⁹ *Die destruktive Strenge in Griechenland* (2013) άρθρο στο <http://www.Handelsblatt.de/.../12-12-2013>, 02-04-2014

οικονομίας, αλλά και την αδυναμία της αγοράς εργασίας να εξασφαλίσει θέσεις εργασίας σε ανέργους και σε μακροχρόνια ανέργους. Ο συνδυασμός της οικονομικής κρίσης, των συστατικών πολιτικών που απορρέουν από τα μνημόνια συνεργασίας που υπέγραψε η χώρα, επέτεινε το πρόβλημα της ανεργίας και ιδιαίτερα της μακροχρόνιας ανεργίας στη χώρα. Η απασχόληση έχει συρρικνωθεί σε ποσοστό 14,9% και οι άνεργοι έχουν αυξηθεί κατά 175,5% σε σχέση με το 2008. Το ποσοστό ανεργίας στο Β' τρίμηνο του 2012 ανέρχεται στο 23,6% όπως φαίνεται από στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ . Η αύξηση της ανεργίας αρχίζει να φαίνεται στις αρχές του 2009.

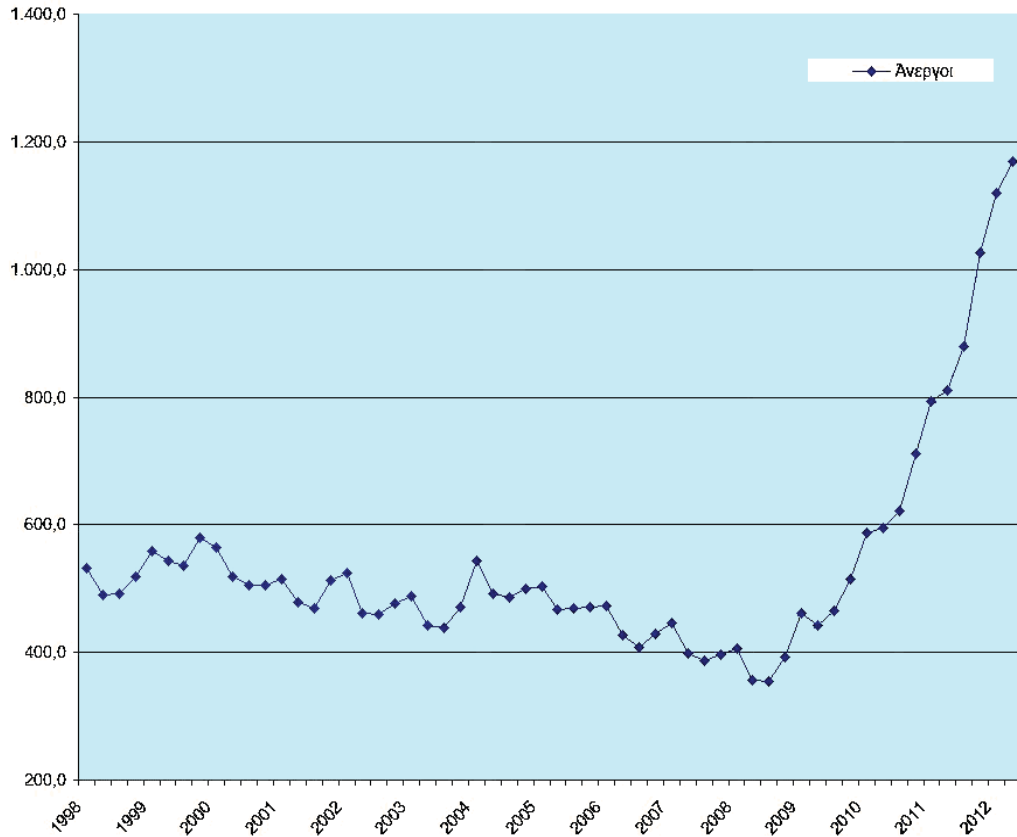
Επιπλέον, στην ετήσια έκθεση του 2012 του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ διαπιστώνεται ότι οι μακροχρόνια άνεργοι αποτελούν «πάνω από το ήμισυ των ανέργων σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του 2011»⁹⁰.

---

⁹⁰ Δ. Πινότση, Αγ. Αγοραστός et al (2012), *Η Εξέλιξη των θανάτων από αυτοκτονία κατά τη δωδεκαετία 1999-2010*, άρθρο στο Περιοδικό Υγιεινή και Ασφάλεια της Εργασίας, Τριμηνιαία Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Υγιεινής και Ασφάλειας της Εργασίας, Τεύχος 51, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2012, σελ.8

Διάγραμμα 9.4

Πλήθος ανέργων στην Ελλάδα σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ

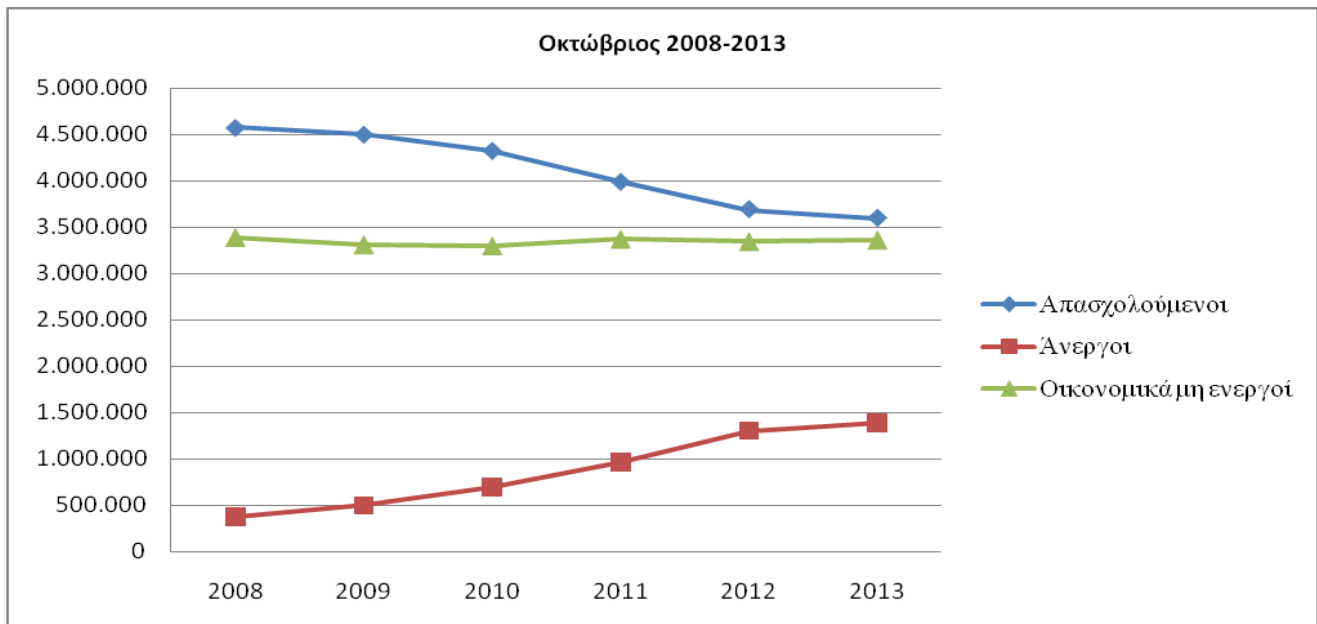
Πηγή: Περιοδικό Υγιεινή και Ασφάλεια της Εργασίας, Τριμηνιαία Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Υγιεινής και Ασφάλειας της Εργασίας, Τεύχος 51, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2012

Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζονται οι απασχολούμενοι, άνεργοι, οικονομικά μη ενεργοί για τα έτη 2008-2013. Τα στοιχεία αντλήθηκαν από την ΕΛΣΤΑΤ.

Διάγραμμα 10.4

Απασχολούμενοι, άνεργοι, οικονομικά μη ενεργοί 2008-2013

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Απασχολούμενοι	4.574.927	4.501.504	4.326.097	3.989.063	3.692.310	3.597.779
Άνεργοι	372.578	497.222	691.562	965.643	1.302.206	1.387.520
Οικονομικά μη ενεργοί	3.386.894	3.310.549	3.298.834	3.368.388	3.344.421	3.360.513
Ποσοστό ανεργίας	7,5	9,9	13,8	19,5	26,1	27,8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Η λιτότητα, η μείωση του εισοδήματος και η ανεργία αποτέλεσαν το μηχανισμό δημιουργίας μιας καινούργιας κοινωνικής ομάδας, αυτής των κοινωνικά αποκλεισμένων, που καταλήγουν στην φτώχεια χωρίς κανένα κοινωνικό δίκτυο. Ο κοινωνικός αυτός αποκλεισμός που γίνεται αντιληπτός σε πολλά πεδία, όπως στην έλλειψη εισοδήματος, στον αποκλεισμό από την εργασιακή ζωή, στη στέγαση, στην εκπαίδευση, στην πρόσβαση στις υπηρεσίες, στην υγεία, μπορεί να προκαλέσει ανομία με πιθανή επίπτωση στην αυτοκτονικότητα του ελληνικού πληθυσμού⁹¹.

Οι αρνητικοί δείκτες της οικονομίας είχαν ενδεχομένως αντίκτυπο και στον αριθμό των αυτοκτονιών αλλά και στο προφίλ των αυτοχειρών. Σύμφωνα με την ΜΚΟ «Κλίμακα», μέχρι πριν λίγα χρόνια, οι κλήσεις στη γραμμή παρέμβασης (1018) για την αυτοκτονία, αφορούσαν κυρίως θέματα που άπτονταν ψυχικής υγείας. Πλέον, κυρίαρχο χαρακτηριστικό των καλούντων δεν είναι άτομα με ψυχοπαθολογική εικόνα ή εικόνα αντικοινωνικών προδιαθέσεων, αλλά είναι άτομα που ξαφνικά αντιμετωπίζουν κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Πιο συγκεκριμένα, το 35% αυτών είναι άνεργοι και ακολουθούν οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι συνταξιούχοι. Παρατηρούμε λοιπόν μια μετατόπιση από τις εγωιστικές αυτοκτονίες στις ανομικές.

⁹¹ Στην Ιταλία συναντάμε και τον όρο εξόριστοι (esodati). Πρόκειται, για ηλικιωμένους ανθρώπους που το μόνο εισόδημα που έχουν είναι μια πενιχρή σύνταξη. Στις 05-04-2012 ένα ζευγάρι εξόριστων αυτοκτόνησαν στην παραθαλάσσια πόλη Civitanova Marche της Ιταλίας. Αυτοκτόνησε δια απαγχονισμού, επειδή δεν τους έφταναν τα χρήματά τους ούτε για το ενοίκιο του σπιτιού τους. Προτού προβούν στην πράξη τους αυτή, άφησαν ένα σημείωμα στο αυτοκίνητο ενός γείτονά τους, ζητώντας συγχώρεση. Όταν ο αδελφός της γυναίκας του ζευγαριού πληροφορήθηκε τα νέα, πνίγηκε στην Αδριατική, βλ. D. Stuccler, S. Basu, *The Body Economic: Why Austerity Kills*

Πίνακας 2.4
Αύξηση αριθμού αυτοκτονιών

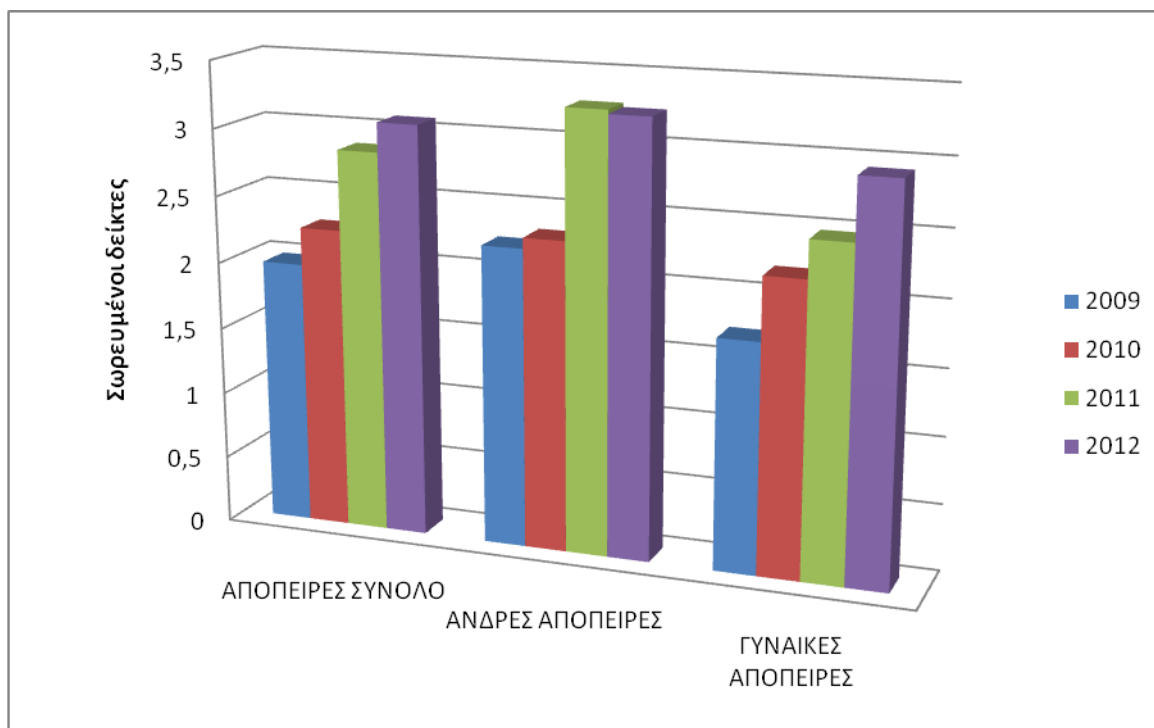
Έτος	Απόλυτος αριθμός	Ανά 100.000
2000	382	3,82
2001	334	3,34
2002	323	3,23
2003	375	3,75
2004	353	3,53
2005	400	4,00
2006	402	4,02
2007	328	3,28
2008	373	3,73
2009	391	3,91
2010	377	3,77
2011	477	4,77
2012	508	5,08

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ καταγράφεται αύξηση των αυτοκτονιών στην χώρα μας τα τελευταία χρόνια της κρίσης. Το ποσοστό των καταγεγραμμένων αυτοκτονιών από το 3,28% το 2007 όπου ήταν η τελευταία χρονιά πριν το ξεκίνημα της κρίσης, έφτασε στο 5,08% το 2012.

Παρακάτω παρουσιάζουμε πώς κυμάνθηκαν τα ποσοστά των αυτοκτονιών στο σύνολό τους, τα ανδρικά ποσοστά αυτοκτονίας, τα γυναικεία ποσοστά αυτοκτονίας καθώς και τα ποσοστά αποπειρών αυτοκτονίας τόσο σε σύνολο ανδρικού και γυναικείου πληθυσμού αλλά και στο γενικό σύνολό τους. Μεταξύ των Διαγραμμάτων 9.5 και 10.5 σημειώνεται απόκλιση, εξαιτίας του γεγονότος που επισημίναμε από την εισαγωγή αυτής της εργασίας, ότι μεταξύ ΕΛΣΤΑΤ και ΕΛΑΣ υπάρχουν αποκλίσεις, λόγω διαφορετικής μεθοδολογίας. Συμφωνούν όμως όλες ως προς την αυξητική τάση του φαινομένου.

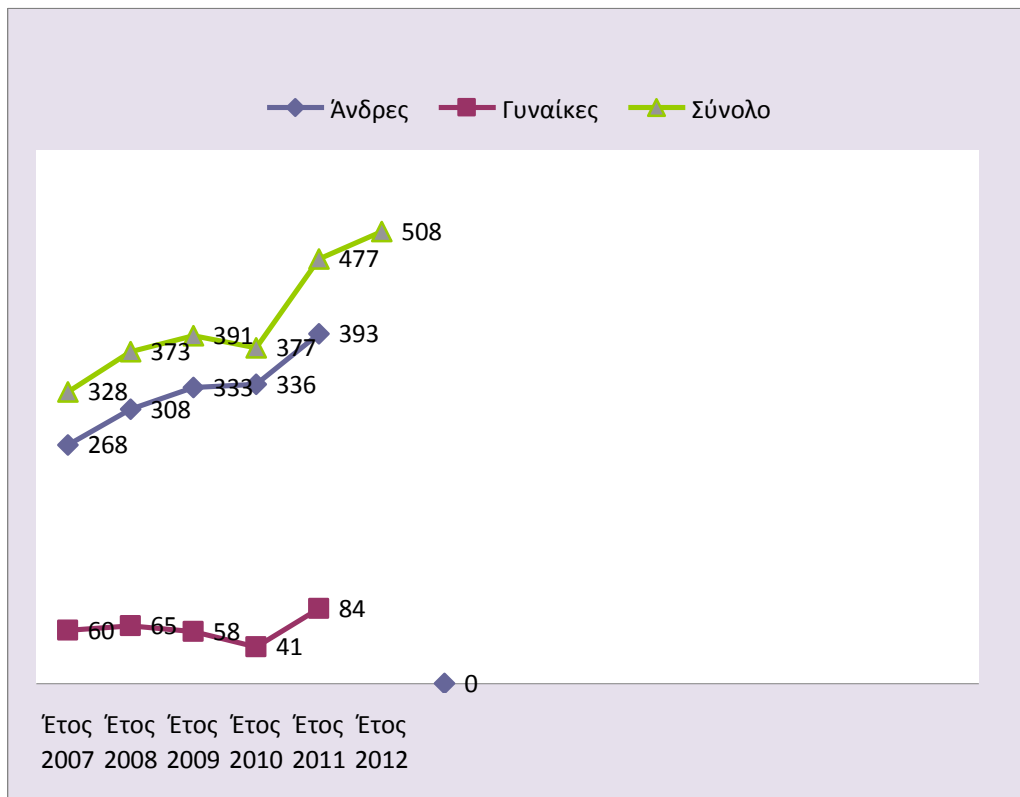
Διάγραμμα 11.4
Απόπειρες αυτοκτονιών ανά φύλο

	2009	2010	2011	2012
ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΕΣ	3,13	3,43	3,12	3,68
ΑΝΔΡΕΣ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΕΣ	5,31	5,9	5,21	6,1
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΕΣ	0,99	1,02	1,07	1,3
ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ	1,98	2,26	2,86	3,08
ΑΝΔΡΕΣ ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ	2,24	2,32	3,27	3,24
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ	1,72	2,19	2,47	2,93
ΣΥΝΟΛΟ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ	5,11	5,69	5,99	6,76

Πηγή: ΕΛΑΣ, ίδια επεξεργασία

Διάγραμμα 12.4
Αυτοκτονίες στην Ελλάδα ανά φύλο

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ: <http://www.iefimerida.gr/node> , ίδια επεξεργασία

Όπως παρατηρούμε, κατά το χρονικό διάστημα 2009-2012 αυξάνονται τα συνολικά περιστατικά (αυτοκτονίες – απόπειρες). Ο δείκτης των συνολικών αυτοκτονιών παρουσιάζει αύξηση εκτός της περιόδου 2009-2010, όπου καταγράφηκε μια μικρή μείωση. Στις αυτοκτονίες των ανδρών ακολουθείται η πορεία όπως στο σύνολο, ενώ των γυναικών αυξάνεται κάθε χρόνο από το 2009 έως το 2012. Επίσης ο δείκτης αποπειρών αυξάνεται για το ίδιο διάστημα με εξαίρεση μια πολύ μικρή μείωση στο ποσοστό των αποπειρών ανδρών το 2012.

Το φαινόμενο της αύξησης των αυτοκτονιών στην ελληνική επικράτεια δεν εμφανίζεται μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλά σε όλη την επικράτεια. Επισημαίνεται το γεγονός ότι τα στοιχεία που έδωσε το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, αφορούν στοιχεία έως τις 23 Αυγούστου 2012.

Πίνακας 3.4
Ποσοστά αυτοκτονίας ανά περιφέρεια

Γ.Α.Δ. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	Έτος 2009	Έτος 2010	Έτος 2011	Έτος 2012*
Αττικής	265	291	306	212
Θεσσαλονίκης	55	98	99	67
Ανατ. Μακεδονίας & Θράκης	33	38	35	28
Κεντρικής Μακεδονίας	34	42	82	60
Δυτικής Μακεδονίας	13	12	17	12
Ηπείρου	20	29	19	16
Θεσσαλίας	38	61	50	46
Στερεάς Ελλάδος	40	43	38	47
Δυτικής Ελλάδος	38	62	90	47
Πελοποννήσου	44	50	53	32
Ιονίων Νήσων	17	21	24	28
Κρήτης	42	41	68	48
Βορείου Αιγαίου	22	21	21	20
Νοτίου Αιγαίου	16	21	25	27

*Σημ.: Οι αριθμοί του Έτους 2012 αφορούν στοιχεία έως τις 23 Αυγ. 2012

Πηγή: Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, <http://www.tovima.gr/society/article/22/11/2012>, ίδια επεξεργασία

Σύμφωνα όμως με την συνέντευξη που μας παραχώρησε η ψυχολόγος κα Ντόροθυ Γαρώνη και ο ψυχίατρος Κυριάκος Κατσαδώρος, πρόεδρος στη ΜΚΟ «Κλίμακα», εκτιμάται ότι στην πραγματικότητα οι αυτοκτονίες στην Ελλάδα είναι πολύ περισσότερες από αυτές που καταγράφονται και παρά το γεγονός ότι οι δεσμοί της ελληνικής οικογένειας σε αντίθεση με χώρες της βόρειας, κεντρικής και δυτικής Ευρώπης εξακολουθούν να είναι σε εντυπωσιακό βαθμό ισχυροί. Αυτός είναι ένας αδιαμφισβήτητος και κατά κοινή ομολογία ισχυρός παράγοντας, που απέτρεψε σε μεγάλο βαθμό, αντιδράσεις απόγνωσης, οποιασδήποτε μορφής, μέσα στο περιβάλλον οικονομικής κατάρρευσης στο οποίο ωθήθηκε η μέση ελληνική οικογένεια. Από την άλλη πλευρά, το θέμα αυτοκτονία παραμένει ταμπού στην ελληνική κοινωνία. Πολλές από αυτές καταγράφονται ως δηλητηριάσεις ή ότι οφείλονται σε παθολογικά αίτια υπό το φόβο του κοινωνικού στίγματος ή υπό το φόβο της απώλειας σύνταξης ή βοήθηματος. Η Εκκλησία της Ελλάδος, προκειμένου να συμβάλει στην αληθινή καταγραφή των αυτοκτονιών δέχεται πλέον να ψάλλεται η εξόδιος ακολουθία στους αυτόχειρες, πράγμα που το αρνιόταν μέχρι πρότινος.

Η Κλίμακα και το Κέντρο Πρόληψης για την Αυτοκτονία έχει αναπτύξει επίσης, Δίκτυο Αποτύπωσης των θανάτων και αποπειρών από αυτοκτονία. Σύμφωνα με τα στοιχεία τους που ανάρτησαν στο site τους για τη χρονική περίοδο του πρώτου εξαμήνου του 2013 σε σύγκριση με αυτά της ίδιας περιόδου για το τρέχον έτος (1/1/2014 έως 30/6/2014), για το σύνολο του έτους 2013 καταγράφηκαν 335 αυτοκτονίες, ενώ για το πρώτο εξάμηνο του ίδιου έτους 160, το πρώτο εξάμηνο του 2014 έχουν καταγραφεί 149 αυτοκτονίες.

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για τον αριθμό των αυτοκτονιών τα έτη 2000-2012, τους δείκτες ανεργίας για τα έτη 2000-2012 από την Eurostat και από τον ΟΟΣΑ τους δείκτες ΑΕΠ (€ /κάτοικο) σε τρέχουσες τιμές, τις κοινωνικές δαπάνες % του ΑΕΠ και τους συνολικούς φόρους σε εκατ. ευρώ, για τα έτη 2000-2012, διενεργήθηκε στατιστικός έλεγχος συσχέτισης σύμφωνα με το SPSS (Statistical Package for the Social Sciences), σε σχέση με τον αριθμό αυτοκτονιών στην χώρα μας. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.4.

Πίνακας 4.4
Αποτελέσματα ελέγχων συσχέτισης του αριθμού των αυτοκτονιών με διάφορες μεταβλητές

Μεταβλητές	Αποτέλεσμα ελέγχου συσχέτισης
Σύνολο αυτοκτονιών- ΑΕΠ (€/κάτοικο) Τρέχουσες τιμές	Δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική συσχέτιση
Σύνολο αυτοκτονιών – Συνολικοί Φόροι σε εκατ. ευρώ	
Σύνολο αυτοκτονιών- Κοινωνικές Δαπάνες % ΑΕΠ	0.665*
Σύνολο αυτοκτονιών- % Ανεργίας	0,834**

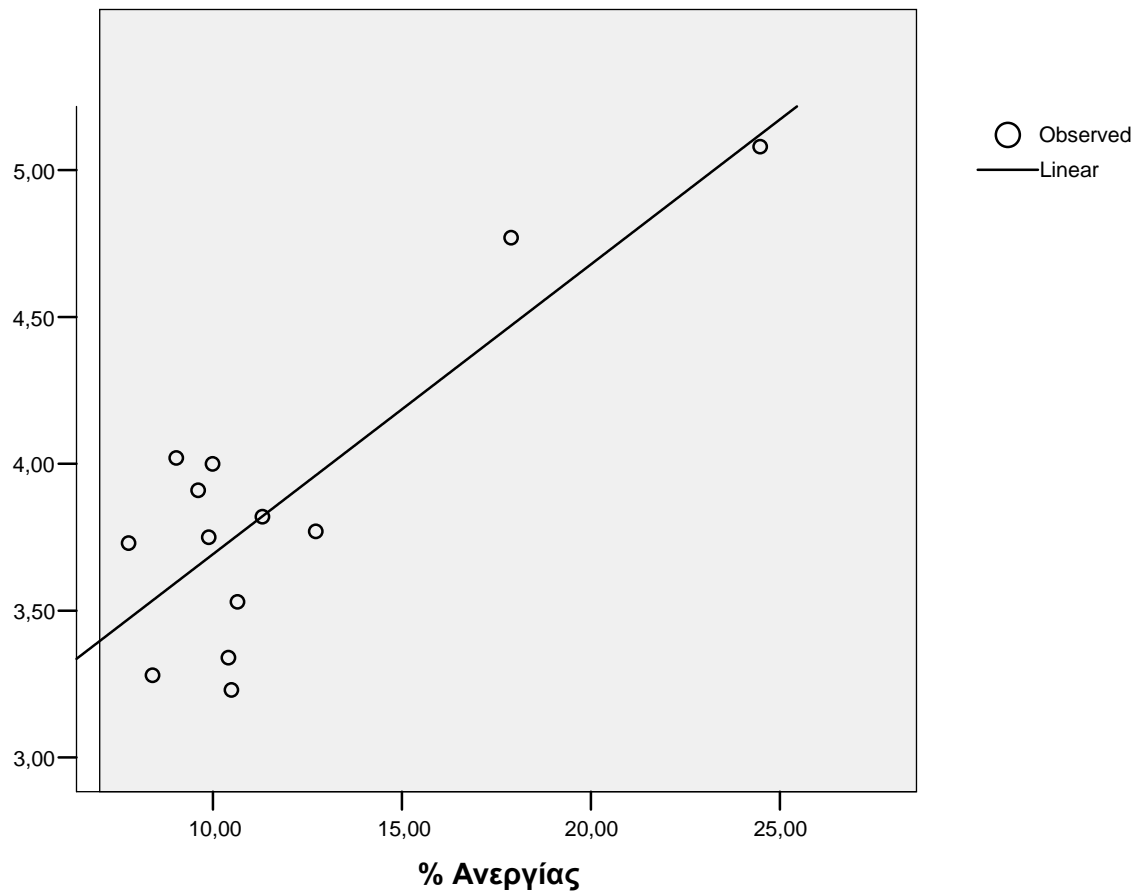
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, OECD, Eurostat, ίδια επεξεργασία

Όπως φαίνεται από τον πίνακα των συντελεστών συσχέτισης των 5 αυτών μεταβλητών, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ του ποσοστού Ανεργίας και του ποσοστού αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα. Παρατηρήθηκε ακόμη συσχέτιση μεταξύ του συνόλου αυτοκτονιών και των κοινωνικών δαπανών, η οποία όμως δεν είναι τόσο σημαντική γιατί είναι στα όρια του στατιστικού σημαντικού και αυτό συνεπάγεται ότι δεν

υπάρχει απαραίτητα και αιτιατή σχέση μεταξύ των δύο μεγεθών. Αποτελεί όμως, μια ένδειξη που θα μπορούσε να υποκρύπτει αιτιατή σχέση, για την εξακρίβωση της οποίας βεβαίως απαιτείται περαιτέρω ανάλυση. Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι σε πολλές μελέτες αναφέρεται στατιστικά σημαντική συσχέτιση των αυτοκτονιών με την ανεργία. Για την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων αναφορικά με τη συσχέτιση των αυτοκτονιών και την ανεργία χρειάζεται να συμπεριληφθούν περισσότερες συναφείς κοινωνικοοικονομικές παράμετροι, όπως π.χ. η διάρκεια της ανεργίας, που στη διάρκεια εκπόνησης αυτής της εργασίας δεν υπήρξε εφικτή η συγκομιδή τους.

Στο παρακάτω Διάγραμμα 13.4 απεικονίζεται η εξέλιξη των αυτοκτονιών και του ποσοστού ανεργίας για την περίοδο 2000-2013. Εμφανίζεται πως οι αυτοκτονίες και η ανεργία έχουν μια μαθηματική αυξητική τάση, όσο τα ποσοστά ανεργίας κυμαίνονται σε χαμηλά επίπεδα. Η τάση τείνει να γίνεται γεωμετρική από τη στιγμή που ανεβαίνουν τα ποσοστά. Η απεικόνιση στηρίζεται στη μαθηματική σχέση $Y = 2,705 + 0,099X$ με $Y =$ το % αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα και $X =$ το ποσοστό % της Ανεργίας . Περιγράφει την στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ αυτοκτονιών και ανεργίας σε ένα βαθμό περίπου 60% .

Διάγραμμα 13.4
% Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στον πίνακα 6.4 που ακολουθεί, αποτυπώνονται οι δείκτες αυτοκτονίες στην Ευρώπη για τα έτη 2003-2010, έτσι όπως καταγράφηκαν από την EUROSTAT.

Πίνακας 5.4
Δείκτες αυτοκτονίας στην Ευρώπη 2003 – 2010

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Βέλγιο	20.7	19.4	19.8	18.6	17.8	18.9	18.9	:	
Βουλγαρία	15.4	13.9	13.5	13.4	12.3	12.8	11.8	11.8	
Τσεχία	17.9	16.1	15.8	14.0	13.7	13.6	14.2	14.5	
Δανία	12.5	12.9	12.6	12.9	11.2	11.6	11.9	:	
Γερμανία	13.7	13.1	12.4	11.7	11.2	11.2	11.3	11.8	
Εσθονία	26.1	24.8	20.8	18.6	19.5	18.1	20.6	16.8	
Ιρλανδία	11.5	11.4	10.7	10.6	10.3	11.3	12.2	10.9	
Ελλάδα	3.5	3.2	3.6	3.5	2.9	3.3	3.4	3.3	4.4
Ισπανία	8.5	8.4	8.0	7.5	7.4	7.7	7.5	6.8	
Γαλλία	19.1	18.8	18.5	17.8	17.1	17.3	17.5	17.1	
Κροατία	20.8	21.4	20.5	18.6	18.4	18.8	18.6	18.1	
Ιταλία	7.0	:	:	6.1	6.2	6.3	6.4	6.3	
Κύπρος	:	1.0	2.4	2.7	2.6	5.4	4.1	4.7	
Λετονία	27.7	25.8	26.0	22.5	21.3	24.4	24.3	20.8	
Λιθουανία	44.8	42.8	41.4	33.0	32.4	34.9	36.0	32.9	
Λουξεμβούργο	11.3	14.4	11.3	14.3	17.2	9.1	10.0	10.9	
Ουγγαρία	29.8	28.8	27.5	25.5	25.6	25.7	25.3	25.6	
Μάλτα	5.4	6.4	5.4	6.8	6.6	3.6	8.5	7.9	
Ολλανδία	9.7	9.6	9.9	9.6	8.5	9.0	9.4	9.7	
Αυστρία	19.0	18.4	17.9	16.2	16.0	15.6	15.5	15.2	
Πολωνία	15.8	16.3	16.2	15.5	14.1	15.0	17.1	16.6	
Πορτογαλία	11.9	12.2	9.2	8.7	10.1	10.2	9.9	10.5	
Ρουμανία	14.1	12.8	12.8	13.3	12.0	12.3	12.9	13.7	
Σλοβενία	29.6	25.9	25.8	27.1	22.0	20.3	21.9	20.3	
Σλοβακία	15.1	13.2	13.4	10.6	10.0	11.5	11.6	12.0	
Φινλανδία	20.8	20.6	19.1	20.3	18.9	19.6	19.5	17.8	
Σουηδία	12.8	13.3	13.9	13.5	12.6	12.9	13.6	12.4	
Ηνωμένο Βασίλειο	6.8	7.1	6.8	6.9	6.5	7.0	6.9	6.8	
Ισλανδία	10.1	12.8	11.4	11.0	12.2	13.0	12.3	:	
Λιχτενστάιν	:	:	:	:	:	:	:	28.3	
Νορβηγία	11.4	12.1	11.8	11.9	10.8	10.9	12.3	11.7	
Ελβετία	18.3	18.3	18.2	18.1	18.7	17.8	14.4	13.0	
Σκόπια	9.5	11.7	8.9	10.9	10.1	10.5	10.5	6.7	
Αλβανία	:	5.1	:	:	:	:	:	:	

Πηγή: Eurostat, ίδια επεξεργασία

Όπως βλέπουμε στον Πίνακα 5.4 σε κάποιες χώρες όπως π.χ. στα Σκόπια δεν φαίνεται διαχρονική αύξηση στο δείκτη θνησιμότητας από αυτοκτονίες, σε κάποιες άλλες όπως π.χ. η Εσθονία, φαίνεται το 2010 να έχουν μείωση στο ποσοστό θνησιμότητας από αυτοκτονίας. Σε κάποιες άλλες χώρες όπως π.χ. η Γερμανία, φαίνεται ο δείκτης να αποκτά αυξητική τάση.

Προκειμένου να μη γενικεύσουμε για να επιβεβαιωθεί ή όχι η αιτιατή σχέση αριθμού αυτοκτονιών και ανεργίας, χρειάζονται περισσότερες και σε βάθος χρόνου μεταβλητές. Αφενός πρέπει να συμπεριληφθούν και άλλοι κοινωνικοοικονομικοί παράμετροι που να αφορούν τις κοινωνικές δομές και νόρμες της κάθε χώρας και αφετέρου με τα δεδομένα του πίνακα αυτό δεν είναι εφικτό. Αφορά έρευνα που στα πλαίσια μιας μεταπτυχιακής εργασίας δεν μπορεί να γίνει, καθώς χρειάζεται περισσότερη και πιο ενδελεχή έρευνα.

4.4 Ανακεφαλαίωση

Όλο και συχνότερα στη βιβλιογραφία ή στην αρθρογραφία, συναντάμε σύνδεση μεταξύ των οικονομικών κρίσεων και των αυτοκτονιών, λόγω της υποβάθμισης της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας. Μια σειρά μελετών επιβεβαίωσε την ύπαρξη αιτιότητας μεταξύ της οικονομίας και της αυτοκτονίας, θετική συσχέτιση ανάμεσα στην ανεργία και την αυτοκτονία. Επιβεβαιώνεται κατά αυτό τον τρόπο η συλλογιστική του Ντυρκέμ ότι υπάρχει διασύνδεση μεταξύ ύφεσης και αύξησης των αυτοκτονιών, καθώς και η αιτιατή σχέση μεταξύ των κοινωνικών μεταβολών που προήλθαν από την οικονομική κρίση και του δείκτη αυτοκτονιών. Επιβεβαιώνεται αφενός ο Ντυρκέμ ότι η οικονομική ύφεση προκαλεί πληθώρα ανομικών φαινομένων, όπως αυτό της αυτοκτονίας, αφετέρου όμως δεν επιβεβαιώνεται το επιχείρημά του ότι η φτώχεια προστατεύει.

Για τα δεδομένα των αυτοκτονιών στην Ελλάδα, από την στατιστική ανάλυση που διενεργήσαμε, προκύπτει συσχέτιση μεταξύ του αριθμού των αυτοκτονιών και της ανεργίας.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία πραγματοποιήσαμε μια προσέγγιση του φαινομένου των αυτοκτονιών στο εξελισσόμενο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης, μέσα από τη συλλογιστική του Ντυρκέμ. Στην πλειοψηφία των χωρών που επλήγησαν από την κρίση και τη συνεπαγόμενη οικονομική ύφεση, εμφανίστηκε αυξητική τάση του αριθμού των αυτοχειριών που καταλογίζονται σε μεγάλο βαθμό στο δυσμενές οικονομικό περιβάλλον που δημιουργήθηκε. Παρατηρήσαμε πως η δυναμική της αυξητικής τάσης ωστόσο ποικίλει και διαφοροποιείται από κράτος σε κράτος, γεγονός που προσπαθήσαμε να αξιολογήσουμε ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες που εμφανίζει η κάθε περίπτωση, τόσο από οικονομική όσο και κοινωνική άποψη. Σαφώς εστιάσαμε στην περίπτωση της ελληνικής κοινωνίας, λόγω υποκειμενικού ενδιαφέροντος αφενός, αλλά και λόγω της έντασης του φαινομένου που την καθιστά αντιπροσωπευτικότερη περίπτωση, αφετέρου.

Ο συσχετισμός των οικονομικών δεικτών και οι κοινωνικές επιπτώσεις των μεταβολών τους, είναι συνδεδεμένοι. Η ανεργία, ως ένας από τους πιο ζωτικούς παράγοντες της ποιότητας ζωής, της ευμάρειας, της κοινωνικής συνοχής, είναι από τους πιο άμεσα μετρήσιμους δείκτες για τις συνέπειες της κρίσης στο άτομο. Καθώς τα ποσοστά ανεργίας λαμβάνουν μεγάλα μεγέθη, ενδέχεται να δημιουργούνται εκείνες οι παράμετροι που οδηγούν την κοινωνία σε συνθήκες ανομίας. Απόρροια της ανομίας, είναι το φαινόμενο των αυτοκτονιών στις παραπάνω συνθήκες. Η πραγματικότητα πως οι αυτοκτονίες είναι ένα πολυπαραγοντικό θέμα, δεν μετριάζει το γεγονός πως η κοινωνική υποβάθμιση και η ατομική εξαθλίωση ως απόρροια οικονομικών γεγονότων, διαφαίνεται να ευθύνονται σε μέγιστο βαθμό για την έξαρση του φαινομένου.

Ταυτόχρονα, εντοπίζεται στην έρευνα η σημαντικότητα της ομπρέλας προστασίας εκ μέρους της πολιτείας, τόσο στην πρόληψη, όσο και στην αντιμετώπιση των κοινωνικών επιπτώσεων που επιφέρουν οι βίαιες οικονομικές μεταβολές στην καθημερινότητα των πολιτών.

Στη διάρκεια της έρευνας μας και παρά την πληθώρα των δημοσιευμάτων σχετικά με το θέμα μας, διαπιστώθηκε σοβαρό έλλειμμα βιβλιογραφίας και κοινωνιολογικής επιστημονικής προσέγγισης του ζητήματος, πέραν του ψυχιατρικού πεδίου που αφορά τις

αυτοκτονίες υπό εξειδικευμένο ιατρικό πρίσμα. Επίσης, σύγχυση προκαλεί και η διαφορετικότητα της καταγραφής και στατιστικής επεξεργασίας, που διέπεται από διάφορες νομοθεσίες, μεθόδους και συχνά νοοτροπίες.

Τέλος, ευελπιστούμε πως με την εργασία μας θα δώσουμε ένα έναυσμα για πιο ενδελεχή παρατήρηση, ανάλυση του φαινομένου, πόσο δε μάλλον τη στιγμή που πραγματευόμαστε ένα ζήτημα που είναι σε εξέλιξη, με άγνωστη αυτή τη στιγμή έκβαση.

Κατάλογος Πινάκων

Αριθμός Πίνακα	Τίτλος Πίνακα	Σελίδα
1.1.	Ποσοστά των αυτοκτονιών ανά εκατομμύριο κατοίκων στις διάφορες χώρες της Ευρώπης.	20
3.1	France Telecom-Ποσοστά Αυτοκτονιών	41
4.1	Ποσοστό ανεργίας σε χώρες της ΕΕ (ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού, 15 ετών και άνω)	47
2.4	Αύξηση αριθμού αυτοκτονιών	62
3.4	Ποσοστά αυτοκτονίας ανά περιφέρεια	65
4.4	Δείκτες αυτοκτονίας στην Ευρώπη 2003 – 2010	66

Κατάλογος Γραφημάτων

Αριθμός Γραφήματος	Τίτλος Γραφήματος	Σελίδα
1.3	Ποσοστό ανεργίας κατά φύλο: Ιούνιος 2008-2013	43
1.4	Κοινωνικές δαπάνες σε χώρες του ΟΟΣΑ	48
2.4	Μεταβολές στους δείκτες αυτοκτονίας, 1995-2010	49
3.4	Δείκτης θνησιμότητας από αυτοκτονίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (EU-27) και την Ελλάδα	50
4.4	Προτυπωμένος δείκτης θνησιμότητας από αυτοκτονίες στην Ελλάδα ανά φύλο 1999 - 2010	51
5.4	Αριθμός ανέργων σε απόλυτους αριθμούς (χιλιάδες) 2013-2014	53
6.4	Συνάφεια στις αλλαγές στα ποσοστά της ανεργίας των ενηλίκων και του ποσοστού αυτοκτονιών	55
7.4	Ετήσιες απώλειες εισοδήματος των νοικοκυριών μεταξύ του 2007 και του 2011	57
8.4	Πορεία του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. (σε €)	53
9.4	Πλήθος ανέργων στην Ελλάδα σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ	60
10.4	Απασχολούμενοι, άνεργοι, οικονομικά μη ενεργοί 2008-2013	60
11.4	Απόπειρες αυτοκτονιών ανά φύλο	63
12.4	Αυτοκτονίες στην Ελλάδα ανά φύλο	64
13.4	Ποσοστό Αυτοκτονιών ανά 100.000 ατόμων	68

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ
SPSS(Statistical Package for the Social Sciences)

Descriptives

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean		Std.
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic
ΑΕΠ (€/κάτοικο) Τρέχουσες τιμές	13	12056	17374	14742,92	494,897	1784,375
% Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα	13	3,23	5,08	3,8638	,15011	,54124
% Ανεργίας	14	7,77	27,46	12,8643	1,62484	6,07960
Κοινωνικές Δαπάνες % ΑΕΠ	14	19,3	24,4	21,739	,4430	1,6574
Συνολικοί Φόροι σε εκ. ευρώ	13	32155	48298	40607,31	1637,010	5902,323
Valid N (listwise)	12					

Στοιχεία περιγραφικής στατιστικής των πέντε μεταβλητών.

N : Πλήθος παρατηρήσεων

Minimum & maximum τιμές

Mean: μέση τιμή

Correlations

		Correlations				
		ΑΕΠ (€/κάτοικο) Τρέχουσες τιμές	% Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα	% Ανεργίας	Κοινωνικές Δαπάνες % ΑΕΠ	Συνολικοί Φόροι σε εκ. ευρώ
ΑΕΠ (€/κάτοικο) Τρέχουσες τιμές	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 13	,003 ,992 12	-,512 ,074 13	,324 ,280 13	,850** ,000 12
% Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,003 ,992 12	1 13	,834** ,000 13	,665* ,013 13	,372 ,210 13
% Ανεργίας	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,512 ,074 13	,834** ,000 13	1 14	,442 ,114 14	,136 ,659 13
Κοινωνικές Δαπάνες % ΑΕΠ	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,324 ,280 13	,665* ,013 13	,442 ,114 14	1 14	,783** ,002 13
Συνολικοί Φόροι σε εκ. ευρώ	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,850** ,000 12	,372 ,210 13	,136 ,659 13	,783** ,002 13	1 13

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας συσχετίσεων

Όπως φαίνεται από τον πίνακα των συντελεστών συσχέτισης των 5 αυτών μεταβλητών, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ του ποσοστού Ανεργίας και του ποσοστού αυτοκτονιών ανα 100.000 άτομα ($r=0,83$, $DF=11$, $p<0,001$), και μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ του ΑΕΠ και των συνολικών φόρων ($r=0,85$, $DF=10$, $p<0,001$)

Όπου r = ο συντελεστής του Pearson, DF =Οι βαθμοί ελευθερίας (Πλήθος παρατηρήσεων -2) και p =επίπεδο πιθανότητας

Regression

Variables Entered/Removed^b

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	% Ανεργίας ^a	.	Enter

a. All requested variables entered.

b. Dependent Variable: % Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,834 ^a	,696	,668	,31187	2,025

a. Predictors: (Constant), % Ανεργίας

b. Dependent Variable: % Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,445	1	2,445	25,142	,000 ^a
	Residual	1,070	11	,097		
	Total	3,515	12			

a. Predictors: (Constant), % Ανεργίας

b. Dependent Variable: % Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,705	,247		10,963	,000
	% Ανεργίας	,099	,020	,834	5,014	,000

a. Dependent Variable: % Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα

Residuals Statistics^a

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	3,4719	5,1210	3,8638	,45142	13
Residual	-,51033	,42375	,00000	,29859	13
Std. Predicted Value	-,868	2,785	,000	1,000	13
Std. Residual	-1,636	1,359	,000	,957	13

a. Dependent Variable: % Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα

Η σχέση $Y = 2,705 + 0,099X$ με $Y =$ το % αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα και $X =$ το % Ανεργίας δείχνει να περιγράφει την στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ αυτοκτονιών και ανεργίας σε ένα όχι υψηλό αλλά σε σημαντικό βαθμό ($R=0,696$, $D-W=2,025$, t στατιστικά σημαντικά τόσο για το α όσο και για το β). Όπου $\alpha=2,705$ και $\beta=0,099$

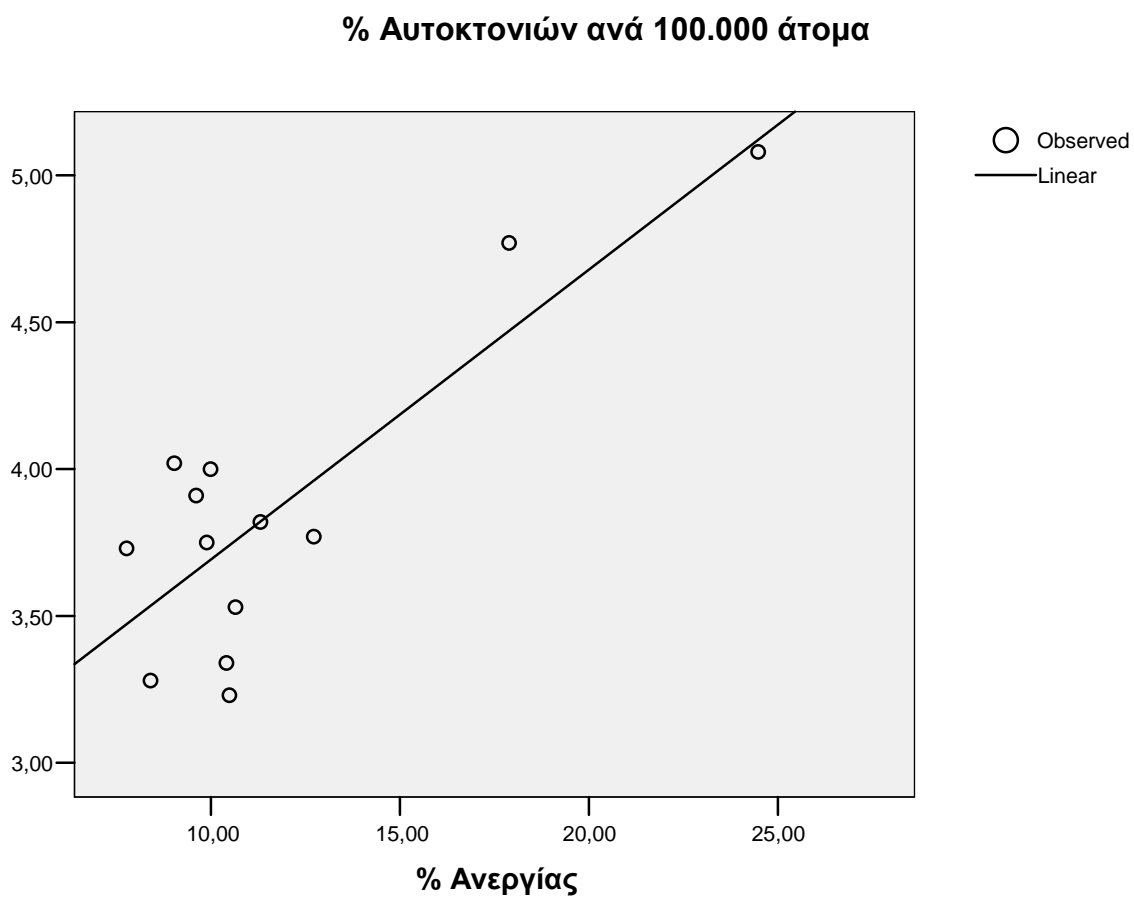
Model Summary and Parameter Estimates

Dependent Variable: % Αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα

Equation	Model Summary					Parameter Estimates	
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1
Linear	,696	25,142	1	11	,000	2,705	,099

The independent variable is % Ανεργίας.

Αυτά είναι τα στοιχεία του γραμμικού μοντέλου $Y = 2,705 + 0,099X$ και ακολουθεί η γραφική απεικόνιση της υπολογισθείσας γραμμικής συνάρτησης και των πραγματικών τιμών – παρατηρήσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αντωνοπούλου Μ. (1991), *Θεωρία και Ιδεολογία στη Σκέψη των Κλασικών της Κοινωνιολογίας*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.
- Αντωνοπούλου Μ. (2008), *Οι κλασσικοί της Κοινωνιολογίας, Κοινωνική Θεωρία και Νεότερη Κοινωνία*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα.
- Aron R. (1984), *Η εξέλιξη της Κοινωνιολογικής Σκέψης*, μτφρ. Μπ. Λυκούδης,, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- Βακαλιός Θ. (2014), *Είναι ο καπιταλισμός συμβατός με την ηθική;*, Εκδόσεις Ινστιτούτο Ν. Πουλαντζάς και Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα.
- Γάγγας Σπ., Σ. Κονιόρδος et al (2010), *Ο Εμίλ Ντυρκέμ και η Συγκρότηση της Ηθικής στην Νεωτερικότητα*, στο Σ. Κονιόρδος (επιμ.) *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 93-118
- Harvey D. (2007), *Η κατάσταση της Μετανεωτερικότητας*, Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, Αθήνα.
- Heywood A. (2007), *Πολιτικές Ιδεολογίες*, πρόλ.-επιμ. Ν. Μαραντζίδης, μτφρ. Χ. Κουτρής, Εκδόσεις ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, Αθήνα.
- Hughes M. & Kroehler J. C. (2007), *Κοινωνιολογία Οι Βασικές Έννοιες*, μτφρ. Γ. Χρηστίδης, εισ.-επιστ. επιμ. Θ. Ιωσηφίδης, Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα.
- Καμινιώτη Ολ. (2012), *Υγεία και Αγορά Εργασίας, Αλληλεπιδράσεις σε περίοδο οικονομικής κρίσης*, Ετήσια Έκθεση 2012, Μέρος Β' του Εθνικού Ινστιτούτου Εργασίας & Ανθρώπινου Δυναμικού(ΕΙΕΑΔ), 119-212
- Καρακιουλάφη Χρ. (2006), *Μεταμορφώσεις της Εργασίας και της Απασχόλησης: Σύγχρονο εργασιακό τοπίο και οι εκφάνσεις της (επανα)εμπορευματοποίησης της εργασιακής σχέσης*, στο Σ. Κατσικίδης (2006) (επιμ.) *Κοινωνικά Φαινόμενα Αναλυτικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 155-174
- Καρακιουλάφη Χρ. (2012), «Όταν η δουλειά σκοτώνει- το παράδειγμα των αυτοκτονιών στην *France Telecom*», ΟΥΤΟΠΙΑ, Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτισμού, Τεύχος 101, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2012.

- Κατσικίδης Σ. (2006) (επιμ.) *Κοινωνικά Φαινόμενα Αναλυτικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
- Κονδύλης Π. (1991), *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού, Από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή κι από τον φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα
- Lallement M. (2004), *Ιστορία των κοινωνιολογικών ιδεών*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Λινάρδου Γ. (2013), *Οι πεσόντες της κρίσης*, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Κυριακή 01 Δεκεμβρίου 2013.
- Μαλκίδης Θ. (2005), *Πολιτική Οικονομία και Κοινωνία στη Σύγχρονη Ρωσία*, Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα.
- Νίκας Σωτ. (2014), *Στα Επίπεδα του 2001 υποχώρησε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ*, Καθημερινή 13 Μαρτίου 2014.
- Ντυρκάιμ Ε. (2000), *Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου*, μτφρ. – επιμ. Λ.Μ. Μουσούρου στο Λ. Μ. Μουσούρου, *Ο Εμίλ Ντυρκάιμ και η Κοινωνιολογία του*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
- Παπαέτρου Ευαγ., Μπάκας Δ. (2012), *Η ελληνική αγορά εργασίας στα χρόνια της κρίσης, Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές*, παρουσίαση στην Ημερίδα της Τράπεζας της Ελλάδος: *Η ελληνική αγορά εργασίας στην κρίση*, Τράπεζα της Ελλάδος /Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών – Πανεπιστήμιο Αθηνών/Τμήμα Οικονομικών Επιστημών.
- Πετράκη Γ. (2009), *Τι γίνεται στους χώρους εργασίας; Η επιδημία αυτοκτονιών στη Γαλλία*, Κοινωνική συνοχή και Ανάπτυξη, 4 (2), 217-222
- Πινότση Δ., Αγοραστός Αγ. et al (2012), *Η Εξέλιξη των θανάτων από αυτοκτονία κατά τη δωδεκαετία 1999-2010, Υγιεινή και Ασφάλεια της Εργασίας*, Τριμηνιαία Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Υγιεινής και Ασφάλειας της Εργασίας, Τεύχος 51, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2012, 7-44
- Πολάνι Καρλ (2001), *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*, μτφρ Κώστας Γαγανάκης, Σκόπελος: Εκδόσεις Νησίδες, Αθήνα.
- Sennett R. (2010), *Η Ηθική Χρεοκοπία του Νέου Καπιταλισμού*, στο Hemerijk A. (2010) et al, *Μετά το Σεισμό, Οικονομική Κρίση και Θεσμική Επιλογή*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 301-312

- Σκλιας Π. (2008), *Άνιση Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ιστορία*, στο Λ. Λεοντίδου, Κρ. Πετροπούλου et al, στο *Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός* εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα, 179-187
- Σκλιας Π. (2008), *Άνιση Ανάπτυξη και Προκλήσεις για την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, στο Λ. Λεοντίδου, Κρ. Πετροπούλου et al, στο *Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός* εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα, 196-204
- Τσάπρα Μ. (2008), *Άνιση Ανάπτυξη και Παγκοσμιοποίηση*, στο Λ. Λεοντίδου, Κρ. Πετροπούλου et al, , στο *Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός* εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα, 205-214
- Φερόνας Ανδρ. (2006), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Επιστημονικές και κοινωνικο-πολιτικές διαστάσεις ενός σύγχρονου φαινομένου*, στο Σ. Κατσίκιδης (2006) (επιμ.) *Κοινωνικά Φαινόμενα Αναλυτικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 105-134
- Φίλιας Β. (1999), *Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Boltanski L.& Chiapello E. (1999), *Le nouvel Esprit du Capitalisme*, Gallimard, Paris.
- Castell R. (2003), *L' insecurite sociale*, Seuil, Paris.
- Cavan R. S. (1928), *Suicide*, The University of Chicago Sociology Series. Chicago: University of Chicago Press.
- Durkheim E. (1983, *Le Suicide (1897)*, publ. PUF, Paris.
- Durkheim E. (1951), *Suicide, A study in sociology*, transl. by J. A. Spaulding & G. Simpson, publ. The Free Press, New York.
- Feldmann Kl. (2013), *Selbstmord– Selbsttötung – Suizid -Freitod*, Sozialwissenschaftliche und ideologiekritische Überlegungen, vers. 5
- Giddens A. (1966), *A Typology of Suicide*, European Journal of Sociology 7, 276-295
- Levitas R. (1996), *The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony*, in *Critical Social Policy*, vol. 16, publ. Macmillan, London, 5-20
- Makinen H. I. (2000), *Eastern European Transition and Suicide Mortality*, *Social Science & Medicine*, vol. 51,1405-1420
- Morrison K. (2006), *Marx, Durkheim, Weber, Formations of Modern Social Thought*, 2nd edition, publ. SAGE, London.

Pope W. (1976), *Durkheim's Suicide: A Classic Reanalyzed*, Chicago.

Santorious N. (1995), *Recent Changes in Suicide Rates in Selected Eastern European and Other European Countries*, *International Psychogeriatrics*, vol. 7, 300-311

Διαδικτυακοί Τόποι / Ιστοσελίδες

Goldfuß W. J.(2014), *Selbstmord nach mobbing*. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.experto.de/mitarbeiterführung>, [Πρόσβαση 25 Αυγούστου 2014]

Holloway J. (1992), *Κρίση, Φετιχισμός, Ταξική Σύνθεση*. Διαθέσιμο στη δ/ση <https://athens.indymedia.org/post/52771>, [Πρόσβαση 01 Αυγούστου 2014]

Λαϊντί Ζ.(1998), *Ο Όρος Παγκοσμιοποίησης* άρθρο. Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasi9auth.gr/diapolis_files/drasi9/.../_Laidi.doc, [Πρόσβαση 20 Ιουλίου 2014]

Κατσορίδας Δημ.& Λεχουρίτης Γ. (2011), *Οι Κοινωνικές και Ψυχολογικές Επιπτώσεις της Ανεργίας*. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.aformi.gr/Πολιτική>, [Πρόσβαση 25 Αυγούστου 2014]

Μπάλιας Στ. (2006), *Κράτος, δημοκρατία και εκπαίδευση στη σκέψη του E. Durkheim*. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.hepnet.upatras.gr/xfiles/articles/Durkheim.pdf>, [Πρόσβαση 10 Μαρτίου 2013]

Stuckler D. & Basu D. (2013), *The Body Economic: Why Austerity Kills*. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.theguardian.com/books>, [Πρόσβαση 30 Ιουλίου 2014]

D. Stuccler, S. Basu et al(2011), *The Lancet*, Τόμος 378, Τεύχος 9786, Ιούλιος 2011. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.thelancet.com/journals/lancet/article>, [Πρόσβαση 30 Ιουλίου 2014]

Τσακίρης Θ. (2009), *Η αυτοκτονία σύμφωνα με τον Εμίλ Ντυρκέμ*. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.ilioupoli.wordpress.com/tag>, [Πρόσβαση 15 Φεβρουαρίου 2014] *Άθλιες οι συνθήκες εργασίας,(2012.)* Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.enikos.gr/international>, [Πρόσβαση 15 Αυγούστου 2014]

BBC: Περισσότερες από 10.000 αυτοκτονίες λόγω οικονομικής κρίσης(2014). Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.skai.gr>, [Πρόσβαση 24 Αυγούστου 2014]

Γαλλία- πάνω από 500 αυτοκτονίες αγροτών μέσα σε τρία χρόνια(2013). Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.left.gr/news>, [Πρόσβαση 20 Ιουνίου 2014]

Die destruktive Strenge in Griechenland (2013). Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.Handelsblatt.de/.../12-12-2013>, [Πρόσβαση 02 Απριλίου 2014]

Η ανάπτυξη σε αριθμούς. Δείτε την ζοφερή πραγματικότητα(2014). Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.trelokouneli.gr>, [Πρόσβαση 25 Αυγούστου 2014]

Αύξηση-σοκ στις αυτοκτονίες τα τρία τελευταία χρόνια (2012). Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.tovima.gr/society/article/22/11/2012>, [Πρόσβαση 19 Αυγούστου 2014]

ΕΛΣΤΑΤ: Κατά 43% αυξήθηκαν οι αυτοκτονίες στην Ελλάδα της κρίσης από το 2007. Συντριπτικά τα ποσοστά των ανδρών(2013). Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.iefimerida.gr/node>, [Πρόσβαση 18 Αυγούστου 2014]

ΕΛ.ΣΤΑΤ. Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.iefimerida.gr/node/121092>, [Πρόσβαση 09 Αυγούστου 2014]

ΕΛ.ΣΤΑΤ. Διαθέσιμο στη δ/νση <http://statistics.gr/portal/page/portal/ESYE> [Πρόσβαση 02 Αυγούστου 2014]

ΕΛ.ΑΣ. Διαθέσιμο στη δ/νση <http://hellenicpolice.gr/index.php?option> [Πρόσβαση 12 Αυγούστου 2014]

Eurostat. Διαθέσιμο στη δ/νση http://eep.eurostat.eceuropa.eu/statistics_explained/index.php/Causes_of_death_statistics, [Πρόσβαση 28 Ιουλίου 2014]

Eurostat. Διαθέσιμο στη δ/νση <http://eep.eurostat.eceuropa.eu/tgm/refreshTableAction.do>, [Πρόσβαση 29 Ιουλίου 2014]

List of countries by GDP (PPP) per capita (2012). Διαθέσιμο στη δ/νση <http://en.wikipedia.org/wiki>, [Πρόσβαση 15 Αυγούστου 2014]

Suizid am Arbeitsplatz, Foxconn-Arbeiter:Selbstmordverzicht (2010). Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.Freitod.antville.org>, [Πρόσβαση 19 Ιουνίου 2014]

Sucide rate. Διαθέσιμο στη δ/νση http://commons.wikimedia.org/Sucide_rate.PNG, [Πρόσβαση 05 Αυγούστου 2014]

Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, 22/11/2012 . Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.tovima.gr/society/article>, [Πρόσβαση 13 Αυγούστου 2014]

WHO-Global_as_suicide_rates.
Διαθέσιμο στη δ/νση <http://gamapserver.who.int/maplibrary/files>, [Πρόσβαση 20 Ιουλίου 2014]